

POTREBY RODÍN S MALOLETÝMI DEŤMI
(Výsledky empirického výskumu)

Filadelifová, Jarmila – Gerbery, Daniel

Inštitút pre výskum práce a rodiny
Bratislava 2014

Obsah

ÚVOD.....	3
1. VÝCHODISKOVÁ SITUÁCIA	4
2. METODOLÓGIA EMPIRICKÉHO VÝSKUMU A ZBER DÁT	7
3. POTREBY RODÍN VO VZŤAHU K PLÁNOVANIU RODINY A PREKÁŽKAM NAPLNENIA IDEÁLNYCH PREDSTÁV	12
4. POTREBY RODÍN VO VZŤAHU K DOPADOM RODIČOVSTVA	18
5. POTREBY RODÍN Z HĽADISKA STAROSTLIVOSTI O DETI V PREDŠKOLSKOM VEKU	24
6. POTREBY A PREFERENCIE V OBLASTI RODINNEJ A SOCIÁLNEJ POLITIKY	32
6.1.Preferované rodinno-politické opatrenia	32
6.2.Potreby a preferencie v oblasti zladovanie pracovného a rodinného života	37
6.3. Názory na politiky podpory detí, ich rozvoja a potreby rodín s deťmi	41
6.4.Názory na pomoc štátu vybraným skupinám obyvateľstva	45
7. ŽIVOTNÉ PODMIENKY A KVALITA ŽIVOTA RODÍN S MALOLETÝMI DEŤMI	53
ZHRNUTIE VÝSKUMNÝCH ZISTENÍ A ZÁVERY	59

ÚVOD

Predkladaná správa prináša analýzu údajov empirického výskumu zameraného na rodiny s maloletými deťmi, pričom vek maloletého dieťaťa bol špecifikovaný obdobím do ukončenia školskej dochádzky. Cieľom empirického výskumu bola identifikácia potrieb týchto rodín, ktorých saturáciu je možné ovplyvňovať intervenciami verejných politík. Výskum sa zameril na širokú škálu životných situácií, kde spoločným menovateľom bola starostlivosť o dieťa a vzťah k trhu práce. Popri zisťovaní potrieb, preferencií a názorov rodičov sa pozornosť venovala aj životným podmienkam a kvalite života rodín s maloletými deťmi. Za týmto účelom boli využité viaceré indikátory, ktoré sa neobjavujú v pravidelných výberových zisťovaniach Štatistického úradu SR a ktoré tak umožňujú doplniť existujúci obraz založený na štandardných ukazovateľoch.

Predkladaná správa má sedem kapitol. Prvá kapitola prináša popis aktuálnej situácie rodín s deťmi, tak ako je zachytená v doterajších štatistických údajoch a výskumných zisteniach. V druhej kapitole je popísaná metodológia empirického výskumu a najmä zloženie výberového súboru. Ďalšie kapitoly obsahujú analýzu výsledkov výskumu. V tretej kapitole je pozornosť venovaná názorom na determinanty plánovania rodiny a prekážky, ktoré zakladaniu rodiny stoja v ceste. Štvrtá kapitola sa zameriava na konzekvencie rodičovstva v rôznych oblastiach, a to tak na úrovni jednotlivca (rodiča), ako aj na úrovni domácnosti. Identifikácia konzekvencií a ich hodnotenia rodičmi predstavuje základ, z ktorého možno následne usudzovať na kritické miesta podpory rodín s deťmi. V piatej kapitole sú predstavené preferencie a názory rodičov na starostlivosť o deti v predškolskom veku. Analýza ponúka obraz o ideálnej predstave starostlivosti o deti, o reálnom správaní i o hodnotení fungovania predškolských zariadení. Šiesta kapitola prezentuje podrobné informácie o preferenciách rodičov v oblasti rodinno-politických a sociálno-politických opatrení. Záverečná kapitola prináša zistenia o životných podmienkach rodín s maloletými deťmi optikou ukazovateľov výskytu nedoplatkov, schopnosti utvárať finančnú rezervu, hodnotenia vlastnej situácie a obáv z budúcnosti. Na konci predloženého textu čitateľ nájde zhrnutie najdôležitejších zistení a odporúčania vo vzťahu k verejnej politike.

1. VÝCHODISKOVÁ SITUÁCIA

Analýzy trhu práce, chudoby a sociálneho vylúčenia dlhodobo indikujú mimoriadne nepriaznivú situáciu rodičov malých detí. Rodičovstvo výrazne znižuje zamestnanosť – a to špeciálne v prípade žien, zvyšuje úroveň vylúčenia rodičov s maloletými deťmi z rôznych sfér života spoločnosti (najmä v prípade starostlivosti o najmladšie deti) a zvyšuje u rodín s malými deťmi riziko chudoby, ktoré sa priamoúmerne zvyšuje s rastúcim počtom detí.¹ Za situácie nepriaznivých trendov v základných demografických procesoch určujúcich reprodukciu populácie Slovenska a s výhľadom na predpoveď jej rýchleho starnutia² je každá zmena v pozícii rodičov maloletých detí v spoločnosti mimoriadne vítaná. Hlbšie a detailnejšie poznanie potrieb rodín s maloletými deťmi, ako aj postojov, názorov a očakávaní rodičov maloletých detí vo vzťahu k reprodukcii, ale aj k podpore rodičovstva a životnej spokojnosti, má pre nastavenie verejných politík v záujme rastu zamestnanosti a redukcie ohrozenia rodín s maloletými deťmi chudobou a sociálnym vylúčením mimoriadny význam. Môže totiž napovedať, ktoré oblasti podpory rodičov a starostlivosti o deti treba posilniť a v akom smere či aspektoch – ktoré opatrenia a programy a v akom dizajne rozvíjať. Na strane druhej môže zároveň ukázať, s ktorými stereotypnými predstavami ohľadne výkonu rodičovstva by mala zodpovedná politika intenzívne bojovať – formou sociálnych kampaní či formou stanovenia podmienok a nárokov na jednotlivé druhy sociálnej podpory a pomoci.

Pre presnejšie vymedzenie základných východísk alebo hlavných rámcov monitorovania a analýzy potrieb rodín s maloletými deťmi predstavuje nevyhnutný krok aspoň krátka rekapitulácia toho, čo naznačujú štatistiky o situácii rodín s maloletými deťmi.

Ekonomická aktivita a zamestnanosť žien a mužov:

- Miera ekonomickej aktivity sa na Slovensku dlhodobo významne líši medzi ženami a mužmi: muži prekračujú 68 % a za ženy je to pod 51 %. To znamená, že z každých 10 žien vo veku 15+ rokov je ekonomicky aktívnych 5 a z každých 10 mužov je to takmer 7.

¹ Pozri napríklad strategické materiály a ich východiskové analýzy ako: *Národný program reforiem Slovenskej republiky 2010 – 2014*. MF SR 2010 a *Národný program reforiem Slovenskej republiky 2013*. Bratislava, Úrad vlády SR, 2013; *Národná stratégia rodovej rovnosti na roky 2009 – 2013 a Národný akčný plán rodovej rovnosti na roky 2010 – 2013*. Vláda SR 2009 a 2010. Ale aj publikácie a štúdie ako napríklad: Bosá, M.–Bútorová, Z. – Filadelfiová, J. – Gyárfášová, O. – Minarovič, M. – Sekulová, M. – Šumšalová, S. – Veľšic, M.: *Ona a on na Slovensku: Zaoštréné na rod a vek*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2008; Gerbery, D. 2010: *Starostlivosť o deti a trh práce*. In.: J. Cviková (ed.), *Rodová perspektíva v ekonómii. Aspekty mocenských vzťahov*. Bratislava, ASPEKT 2010; Bútorová, Z.– Filadelfiová, J. – Bodnárová, B. – Guráň, P. – Šumšalová, S.: *Štvrtý rozmer tretieho veku. Desiat kapitól o aktívnom starnutí*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2013; a podobne.

² Z novších analýz a materiálov na Slovensku viď napríklad: *Národný projekt Stratégia aktívneho starnutia: Analýza exogénnych a endogénnych faktorov ovplyvňujúcich účasť starších na trhu práce*. CV MPSVR SR, 2013; Bútorová, Z. – Cimmermanová, K. – Dovaľová, G. – Filadelfiová, J. – Košta, J. – Štefánik, M. – Šumšalová, S.: *Analýza exogénnych a endogénnych faktorov ovplyvňujúcich účasť starších na trhu práce*. CV MPSVR SR 2013; Bleha, B. – Vaňo, B.: *Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2025 (aktualizácia)*. Bratislava, INFOSTAT 2007; Eurostat 2008: EUROPOP2008 convergence scenario; Giannakouris, K.: Ageing characterises the demographic perspectives of the European societies. *Statistic in focus* 72/2008. Eurostat 2008; Vaňo, B. (ed.): *Populačný vývoj v Slovenskej republike v roku 2011*. Bratislava, INFOSTAT 2012; *Prognóza vývoja ponuky práce v Slovenskej republike do roku 2020*. Štúdia pre Národný projekt Stratégia aktívneho starnutia. Bratislava, Centrum vzdelávania MPSVR SR 2013.

- A rodové nožnice v ekonomickej aktivite sa najviac otvárajú vo veku 25 až 39 rokov, čo je zároveň aj vek najvyššej plodnosti žien či realizácie rodičovstva.
- Z rodového hľadiska je tiež dlhodobo pozorovateľný obrovský rozdiel v ekonomickej neaktivite: mimo trhu práce je podstatne viac žien (tvoria takmer dve tretiny všetkých neaktívnych osôb). Spomedzi ľudí čerpajúcich rodičovskú dovolenku je až vyše 99 % žien a medzi osobami v domácnosti tvoria ženy viac ako 88 %.
- Po dlhé obdobie sa prejavuje výrazné zaostávanie celkovej miery zamestnanosti žien za zamestnanosťou mužov: u populácie vo veku 15-64 rokov o 14 percentuálnych bodov; u populácie 15+ rokov takmer o 16 p. b.; za populáciu vo veku 20-64 rokov až o 17 p. b.
- Zamestnanosť mužov je v porovnaní so ženami vyššia vo všetkých vekových skupinách bez výnimky, najväčší rozdiel sa ale dlhodobo prejavuje vo vekovej skupine 25-34 rokov.
- Dopady rodičovstva na zamestnanosť sú v prípade žien a mužov Slovenska diametrálne odlišné: mladým ženám s dieťaťom do šiestich rokov sa oproti ženám bez týchto detí miera zamestnanosti veľmi výrazne znižuje (o viac ako 30 p. b.); u mužov je to naopak – otcom maloletých detí sa oproti bezdetným mužom zamestnanosť zvyšuje (približne o 12 p. b.).
- Výrazný rozdiel medzi ženami a mužmi sa prejavuje tiež podľa objemu prerušenia práce počas celkovej pracovnej kariéry. Analýzy identifikovali dva rôzne spôsoby participácie v sfére platenej práce: *mužský* s kontinuálnou kariérou a *ženský* s prerušovanou pracovnou kariérou.³ Spomedzi všetkých dôvodov prerušenia pracovnej kariéry vychádza najväčšia rodová disproporcia za starostlivosť o malé deti.⁴

Rodičovstvo (špeciálne materstvo) a sociálne vylúčenie:

- Výskumy vôbec a analýzy dát z EU SILC v posledných rokoch opakovane ukazujú, že rodičia malých detí a ich domácnosti – domácnosti s maloletými deťmi – patria stále medzi skupiny najohrozenejšie sociálnym vylúčením a chudobou.
- Nedostatočné podmienky na podporu zosúladenia pracovných a rodinných povinností, ktoré sú na jednej strane tvorené ťažkosťami spojenými s využívaním flexibilných foriem práce a na strane druhej nedostatkom miestne a finančne dostupných a kvalitných služieb starostlivosti o deti, stavajú rodičov malých detí pred dilemu: vybrať si medzi zamestnaním na plný úväzok a osobnou celodennou starostlivosťou o deti na rodičovskej dovolenke. Výsledkom je vysoká „priepasť v zamestnanosti žien a mužov pre starostlivosť o deti“.
- Pretrvávajúce rodových stereotypov a vyhranené delenie rodových rolí v rodinách na Slovensku vedie k tomu, že väčšinu úloh spojených s dennou starostlivosťou o deti

³ Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku v roku 2012 a 2013. Bratislava, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR 2013 a 2014; Gerbery, D.: Starostlivosť o deti a trh práce. In: J. Cviková (ed.), *Rodová perspektíva v ekonómii. Aspekty mocenských vzťahov*. Bratislava, ASPEKT 2010; Saxonberg, S.: Právo na otce: Rodičovská „dovolená“ ve Švédsku. In: A. Křížková, R. Dudová, H. Hašková, H. Maříková a Z. Uhde (eds.): *Práce a péče. Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky v Evropské unii*. Knihovna Sociologické aktuality, Praha 2008; Sirovátka, T.: *Rodinné chování a rodinná politika v České republice*. In Možný, Ivo (ed.): *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister and Principal 2003.

⁴ Filadelfiová, J.: Evaluácia podmienok pre zladovanie práce a rodinného života na Slovensku, s dôrazom na identifikáciu rizík a rizikových skupín. Podkladová analýza pre *Národnú rámcovú stratégiu podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe* (pracovná verzia). Bratislava, IVPR 2014.

vykonávajú ženy – matky; dileme „práca alebo rodina“ sú vo väčšej miere vystavené ženy. Prevažujúce správanie matiek na Slovensku, odlišné od väčšiny krajín EÚ a podobné s krajinami V-4, reprezentuje pomerne dlhá doba prerušenia pracovnej kariéry pre starostlivosť o malé dieťa alebo deti, za ktorým nasleduje návrat do zamestnania – prevažne založený na plných pracovných úväzkoch. Podľa výskumov je starostlivosť o deti a rodinu jedným z najčastejších dôvodov ekonomickej neaktivity žien, ako aj ich nízkej miery zamestnanosti zaznamenávanej dlhodobo štatistickými údajmi.⁵

- Vylúčenie z ekonomickej participácie v ranných etapách pracovnej kariéry má vo vyššom veku znásobené negatívne dôsledky: vedie často k porušovaniu alebo prinajmenšom oslabeniu mnohých základných práv (všeobecných či sociálnych). Výlučné plnenie povinností starostlivosti o deti ženami sa na ich postavení a situácii vo vyššom veku odráža formou zastávania menej kvalitných a stabilných pracovných pozícií a nižších dôchodkov, čo zasa oproti mužom zvyšuje ohrozenie starších žien chudobou a sociálnym vylúčením.

Chudoba a riziko chudoby:

- Dlhodobejšie prerušenia pracovnej kariéry pre starostlivosť o deti či iných členov rodiny, z dôvodu choroby alebo nezamestnanosti vo všeobecnosti výrazne oslabujú šance ľudí na trhu práce; zároveň zvyšujú riziko vylúčenia v ostatných oblastiach života spoločnosti.
- Hoci sociálny (poistný) systém jednotlivé dôvody prerušenia pracovnej kariéry pokrýva pre prípad straty pracovného príjmu, v celkovej perspektíve tieto dôvody zvyšujú riziko chudoby (aj sociálneho vylúčenia). K rizikovým skupinám so zvýšeným rizikom chudoby sa teda zaraďujú aj ženy – matky alebo rodiny s maloletými deťmi.
- Vylúčenie z trhu práce pre plnenie rodinných povinností zhoršuje všetky tri sub-indikátory celkového ukazovateľa chudoby a sociálneho vylúčenia: znižuje pracovnú intenzitu domácnosti, čo má za následok nárast rizika chudoby a vedie k zvýšeniu materiálnej deprivácie členov takejto domácnosti.
- Miera ohrozenia chudobou sa významne zvyšuje u domácností s deťmi; pritom s rastúcim počtom detí je riziko chudoby intenzívnejšie. Rodiny s deťmi sú z hľadiska chudoby (a sociálneho vylúčenia) vo vyššom ohrození, k najohrozenejším patria domácnosti s vyšším počtom detí. Z pohľadu príjmovej chudoby i materiálnej deprivácie sú deti pre rodiny na Slovensku rizikom.
- Údaje z EU SILC potvrdzujú, že ohrozenie nezamestnanosťou, chudobou a sociálnym vylúčením pre starostlivosť o deti je obzvlášť vysoké u osamelých rodičov: ich miera rizika chudoby sa zvyšuje niekoľkonásobne v porovnaní s dvojrodičovskými rodinami.⁶

⁵ *Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku v roku 2011*. Bratislava, MPSVR SR 2012; *Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku v roku 2012*. Bratislava, MPSVR SR 2013; Cviková, J. (ed.), *Rodové dôsledky krízy. Aspekty vybraných prípadov*. Bratislava, Aspekt 2010; Bosá, M. – Bútorová, Z. – Filadelfiová, J. – Gyárfášová, O. – Minarovič, M. – Sekulová, M. – Šumšalová, S. – Veľšic, M.: *Ona a on na Slovensku: Zaostrené na rod a vek*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2008.

⁶ *Analýza a popis súčasného stavu v oblasti chudoby a sociálneho vylúčenia na Slovensku*. Podkladová analýza pre Národnú rámcovú stratégiu podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe (pracovná verzia). Bratislava, IVPR 2014.

2. METODOLÓGIA EMPIRICKÉHO VÝSKUMU A ZBER DÁT

Zisťovanie potrieb rodín s maloletými deťmi v rôznych oblastiach života sa koncipoval ako reprezentatívny sociologický výskum. Zber dát pre Inštitút pre výskum práce a rodiny realizovala prieskumná Agentúra MVK v priebehu mesiaca máj 2014 formou face-to-face rozhovorov s využitím anketárskej siete agentúry. Výberovou jednotkou boli rodiny, ktoré mali minimálne jedno maloleté dieťa, t. j. do času pred ukončením základnej školskej dochádzky. V záujme presnejšie špecifikovať výber rodín a uľahčiť prácu anketárom sa maloleté dieťa špecifikovalo prostredníctvom veku – vek dieťaťa sa stanovil na 0 až 16 rokov. Veľkosť výberovej vzorky sa stanovila na 600 rodín, z toho 200 rodín s dieťaťom alebo deťmi vo veku 0 – 6 rokov; 200 rodín s deťmi školského veku 7 – 16 rokov a 200 rodín s deťmi predškolského a zároveň školského veku.

Vo výbere sa nerozlišoval pokrvný vzťah dieťaťa s rodičom alebo rodičmi; mohlo ísť o vlastné, biologické dieťa, dieťa partnera alebo partnerky, adoptované dieťa alebo zverené do starostlivosti rôzneho druhu. Podstatné bolo, aby v rodine bývalo a poskytovala sa mu každodenná starostlivosť. Výberový postup nepredpisoval ani typ rodiny z hľadiska prítomnosti obidvoch rodičov, t. j. nestanovil kvótu na zastúpenie jednorodičovských a dvojrodičovských rodín. Charakteristika, pri ktorej sa kvóty stanovili, bolo pohlavie odpovedajúceho rodiča: pomer matiek a otcov bol vo výskumnej vzorke stanovený na 2 tretiny ku 1 tretine. Všetky kvóty pre zloženie výskumného súboru sa podarilo naplniť, rovnako aj veľkosť vzorky. Konečný výskumný súbor tvorilo 672 rodín s maloletým dieťaťom alebo deťmi.

Údaje sa zbierali na základe štandardizovaného dotazníka, ktorý pozostával zo 63 otázok a bol rozčlenený do piatich základných tematických blokov (okrem základnej identifikačnej časti): všeobecné názory na spoločnosť a sociálnu ochranu; postoje k rodičovstvu a zakladaniu rodiny; potreba a hodnotenie podpory pre rodiny s deťmi; rodinná a sociálna situácia domácnosti; využívanie služieb. Výskum bol anonymný, získané odpovede sa spracúvali štandardnými štatistickými súhrnnými metódami a použili sa výlučne pre vedecké a poznávacie účely.

Ako ukazuje tabuľka 1, základnú kvótu pre zloženie respondentov na základe pohlavia, podiel otcov a matiek, sa podarilo naplniť. Z celkového počtu 672 respondentov bolo 225 mužov a 447 žien, čo predstavuje vzájomný pomer 33,5 % ku 66,5 %.

Podľa veku výsledný súbor pokrýval interval od 22 do 57 rokov, respondenti nad 50 rokov však tvorili iba 1 %. Najpočetnejšou bola veková skupina 31-35 rokov s 30,4 % a bezprostredne za tým skupina 36-40 rokov s 29,9 %; podiel respondentov do veku 30 rokov predstavoval 20,5 % a 40-ročných a starších bolo 19,2 %. Pri porovnaní vekového zloženia podsúboru žien a mužov sa prejavil výrazný rozdiel: ženy mali podstatne silnejšie zastúpenie v mladších vekových ročníkoch a muži zasa v starších. Kým celkový priemerný vek za skúmaných rodičov maloletých detí dosiahol 35,7 rokov, za matky to bolo 34,8 rokov a za otcov 37,5 rokov. Vekový posun mužov v priemernom vyjadrení o 3 roky do staršieho veku

zodpovedá celkovým trendom v sobášnom (i reprodukčnom) veku a sobášnemu správaniu⁷ v posledných rokoch na Slovensku; nižší výsledný priemerný vek respondentov než vychádza za celú populáciu Slovenska⁸ zasa skutočnosti, že rodičia maloletých detí v priemere vytvárajú mladšiu populáciu ako je celkový slovenský priemer.

Na základe dosiahnutého stupňa vzdelania bolo v rámci tejto skupiny populácie najmenej zastúpené základné vzdelanie s 1,5 %; stredoškolské vzdelanie bez maturity malo celkovo podiel 20,7 %; stredoškolské s maturitou 46,4 %; a vysokoškolské 31,4 %. Vzdelanostná úroveň skúmaných otcov a matiek maloletých detí bola pomerne vyrovnaná – s miernym posunom v prípade žien k vyšším stupňom vzdelania.

Tabuľka 1: Zloženie výskumného súboru podľa pohlavia a vybraných znakov (%)

	Muži	Ženy	Spolu
Spolu - N	225	447	672
Spolu – v %	33,5	66,5	100,0
Vekové skupiny:			
- do 30 rokov	14,2	23,7	20,5
- 31-35 rokov	22,7	34,2	30,4
- 36-40 rokov	33,8	28,0	29,9
- 41 a viac rokov	29,3	14,1	19,2
Priemerný vek:			
- v rokoch	37,5	34,8	35,7
Vzdelanie:			
- ZŠ	1,3	1,6	1,5
- SŠ bez maturity	22,4	19,8	20,7
- SŠ s maturitou	48,0	45,6	46,4
- VŠ	28,3	33,0	31,4
Ekonomická aktivita:			
- študent/-ka	0,9	0,4	0,6
- živnostník alebo podnikateľ/-ka	15,6	5,8	9,1
- zamestnaný/-á v trvalom pracovnom pomere	70,7	46,5	54,6
- zamestnaný/-á na dobu určitú	8,0	11,0	10,0
- pracujúci/-a inak	0,9	2,2	1,8
- pracujúci/-a invalidný/-á dôchodca/-kyňa	0,9	0,2	0,4
- nepracujúci/-a invalidný/-á dôchodca/-kyňa	-	0,7	0,4
- nezamestnaný/-á	1,3	3,8	3,0
- na materskej alebo rodičovskej dovolenke	0,9	27,5	18,6
- v domácnosti	-	0,7	0,4
- ošetrojúci/-a člena rodiny	-	0,7	0,4
- iný nepracujúci/-a	0,9	0,4	0,6
Rodinný stav:			
- slobodný/-á	1,8	3,6	3,0
- ženatý/vydatá	88,0	83,9	85,3
- rozvedený/-á	3,1	8,7	6,8
- vdovec/vdova	0,9	0,4	0,6
- druh/družka	6,2	3,4	4,3

⁷ Na Slovensku dlhodobo prevažuje vzorec sobášnosti staršieho ženícha a mladšej nevesty, priemerný vek žien pri vstupe do manželstva, prvého i opakovaného, je nižší ako vek mužov. Prakticky od polovice 90. rokov je priemerný vek mužov pri prvom sobáši o 3 roky vyšší ako v prípade žien.

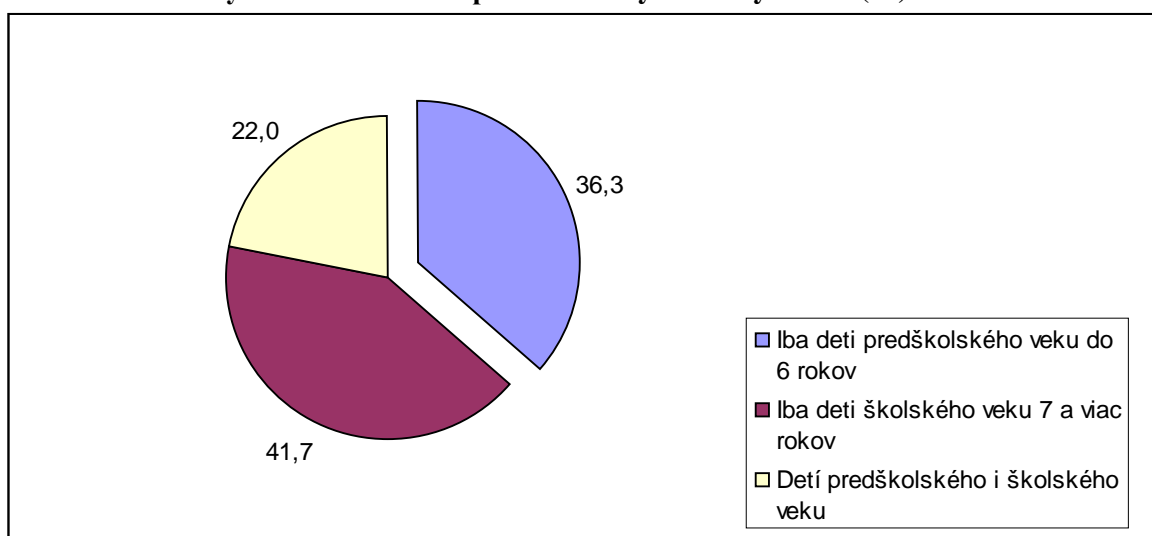
⁸ V roku 2013 bol priemerný vek za celú populáciu Slovenska 39,6 rokov (*Databáza Slovstat, ŠÚ SR*); pričom za ženy vychádza v celkovom vyjadrení priemerný vek vyšší ako za mužov (vek žien dosiahol 41,1 rokov; za mužov 38,0 rokov).

Podľa aktuálneho ekonomického statusu bol súbor rodičov maloletých detí pomerne rôznorodý, podarilo sa zachytiť všetky existujúce podoby zapojenia do alebo vylúčenia z trhu práce. Za celý súbor dosiahli pracujúci spolu 75,9 %: z čoho zamestnanci na dobu neurčitú tvorili 54,6 %; zamestnanci na dobu určitú 10,0 %; podnikatelia alebo živnostníci 9,1 %; pracujúci inak 1,8 % a pracujúci invalidní dôchodcovia 0,4 %. Nepracujúci predstavovali spolu 24,1: z toho bolo 3 % nezamestnaných; 0,6 % študentov; 0,4 % nepracujúcich invalidných dôchodcov; 18,6 % na materskej alebo rodičovskej dovolenke; 0,8 % v domácnosti alebo ako ošetrojúci člena rodiny; a 0,6 % tvorili inak nepracujúci.

Otcovia a matky maloletých detí prejavili obrovskú disproporciu z hľadiska ekonomickej aktivity, ktorá plne zodpovedá celkovým štatistickým trendom o takmer výlučnom čerpaní rodičovského voľna matkami detí a o zvyšovaní zamestnanosti otcov maloletých detí. Kým celkový podiel respondentov na materskej alebo rodičovskej dovolenke tvoril 18,6 %, spomedzi žien to bolo až 27,6 % a spomedzi skúmaných otcov iba 0,9 %. Na druhej strane celkové zastúpenie pracujúcich na úrovni 75,9 % znamenalo v prípade otcov až 96,1 % a za ženy 65,7 %. Významne sa odlišoval aj spôsob pracovného angažovania sa žien a mužov – rodičov maloletých detí: matky boli častejšie ako otcovia (13,2 % vz. 8,9 %) zamestnané na dobu určitú alebo „inak“ (sezónne a dočasné, brigádnické práce); naopak otcovia mali častejšie trvalé zamestnanie (70,7 % vz. 46,5 %) alebo podnikali (15,6 % vz. 5,8 %).

Výskumný súbor rodičov maloletých detí vykázal na základe rodinného stavu prevahu žijúcich v manželstve (85,3 % ženatých a vydatých) a ďalších 4,3 % skúmaných deklarovalo status druha a družky. Častejšie sa vyskytoval ešte status rozvedených, ktorý získal 6,8-percentné zastúpenie; slobodné matky a otcovia predstavovali vo výskumnom súbore 3 % a ovdovení iba 0,6 %. Otcovia boli v porovnaní s matkami maloletých detí podstatne častejšie zosobášení (88,0 % ku 83,9 % matiek) alebo žili v neformálnom zväzku ako druh a družka (6,2 % ku 3,4 % matiek); na druhej strane matky boli vo väčšej miere so statusom rozvedenej (8,7 % ku 3,1 % otcov) a slobodná (3,6 % ku 1,8 % otcov). Pozícia ovdovených bola medzi rodičmi maloletých detí iba výnimočná.

Graf 1: Zloženie výskumného súboru podľa skladby maloletých detí (%)

Výskumný súbor sa priblížil i požadovanému zloženiu na základe skladby maloletých detí v rodine, hoci požadovanú jednotretinovú kvótu pre tri rôzne kombinácie sa úplne naplniť nepodarilo. Rodiny, ktoré mali v starostlivosti výlučne deti predškolského veku, tvorili 36,3 %; rodiny výlučne s deťmi školského veku 41,7 %; a na kombináciu detí v rodine pripadlo 22,0 %. Všetky tri základné typy rodín sú ale zastúpené v dostatočnom rozsahu, aby bolo možné robiť vzájomné komparácie.

Tabuľka 2: Zloženie výskumného súboru podľa počtu a veku detí (%)

	Počet
Spolu - N	672
1 dieťa 0-3	80
1 dieťa 4-6	78
1 dieťa 7-11	62
1 dieťa 12-16	81
Spolu 1 dieťa	301
2 deti 0-3	10
2 deti 4-6	11
2 deti 7-11	26
2 deti 12-16	30
1 dieťa 0-3 a 1 dieťa 4-6	63
1 dieťa 0-3 a 1 dieťa 7-11	23
1 dieťa 0-3 a 1 dieťa 12-16	6
1 dieťa 4-6 a 1 dieťa 7-11	58
1 dieťa 4-6 a 1 dieťa 12-16	18
1 dieťa 7-11 a dieťa 12-16	71
Spolu 2 deti	316
1 dieťa 0-3 a 2 deti 4-6	1
1 dieťa 0-3 a 2 deti 7-11	3
2 deti 0-3 a 1 dieťa 4-6	1
1 dieťa 0-3 a 1 dieťa 4-6 a 1 dieťa 7-11	11
1 dieťa 0-3 a 1 dieťa 4-6 a 1 dieťa 12-16	1
1 dieťa 0-3 a 1 dieťa 7-11 a 1 dieťa 12-16	2
1 dieťa 4-6 a 2 deti 7-11	5
1 dieťa 4-6 a 2 deti 12-16	2
2 deti 4-6 a 1 dieťa 7-11	2
2 deti 4-6 a 1 dieťa 12-16	1
1 dieťa 4-6 a 1 dieťa 7-11 a 1 dieťa 12-16	9
1 dieťa 7-11 a 2 deti 12-16	3
2 deti 7-11 a 1 dieťa 12-16	5
Spolu 3 deti	46
1 dieťa 0-3 a 2 deti 4-6 a 1 dieťa 7-11	3
1 dieťa 0-3 a 1 dieťa 4-6 a 1 dieťa 7-11 a 1 dieťa 12-16	1
1 dieťa 0-3 a 2 deti 7-11 a 1 dieťa 12-16	1
1 dieťa 4-6 a 2 deti 7-11 a 1 dieťa 12-16	1
2 deti 7-11 a 2 deti 12-16	1
4 deti 12-16	1
Spolu 4 deti	8
1 dieťa 0-3 a 2 deti 4-6 a 2 deti 7-11	1
Spolu 5 detí	1

Z tabuľky 2 je zrejmé, že podľa počtu detí prevažovali v skúmanom súbore dvojdetné rodiny (47,0) a bezprostredne nasledovali jednodetné rodiny (44,8 %). Na rodiny s tromi a viacerými deťmi pripadalo zostávajúcich 8,2 %: z toho rodiny s tromi deťmi mali podiel 6,9 %; rodiny so štyrmi deťmi 1,2 %; a rodiny s piatimi deťmi 0,1 %. Spomedzi jednodetných rodín malo

predškolačka 52,5 % a školačka zvyšných 47,5 %. Medzi dvojdetnými rodinami malo iba predškolačkov 26,6 % a iba školačkov 40,2 %; dve maloleté deti s rôznym školským statusom kombinovalo vo svojej rodine 33,2 % skúmaných rodičov. Hoci rodín s tromi a viacerými deťmi bolo iba málo, predstavovali veľmi rôzne kombinácie z hľadiska „školského“ statusu maloletých detí.

Zhrnutie: Ako ukázala podrobnejšia analýza zloženia výskumného súboru podľa základných demografických znakov, podarilo sa vytvoriť vzorku rodičov maloletých detí zodpovedajúcu celkovým vývojovým trendom a skladbe rodín, ktorá pokrývala v dostatočnom rozsahu všetky významné skupiny rodičov maloletých detí. Výskumná vzorka predstavuje dobré východisko pre zachytenie čo najširšieho spektra potrieb rodín s maloletými deťmi i názorov a postojov rodičov s maloletými deťmi k jednotlivým dimenziám života.

3. POTREBY RODÍN VO VZŤAHU K PLÁNOVANIU RODINY A PREKÁŽKAM NAPLNENIA IDEÁLNYCH PREDSTÁV

Demografické údaje dokladajú výrazné zmeny v reprodukčnom správaní na Slovensku po roku 1990. K tým najsilnejším patrí posun zakladania si vlastnej rodiny do vyššieho veku. Za posledné roky sa zvýšil tak sobášny vek, ako aj vek žien pri narodení dieťaťa. Za posledných dvadsaťpäť rokov sa posunul z necelých 22 rokov až k 30 rokom, u mužov nad túto hranicu.

Na jednej strane ide o pozitívny posun, nakoľko odborníci pred rokom 1990 dlhodobo kritizovali príliš skoré a nepripravené manželstvá a rodičovstvá na Slovensku. Hovorilo sa o dôsledkoch kumulácie troch životných štartov do jedného obdobia života (začiatok partnerstva, rodičovstva, pracovnej kariéry), čo sa nezaobišlo bez pomoci rodičovskej rodiny. Ďalej sa hovorilo o tehotenstvách ako dôvode uzatvorenia manželstva, o nezodpovednom sexuálnom správaní a nedostatočných možnostiach pre zodpovedné rodičovstvo a prostriedkoch na predchádzanie otehotneniu, o absencii samostatnej etapy života u mladých ľudí, o obmedzených možnostiach mladých na sebarealizáciu – na štúdium, cestovanie, poznávanie a podobne. Na strane druhej sa posun realizácie rodičovstva do vyššieho veku začína diskutovať v súvislosti s „tikaním biologických hodín“ a znižovaním šancí na rodičovstvo – predovšetkým na materstvo. Poukazuje sa na výrazné skrátenie fertillného veku, hovorí sa aj o roztvárajúcich sa nožniciach medzi ideálnym či želaným a skutočným počtom detí, o nezaujme mladých ľudí osamostatniť sa od rodičov, o populačných zmenách a demografickom starnutí a podobne.

Posun zakladania rodín do vyššieho veku je výsledkom mnohých faktorov – psychologických i sociálnych. Spomedzi tých druhých môžeme spomenúť ekonomickú situáciu a ekonomické či sociálne predpoklady pre osamostatnenie sa a založenie rodiny, ktoré sú prepojené s ekonomickou participáciou, so začlenením na trh práce a s možnosťami kombinovať prácu s rodinnými povinnosťami a starostlivosťou, ale tiež sociálnu a rodinnú politiku a podobne. Medzi ostatnými dôvodmi diskurz poukazuje na pozitívne alebo negatívne zmeny v správaní sa mladých ľudí: smerom k zodpovednému prístupu alebo k odmietaniu záväzkov.

Vo výskume sme rodičov maloletých detí požiadali zohrať úlohu expertov a špecifikovať na základe vlastných skúseností príčiny vedúce k odkladaniu založenia rodín na Slovensku. Keďže výskumnú vzorku tvoria rodičia maloletých detí, ktorí iba nedávno riešili založenie vlastnej rodiny a museli popri tom zvažovať a riešiť mnohé veci (vrátane prípadného odkladu rodičovstva), práve ich identifikácia hlavných príčin posúvania rodičovstva môže zároveň indikovať potreby mladých rodičov a rodín, resp. odhaliť problémy, na ktoré narážajú.

Ako ukazuje graf 2, s výrazným náskokom sa na prvej pozícii umiestnila práca ako nevyhnutný zdroj zabezpečenia rodiny. Výrok: „Mladí ľudia nemajú dostatočne platenú prácu, resp. nemajú vôbec prácu, aby mohli zabezpečiť rodinu“, získal v rámci možnosti dvoch volieb podporu od 61 % skúmaného súboru. Vnímanie práce a pracovného príjmu ako dôležitej podmienky či dôležitého predpokladu pre založenie rodiny je u rodičov maloletých detí veľmi silné.

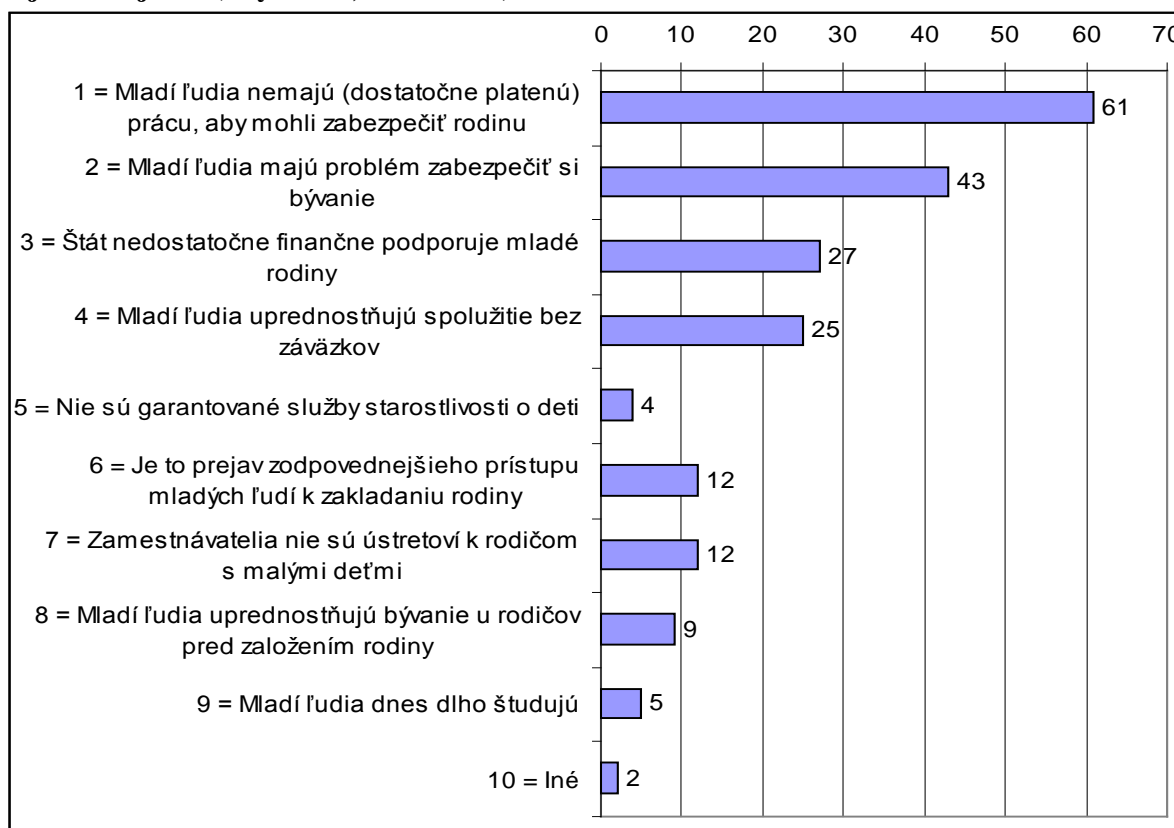
Na druhom mieste sa so 43-percentným skóre zaradilo bývanie; v porovnaní s prácou je to o 18 percentuálnych bodov menej. V tom, že mladí ľudia majú problém zabezpečiť si bývanie,

vidia teda jednu z najzávažnejších príčin odkladu založenia rodiny viac ako dve pätiny rodičov maloletých detí. Tretia priečka pripadla nedostatočnej finančnej podpore štátu mladým rodinám. Tento dôvod nezakladania rodiny vyznačilo ako jednu z dvoch možností 27 % skúmaného súboru.

Na prvých troch priečkach sa umiestnili dôvody z vonkajšieho, zo širšieho okolia. Až na štvrtej pozícii sa objavil dôvod, ktorý dával posun zakladania rodín do súvislosti so zmenenými preferenciami mladých ľudí. Spolu 25 % súboru pripustilo možnosť, že príčinou výrazného „oneskorovania“ vstupu do rodinného života je uprednostňovanie spolužitia bez záväzkov dnešnými mladými ľuďmi.

Ostatné z potenciálnych dôvodov odkladu partnerstva a rodičovstva na neskôr dosiahli v rámci skúmanej skupiny populácie iba nízke skóre – na úrovni 12 % a menej. Ich poradie bolo nasledovné: 5. pozíciu s 12 % volieb obsadil zodpovednejší prístup terajších mladých ľudí k zakladaniu rodiny; 6. pozíciu nedostatočná ústretovosť zamestnávateľov k rodičom s malými deťmi (tiež s 12 %); na 7. Pozícii skončilo uprednostňovanie bývania u rodičov mladými ľuďmi (získalo 9 %); na 8. priečku sa zaradilo dlhé štúdium v prípade dnešných mladých ľudí s 5 %; a napokon na 9. mieste skončila chýbajúca garancia služieb pre deti so 4-percentným skóre.

Graf 2: „V posledných rokoch sa výrazne posúva sobášny vek i vek prvého rodičovstva. Čo je, podľa Vás, najzávažnejšou príčinou toho, že mladí ľudia na Slovensku odkladajú založenie rodiny? Prečítam vám viacero dôvodov a Vy spomedzi nich vyberte dva, ktoré považujete za najzávažnejšie:“ (celý súbor; skóre v %)

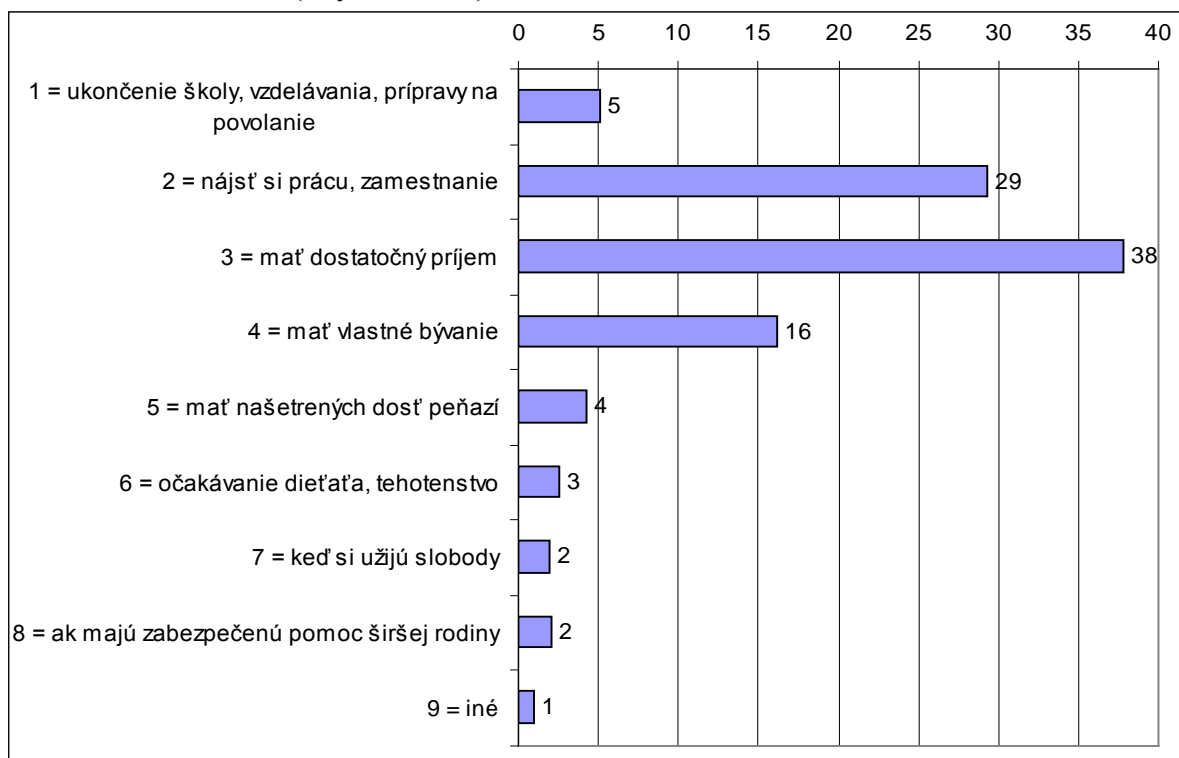
Poznámka: Skóre za dve možnosti odpovedí.

Hoci rodičia s maloletými deťmi videli príčiny posúvania zakladania rodín do vyššieho veku veľmi rôzne, za úplne najzávažnejší predpoklad považovali ekonomickú participáciu – mať prácu a pracovný príjem, a potom zabezpečené bývanie. Podľa rodičov maloletých detí je potreba platenej práce a potreba bývania pre zakladanie rodín najdôležitejšia. K týmto dvom hlavným predpokladom zodpovedného zakladania rodín sa ešte dá priradiť potreba posilnenia štátnej finančnej podpory pre mladé rodiny.

Podobné zameranie i charakter mala aj otázka zisťujúca nevyhnutné podmienky pre založenie rodiny. Respondenti mali vybrať z osem možností tú skutočnosť, ktorá pôsobí ako hlavný motív alebo hlavný predpoklad vytvorenia rodiny. Ako prezentuje graf 3, inak položená otázka priniesla rovnakú odpoveď: najviac respondentov určilo za nevyhnutnú podmienku, aby si mladí ľudia založili rodinu, dostatočný príjem. S touto odpoveďou sa stotožnilo 38 % rodičov maloletých detí. Na druhom mieste s 29 % bol predpoklad práce či zamestnania, teda zaradenie do tej aktivity, ktorá príjem zabezpečuje. A ako tretia podmienka pre založenie rodiny sa identifikovalo vlastné bývanie s podporou od 16 % skúmaného súboru.

Ostatným ponúkaným možnostiam prisudzovali rodičia maloletých detí iba okrajový význam: ukončenie školy či širšie – prípravy na povolanie – ako podmienku potrebnú naplniť pred vytvorením svojej rodiny uviedlo 5 % skúmaných rodičov; mať naštrených dostatok peňazí pokladali za najvýznamnejšie len 4 %; tehotenstvo alebo očakávanie dieťaťa uviedli len 3 %; príslub pomoci širšej rodiny získal dokonca 2 %; rovnako ako predpoklad formulovaný ako: „keď si mladí ľudia užijú slobody“. Pri porovnávaní jednotlivých skupín sa významnejšie rozdiely nezaznamenali – faktory sa vnímajú rovnako v každom prostredí.

Graf 3: „Ktorá z nasledujúcich podmienok je podľa Vás úplne nevyhnutná pre to, aby si mladí ľudia založili rodinu?“ (celý súbor; %)

Medzi nevyhnutnými podmienkami pre založenie rodiny mali reálny význam iba tri. Bol to dostatočný príjem, ekonomická participácia a vlastné bývanie. Mať prostriedky na zabezpečenie rodiny, mať prácu, ktorá tieto prostriedky zabezpečí, a mať kde bývať – to sú predpoklady úspešného založenia rodiny, ktoré rodičia maloletých detí zopakovali aj pri tomto spôsobe merania.

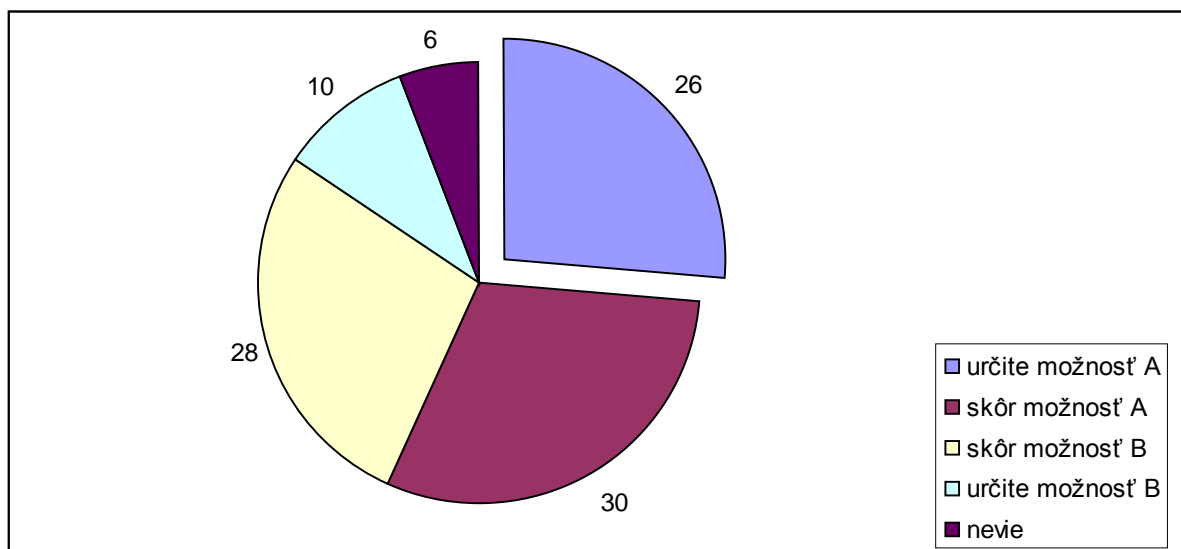
Pozrime sa ďalej, ktorú z dvoch základných stratégií načasovania pracovného a rodinného životného štartu rodičia maloletých detí uprednostňujú. Pripomeňme, že v minulosti pri plnej zamestnanosti a nízkom veku rodičovstva dominoval model rýchleho pôrodu alebo pôrodov zväčša dvoch detí bezprostredne po ukončení alebo ešte počas školy, a po vyčerpaní rodičovskej dovolenky nasledoval návrat na trh práce a budovanie pracovnej kariéry.⁹ Po roku 1990 vzrástla diverzita z hľadiska časovania rodinnej a pracovnej kariéry. Posun veku pôrodu detí do staršieho obdobia rannej dospelosti prakticky znamená prvý pracovný štart a následné prerušenie práce kvôli rodičovstvu. Ktorú z týchto dvoch stratégií považujú rodičia maloletých detí za lepšiu, to sledovala ďalšia z otázok.

Ako ukazuje graf 4, viac ako polovica rodičov maloletých detí uprednostňuje skoršie rodičovstvo a až následný vstup do sféry platenej práce. S takouto možnosťou súhlasilo 56 % skúmaného súboru: 26 % rozhodne a 30 % skôr súhlasilo. K druhej stratégii založenej na prvotnom budovaní pracovnej kariéry a posunutí rodičovstva na neskôr súhlasilo 38 %: z toho 28 % skôr súhlasilo a 10 % vyslovilo rozhodný súhlas s takouto možnosťou. Spomedzi všetkých skúmaných respondentov nedokázalo na otázku odpovedať 6 %.

Graf 4: „Ktorá z týchto dvoch stratégií plánovania rodiny a zamestnania je podľa Vás lepšia?

A: Mať deti skoro a zamestnaniu sa venovať naplno až potom, keď sú deti väčšie a starostlivosť o ne nie je už tak časovo náročná.

B: Narodenie detí posunúť až na neskoršiu dobu a najprv si vybudovať určité postavenie v zamestnaní?“

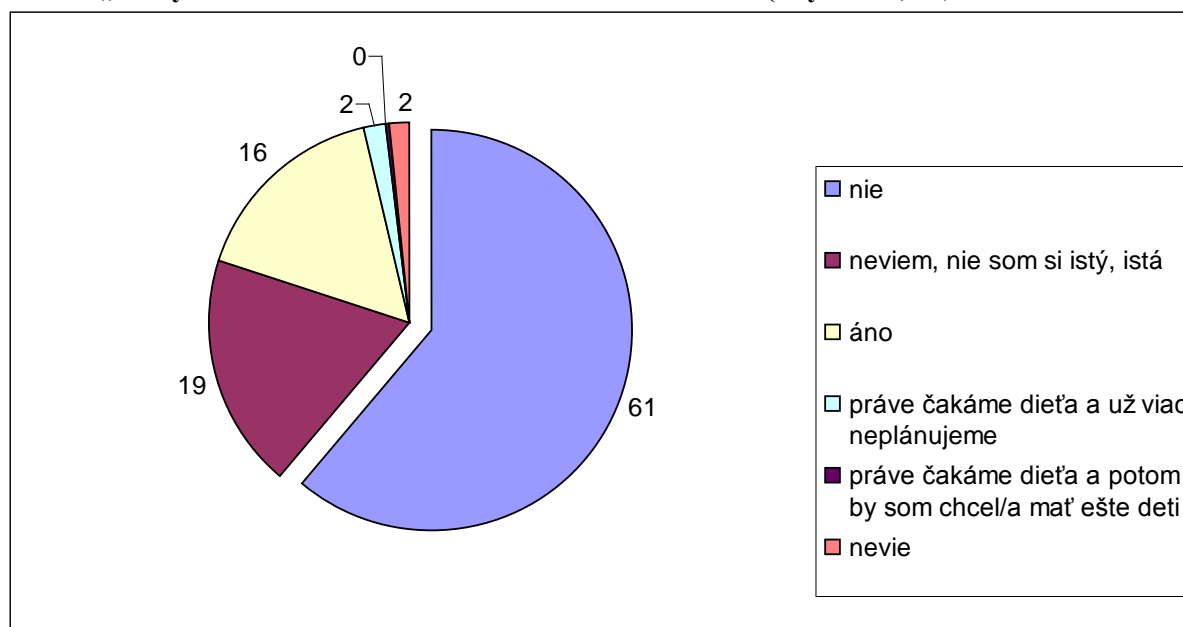
Poznámka: Údaje za celý súbor.

⁹ Samozrejme hovoríme prevažne o modeli radenia životných štartov u žien, nakoľko tie poskytujú dominantne starostlivosť narodeným deťom. Podrobnejšie pozri viaceré publikácie a správy Inštitútu pre výskum práce a rodiny, predtým MSŠR (http://www.ceit.sk/IVPR/index.php?option=com_content&id=7&lang=sk).

Názory rodičov maloletých detí na radenie rodičovstva a práce nie sú síce jednotné, prevážil ale model dávajúci na prvé miesto rodičovstvo, ktorý bol charakteristický pre reprodukčné správanie populácie Slovenska v minulosti. Hoci sa reálne vek prvého¹⁰ i všetkých pôrodov posúva do dospeljšieho veku, za ideál sa stále väčšinou považuje rodičovstvo predchádzajúce trvalejšiemu zaradeniu na trh práce.

Priemerný počet plánovaných detí dosiahol 2,22 dieťaťa a reálne mali skúmaní rodičia v čase výskumu v priemere 1,77 dieťaťa. Vyšší počet plánovaných detí v porovnaní s reálnym počtom detí v čase výskumu hovorí o otvorených nožniciach medzi ideálom a skutočnosťou. A ako vidieť z grafu 5, viac ako tri pätiny z nich (61 %) už ďalšie dieťa v budúcnosti nezamýšľa mať. Ďalšia pätina skúmaných rodičov maloletých detí si nie je ešte istá v tomto rozhodnutí, rozhodne potvrdilo plán mať ďalšie dieťa v budúcnosti iba 16 %. Necelé 2 % súboru práve dieťa čakali.

Graf 5: „Zamýšľate mať v budúcnosti ešte ďalšie dieťa/deti?“ (celý súbor; %)

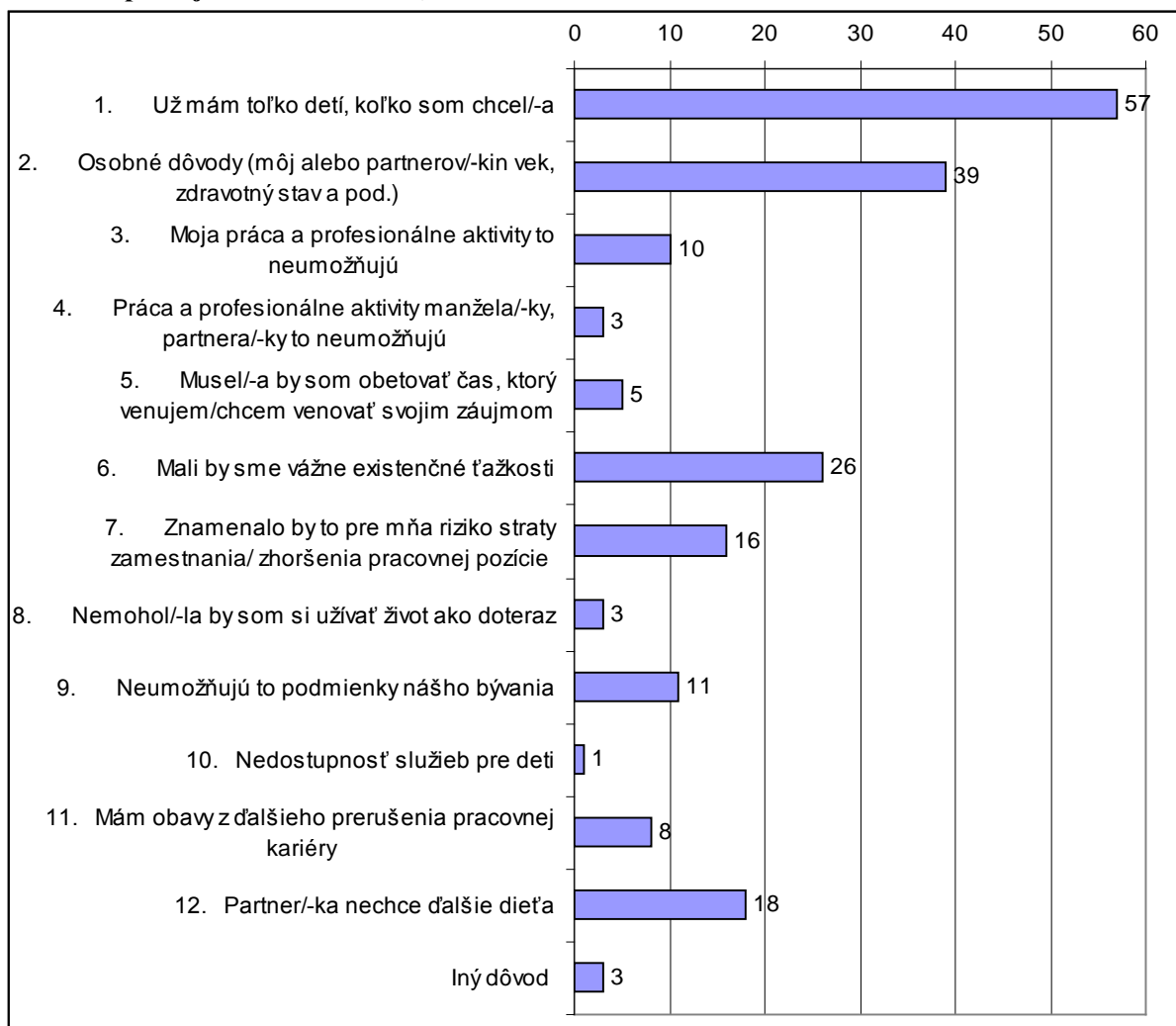
Teda medzi skúmanými rodičmi prevážila stratégia, podľa ktorej už neašpirovali na ďalšie dieťa; a graf 6 prezentuje výskyt jednotlivých dôvodov, prečo už dieťa nechcú mať. Najčastejšia bola odpoveď: „Už mám toľko detí, koľko som chcel alebo chcela“. Uviedlo ju 57 % relevantných respondentov (ktorí už neplánovali ďalšie dieťa). Druhým najčastejším dôvodom boli osobné dôvody s 39-percentným skóre, ako je vek alebo zdravotný stav partnera či partnerky a podobne. Tretie miesto s 26 % obsadili obavy z vážnych existenčných ťažkostí. Štvrté miesto získala odpoveď, že ďalšie dieťa odmieta partner alebo partnerka. Ďalších 16 % súboru malo obavy zo straty zamestnania, ktoré by mohlo ďalšie narodenie dieťaťa priniesť. Spolu 11 % rodičov maloletých detí uviedlo, že ďalšie dieťa neumožňujú ich podmienky bývania. Takmer rovnakých 10 % súboru videlo problém v pracovných aktivitách,

¹⁰ Ako sa ukázalo, reálny vek pri narodení prvého dieťaťa dosiahol v priemere za celý súbor 26 rokov; za mužov to bolo 27,6 roka a za ženy 25,1 roka.

ktoré ďalšie dieťa nepripúšťajú, a ešte ďalších 8 % vyjadrilo obavy z ďalšieho prerušenia pracovnej kariéry.

Zostávajúce štyri dôvody mali iba veľmi nízke empirické naplnenie, ktoré nepresiahlo 5 %. Išlo o strach, že by bolo potrebné obetovať vlastné koníčky a záujmy; pracovná kariéra partnera či partnerky je prekážkou; obavy z narušenia doterajšieho užívania si života; a napokon nedostupnosť služieb pre deti. Tieto dôvody vplývajú na rezignáciu z ďalšieho rodičovstva iba ojedinele.

Graf 6: „Z nasledujúceho zoznamu vyberte podľa poradia DVE možnosti, ktoré najviac zodpovedajú dôvodom, prečo si neželáte mať ďalšie dieťa (alebo nie ste si v tom istý/á)!“ (podsubor rodičov neplánujúcich ďalšie dieťa; skóre v %)

Poznámka: Graf uvádza skóre za dve možnosti odpovedí v %.

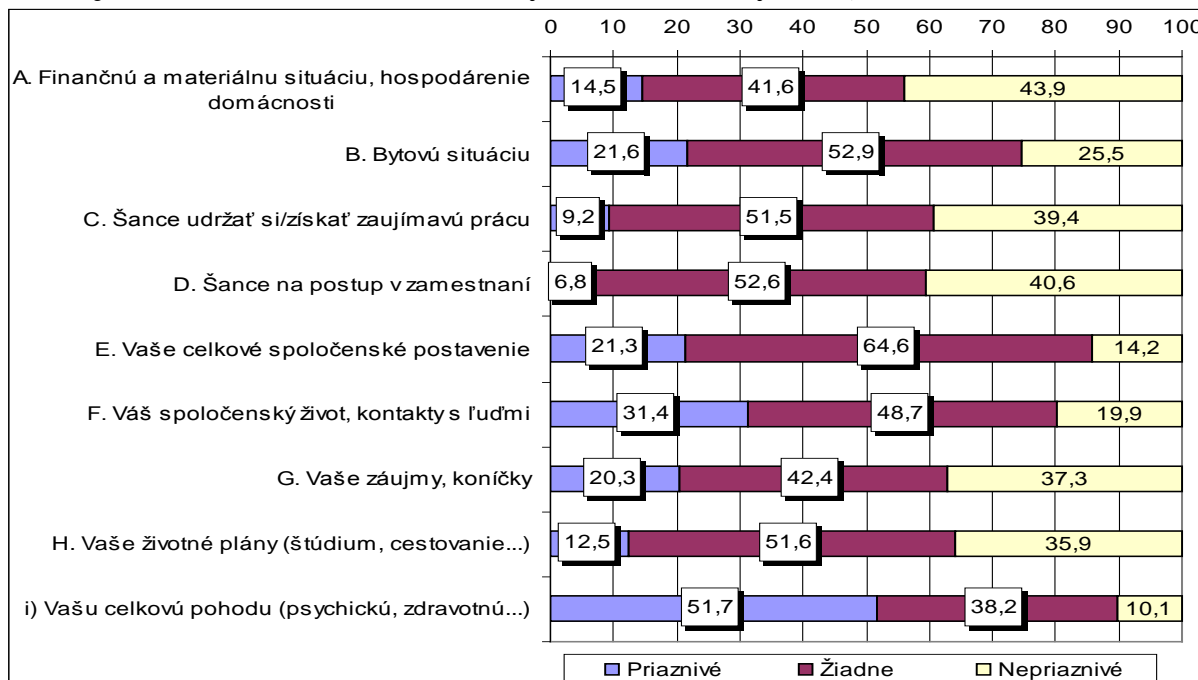
Dôvody rozhodnutia rodičov nemať už ďalšie deti boli dosť diferencované. Hoci najčastejšie išlo o osobné dôvody na strane respondenta alebo jeho partnera či partnerky, pomerne silnú pozíciu z hľadiska vylúčovania ďalšieho tehotenstva a dieťaťa zohrávali obavy z existenčných problémov, bytové problémy alebo obavy zo straty zamestnania alebo iných problémov spojených s prácou. Toto sú tri oblasti, v ktorých je intervencia verejnej politiky potrebná.

4. POTREBY RODÍN VO VZŤAHU K DOPADOM RODIČOVSTVA

Potreby rodín s maloletými deťmi je možné zisťovať rôznymi spôsobmi. Jedným z nich je identifikácia sfér života, ktoré negatívne ovplyvnilo rodičovstvo – narodenie dieťaťa alebo starostlivosť o dieťa.

Ako uvádza graf 7, *najčastejšie uvádzanými nepriaznivými dopadmi narodenia dieťaťa, resp. vzniku potreby starostlivosti o dieťa predstavujú dopady na finančnú a materiálnu situáciu domácnosti*. Príchod dieťaťa do rodiny a starostlivosť oň zhoršuje hospodárenie domácnosti, znamená v mnohých prípadoch napätie v rodinnom rozpočte a môže členov rodiny vystavovať materiálnemu nedostatku. Na nepriaznivé dopady rodičovstva na túto sféru života si postťažovali viac ako dve pätiny (44 %) respondentov. Druhé miesto z hľadiska nepriaznivých dôsledkov starostlivosti o dieťa pre život rodičov získali šance na postup v zamestnaní – ich zhoršenie uviedlo 41 % skúmaného súboru. Na tretie miesto sa zaradili šance udržať si alebo získať zaujímavú prácu, kde zhoršenie zaznamenalo 39 %. Viac ako tretina rodičov konštatovala nepriaznivé dôsledky na osobné záujmy a koníčky (37 %) a na životné plány (36 %). Možnosti venovať sa koníčkom a záľubám sa rodičovstvom podstatne redukuje. Prestavbu alebo odklad zaznamenávajú v mnohých prípadoch dovtedajšie životné ciele a plány, napríklad čo sa týka štúdia, cestovania a podobne. Na šiestu priečku sa pri sledovaní negatívnych dopadov rodičovstva zaradila s 26 % bytová situácia. A pre pätinu súboru (20 %) znamenala starostlivosť o narodené dieťa obmedzenia spoločenských kontaktov. Najmenej nepriaznivých dopadov rodičovstva uvádzali rodičia maloletých detí na celkové spoločenské postavenie (14 %) a na celkovú životnú pohodu (10 %).

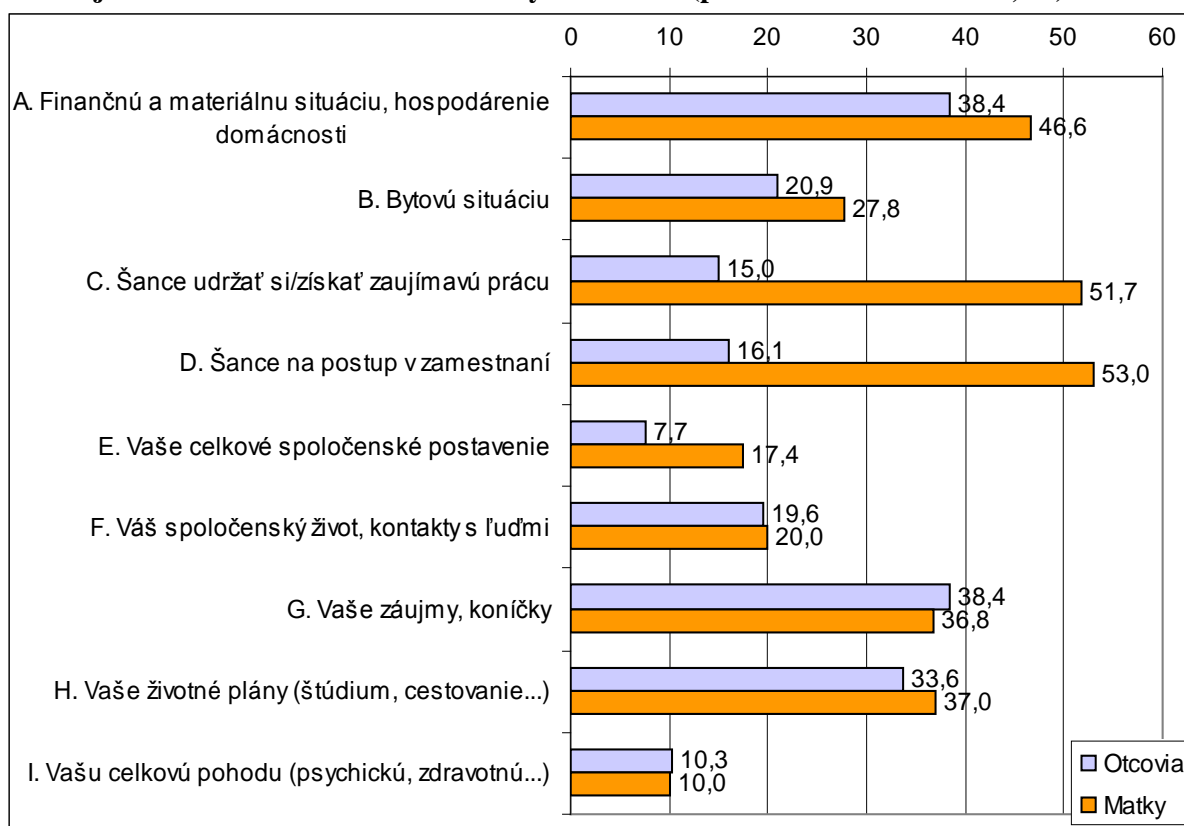
Graf 7: „Aké dopady malo narodenie dieťaťa/ detí, resp. začiatok starostlivosti o dieťa/ deti na nasledujúce oblasti Vášho života? Dôsledky na... boli...“ (celý súbor, %)

Poznámka: Bez odpovedí „neviem“. Graf uvádza súhrn odpovedí priaznivých („rozhodne priaznivé“ + „priaznivé“) a nepriaznivých („rozhodne nepriaznivé“ + „nepriaznivé“) dopadov v percentách.

Porovnanie odpovedí žien a mužov naznačuje, že starostlivosť o narodené dieťa má výrazne viac nepriaznivých dopadov na situáciu matiek. Pritom najvýznamnejšie rozdiely od otcov sú za oblasť šanci na trhu práce. Zhoršenie šanci na postup v zamestnaní a na zaujímavú prácu uviedla viac ako polovica matiek, spomedzi otcov iba cca 15 %. Ženy hodnotili negatívnejšie dopady rodičovstva než muži aj z hľadiska ekonomickej a bytovej situácie, celkového spoločenského postavenia i životných plánov. Úroveň negatívnych dopadov bola medzi matkami a otcami vyrovnaná iba za spoločenské kontakty a celkovú životnú pohodu; jedinou oblasť s previsom negatívnych dopadov na strane otcov tvorili záujmy a koníčky.

Graf 8: „Aké dopady malo narodenie dieťaťa/ detí, resp. začiatok starostlivosti o dieťa/ deti na nasledujúce oblasti Vášho života? Dôsledky na... boli:“ (porovnanie žien a mužov, %)

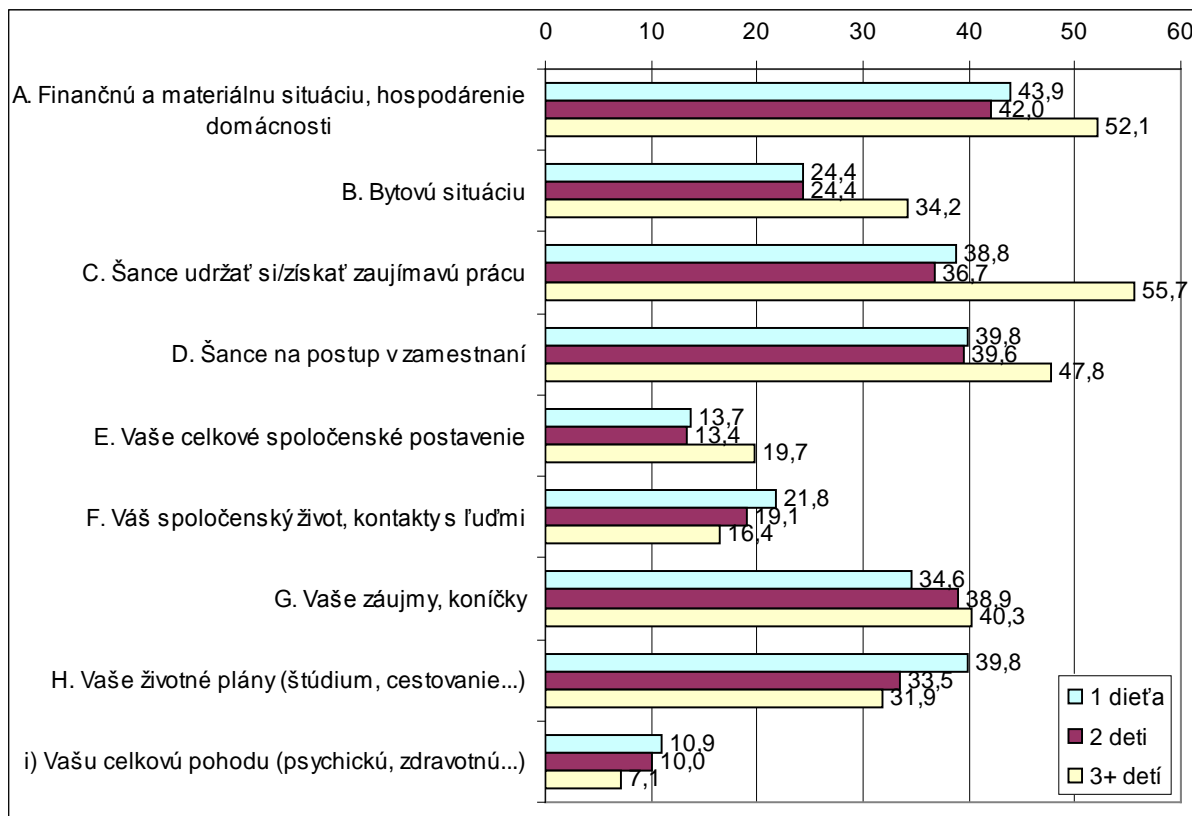
Poznámka: Graf uvádza celkové % za súčet odpovedí „rozhodne nepriaznivé“ + „nepriaznivé“ dopady.

Odpovede sa významnejšie nelíšili podľa skladby detí v domácnosti (či sú v rodine iba deti predškolského alebo iba školského veku alebo kombinácia oboch kategórií). Diferencovali sa ale podľa počtu detí. Z grafu 9 je zrejme, že s rastúcim počtom detí v rodine sa zhoršovalo hodnotenie dôsledkov rodičovstva na sociálno-ekonomickú situáciu a hospodárenie domácnosti, ako aj na bytovú situáciu rodiny. **S rastúcim počtom detí v rodine sa významne zvyšuje nepriaznivé hodnotenie šanci súvisiacich so zamestnaním, predovšetkým šanci na zaujímavú prácu.** Vyšší počet detí v rodine má, podľa vyjadrení respondentov, nepriaznivejšie dôsledky aj na spoločenské postavenie rodičov a na možnosti realizácie osobných záľub a koníčkov.

Opačný trend, keď sa so zvyšujúcim počtom detí v rodine negatívne dopady rodičovstva znižovali, sa zaznamenal za tri zo sledovaných oblastí života rodín. Ubúdalo nepriaznivých

dopadov na spoločenské kontakty rodičov maloletých detí, taktiež negatívnych vplyvov na životné plány rodičov, a napokon ubúdalo tiež nepriaznivých dôsledkov z hľadiska celkovej životnej a psychickej pohody rodičov.

Graf 9: „Aké dopady malo narodenie dieťaťa/ detí, resp. začiatok starostlivosti o dieťa/ deti na nasledujúce oblasti Vášho života? Dôsledky na... boli:“ (porovnanie podľa počtu detí, v %)

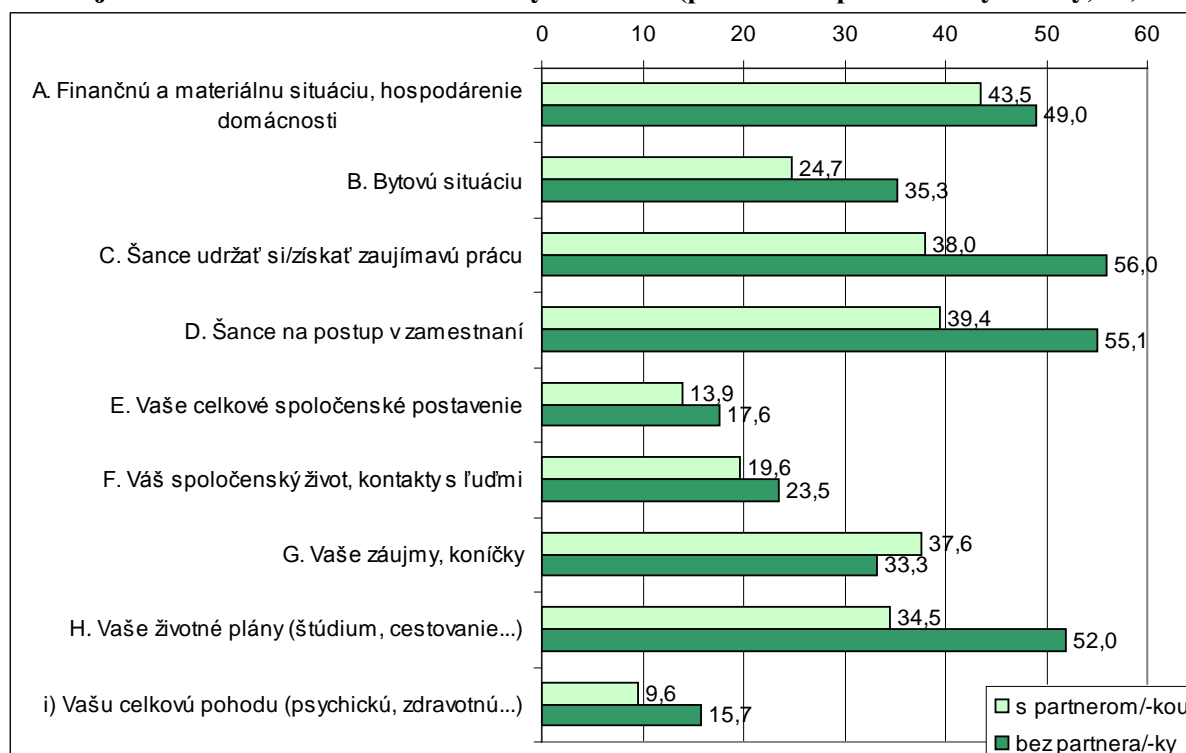

Poznámka: Graf uvádza celkové % za súčet odpovedí „rozhodne nepriaznivé“ + „nepriaznivé“ dopady.

Významnejšie rozdiely v odpovediach sa prejavili na základe vzdelania a veku, prípadne ešte na základe aktuálneho ekonomického postavenia. Zhoršenie ekonomickej situácie domácnosti po narodení dieťaťa vnímali negatívne najmä mladšie vekové skupiny rodičov maloletých detí a s vysokoškolským vzdelaním; zhoršenú bytovú situáciu taktiež mladšie kategórie rodičov, no podľa vzdelania išlo o nižšie stupne dosiahnutého vzdelania. Zhoršenie pracovných šancí uvádzali spomedzi demografických skupín rodičov vo väčšom rozsahu mladší ľudia a skupiny mimo pracovnej aktivity, vzdelanie v tomto prípade nezohrávalo štatisticky významnú diferencujúcu úlohu.

Respondenti hodnotili rozdielne dopady starostlivosti o dieťa aj podľa toho, v akej základnej rodinnej forme žili – či v partnerskom zväzku alebo boli na výchovu a starostlivosť o dieťa sami. Rodičia bez partnerského vzťahu vnímali nepriaznivé dôsledky intenzívnejšie. Najväčšie disproporcie v hodnotení sa prejavili za oblasť šancí na postup v zamestnaní alebo na lepšie zamestnanie, pri dopadoch rodičovstva na životné plány; respondenti bez partnera alebo partnerky konštatovali tiež podstatne horšie dopady na bytovú situáciu než respondenti žijúci v partnerskom zväzku.

Graf 10: „Aké dopady malo narodenie dieťa/ detí, resp. začiatok starostlivosti o dieťa/ deti na nasledujúce oblasti Vášho života? Dôsledky na... boli: (porovnanie podľa formy rodiny, %)“

Poznámka: Graf uvádza celkové % za súčet odpovedí „rozhodne nepriaznivé“ + „nepriaznivé“ dopady.

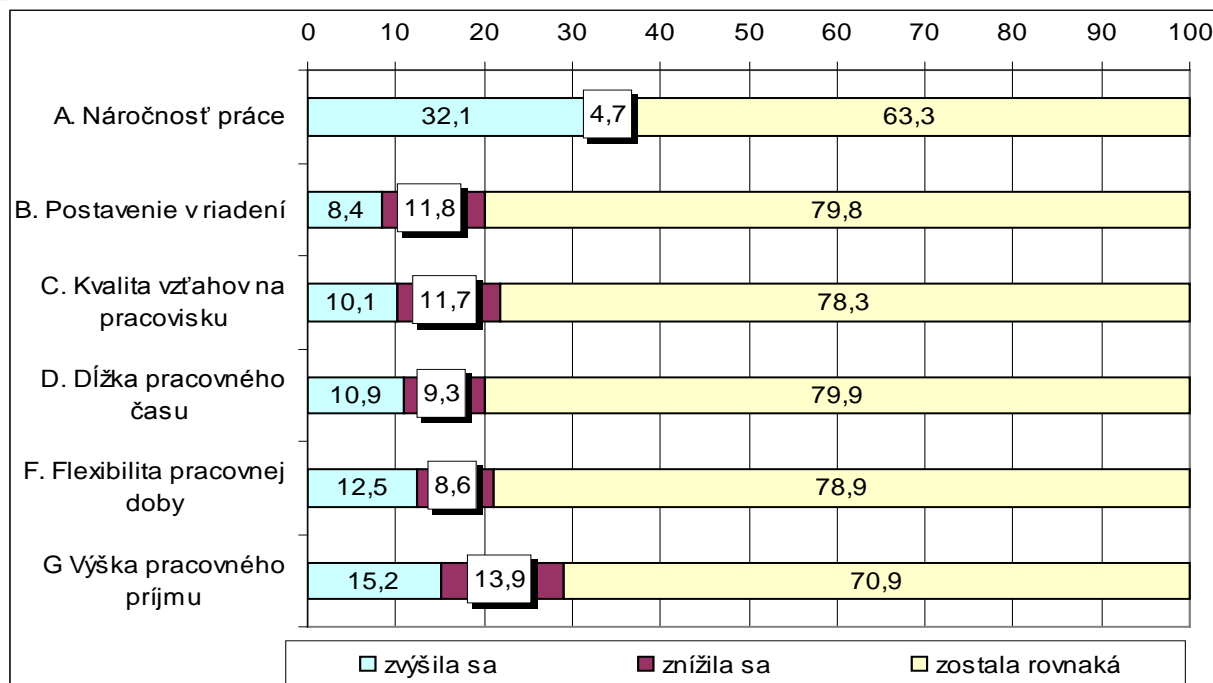
Príchod dieťaťa do rodiny ovplyvňuje predovšetkým ekonomickú situáciu rodiny a pracovné možnosti – zhoršuje ich pre široké skupiny rodičov. Ovplyvňuje tiež pôvodné životné plány, nezriedka aj šance na realizáciu záujmov a koníčkov. Veľkým skupinám rodičov sa s narodením dieťaťa zhoršujú bytové podmienky. Podstatne horšie dôsledky uvádzali takmer za všetky sledované sféry života ženy, nepriaznivé dopady tiež narastali so zvyšujúcim sa počtom detí a v prípade jednorodičovských rodín. Empirické zistenia o nepriaznivých dopadoch rodičovstva jasne naznačujú, kde sú v súvislosti s rodičovstvom politické intervencie najpotrebnejšie a v prospech ktorých skupín.

Predchádzajúca časť naznačila obrovské dopady rodičovstva na pracovnú aktivitu rodičov – obzvlášť to platí pre skupinu žien. Napokon ukazujú to veľmi názorne už základné štatistické ukazovatele, medzi ktorými je aj zamestnanosť žien a mužov s deťmi a bez detí. **Zmenám v pracovnej aktivite rodičov maloletých detí sa preto vo výskume venovala podrobnejšia pozornosť. Zistovalo sa, čo konkrétne sa v práci zmenilo v porovnaní s obdobím pred narodením dieťaťa.**

Ako ukazuje graf 11, pre 37 % rodičov maloletých detí sa zmenila náročnosť práce; predovšetkým sa konštatovalo jej zvýšenie (32 %). Ďalších takmer 29 % uviedlo zmenu v pracovnom príjme (z toho 14 % udáva jeho zníženie). Celkovo približne jedna pätina výskumného súboru rodičov uviedla zmenu aj v zostávajúcich štyroch sledovaných položkách, medzi ktorými je flexibilita pracovnej doby a dĺžka pracovného času, ďalej kvalita vzťahov na pracovisku a postavenie v riadení. Za každú z týchto charakteristík práce bol pritom podiel prípadov zvýšenia a prípadov zníženia približne rovnaký. Napríklad flexibilita pracovnej doby sa zvýšila 12 % a znížila 9 % respondentov; pracovný čas sa predĺžil 11 %

a skrátil 9 % a podobne. Prevažná časť rodičov maloletých detí – za jednotlivé položky okolo 80 % – ale žiadnu zmenu daného typu v pracovnej aktivite po narodení dieťaťa neudáva.

Graf 11: „Uvedte, v akom zmysle sa zmenili charakteristiky Vašej (platenej) práce/ zamestnania, odkedy ste sa stali rodičom (resp. odkedy ste sa začali starať o dieťa/ deti), v porovnaní s obdobím predtým?“ (celý súbor, %)

Poznámka: Bez odpovedí „neviem“ a „netýka sa“.

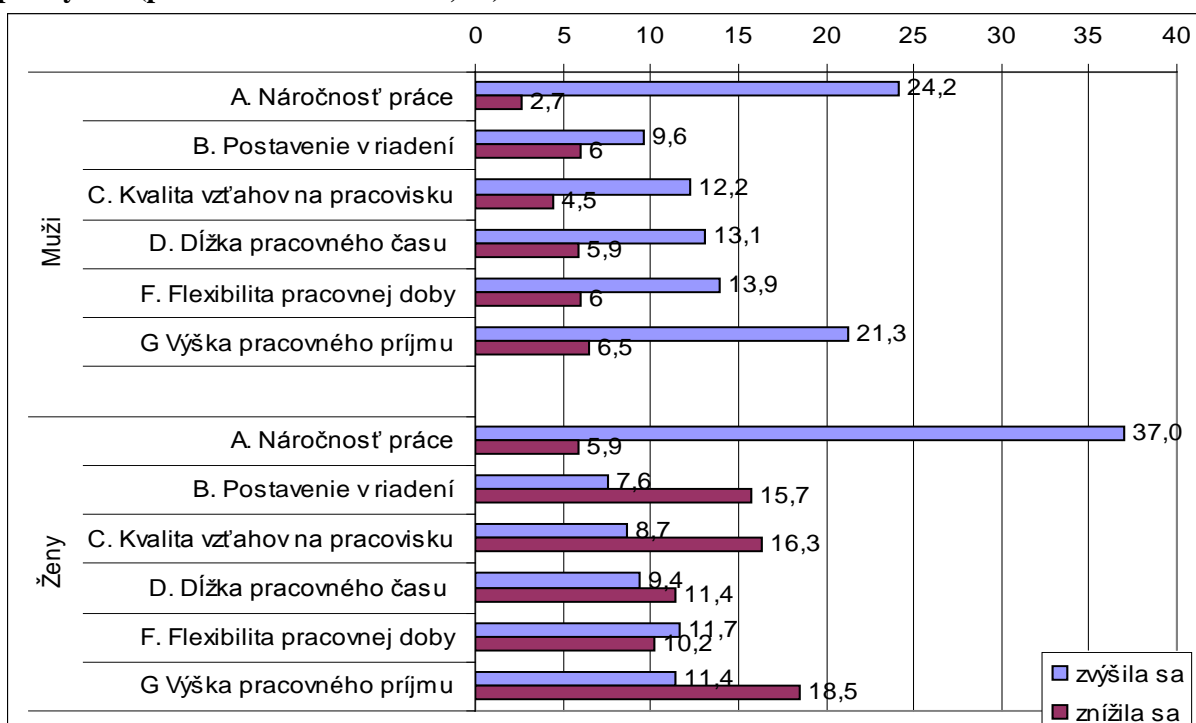
Porovnanie odpovedí za podsúbor otcov a matiek ukazuje úplne odlišnú mieru a typ zmien v pracovných charakteristikách po nadobudnutí rodičovských povinností (graf 12). Kým za skupinu mužov prevyšoval za jednotlivé aspekty práce nárast, čo vo väčšine položiek signalizovalo pozitívnu zmenu, v prípade žien - matiek nebol výsledok taký jednoznačný.

Pracovný príjem sa napríklad zvýšil po pribudnutí starostlivosti o dieťa vyše 21 % skúmaných otcov a znížil sa 6 % z nich, za skupinu matiek vyšiel podiel nárastu a poklesu príjmu 11 % vz. 19 %. Kým pracovná pozícia otcov sa z hľadiska odmeny za prácu posilnila, v rámci matiek došlo celkovo k oslabeniu pozície. Môže to byť dôsledok skutočnosti, že muži – ešte stále vnímaní ako hlavní živitelia rodiny – po narodení dieťaťa usilujú o rozšírenie pracovných aktivít, čo zvyšuje ich pracovné príjmy; na druhej strane ženy – prevažne hlavné poskytovateľky starostlivosti deťom – svoju pracovnú pozíciu v priemere oslabujú (v dôsledku dlhšieho prerušenia práce z dôvodu čerpania materskej a rodičovskej dovolenky, pre častejšie výpadky z práce z dôvodu ochorenia dieťaťa a vybavovania jeho záležitostí, z dôvodu uprednostnenia práce bližšej k bydlisku alebo ústretovejšej k potrebám rodičov malých detí a pod.), čo sa odráža následne aj na znížení pracovných príjmov.

Ženám sa v dôsledku materstva častejšie znižuje pracovná pozícia z hľadiska postavenia v riadení (16 % deklarovalo zníženie oproti 8 % zvýšenia); z hľadiska kvality vzťahov na pracovisku (16 % zníženie oproti 9 % zvýšenia); mierne tiež z hľadiska dĺžky pracovného času (11 % oproti 9 %). U mužov vo všetkých týchto položkách výraznejšie prevážilo zvýšenie danej charakteristiky práce.

Jediné dve pracovné charakteristiky, pri ktorých aj ženy uvádzali vyšší podiel odpovedí signalizujúcich zvýšenie v porovnaní so situáciou pred narodením dieťaťa alebo prijatím dieťaťa do starostlivosti, bola flexibilita pracovnej doby a náročnosť práce. Flexibilita pracovnej doby sa zvýšila 12 % a znížila 10 % skúmaných matiek; za mužov vychádzal vzájomný pomer týchto dvoch odpovedí 14 % ku 6 %. A napokon rast náročnosti práce uviedlo až 37 % žien (jej pokles iba 6 %); spomedzi mužov zvýšenie náročnosti práce uviedlo 24 % (pokles len 3 %).

Graf 12: „Uved'te, v ako zmysle sa zmenili charakteristiky Vašej (platenej) práce/zamestnania, odkedy ste sa stali rodičom (resp. odkedy ste sa začali starať o dieťa/deti) v porovnaní s obdobím predtým?“ (porovnanie žien a mužov, %)

Poznámka: Graf uvádza iba percentuálny podiel odpovedí „zvýšila sa“ a „znížila sa“.

Takmer dve pätiny matiek, ktorým sa zvýšila náročnosť práce,¹¹ ale aj všetky popísané zmeny v jednotlivých aspektoch platenej práce opätovne potvrdzujú výraznejšie a negatívnejšie dopady rodičovstva na pracovnú pozíciu matiek na trhu práce. Medzi potrebné oblasti intervencie zo strany verejnej politiky pre rodičov maloletých detí sa tak radí aj oblasť zamestnanosti, predovšetkým zamestnanosti a pracovného postavenia žien. Popri posilnení ochrany pracovného miesta matiek a rozširovaní možností kvalitného pracovného uplatnenia flexibilizáciou pracovných režimov a dostupnosťou služieb starostlivosti – aj posilňovaním rodovej rovnosti v slovenskej spoločnosti založenej na odbúravaní tradičných stereotypných predstáv o primárnej role žien a mužov.

¹¹ Je pravdepodobné, že respondentky hodnotili „náročnosť práce“ z hľadiska dostupnosti, nie podľa obsahu a zložitosti vykonávaných úloh (dotazník túto pracovnú charakteristiku bližšie nešpecifikoval, čo ponechávalo dvojakú možnosť pochopenia otázky). Obsahový nárast náročnosti práce by sa výraznejšie musel prejavovať na zvýšení pracovnej odmeny, ku ktorému v prípade žien – matiek neprišlo.

5. POTREBY RODÍN Z HĽADISKA STAROSTLIVOSTI O DETI V PREDŠKOLSKOM VEKU

V súvislosti s potrebami mladých rodín v oblasti starostlivosti o deti sa vo výskume zisťovali preferované spôsoby zabezpečenia starostlivosti o vlastné dieťa. Cieľom bolo zistiť, **čo rodičia považujú za ideálnu formu starostlivosti** – teda takú, ktorá by splnila ich očakávania (vo vzťahu k deťom rôzneho veku), pričom by nemuseli prihliadať k nákladom alebo ťažkostiam spojeným s jej zabezpečením. Pri interpretácii získaných výsledkov je dôležité mať na pamäti, že zisťovaná bola ideálna predstava týkajúca sa zabezpečenia starostlivosti o vlastné dieťa/ deti. Nejde teda o identifikáciu všeobecných normatívnych očakávaní ohľadne toho, ako by to malo vyzeráť v celej spoločnosti, ale o preferované riešenie, ktoré by bolo uplatniteľné vo vlastnej situácii. Možno konštatovať, že vo viacerých ohľadoch sa potvrdili výsledky z predchádzajúcich výskumov.

Ideálny spôsob zabezpečenia starostlivosti o veľmi malé dieťa vo vekovom intervale pol roka až rok je spájaný takmer výhradne so starostlivosťou matky (bez ohľadu na jej ekonomický status – či je na materskej/ rodičovskej dovolenke alebo je v domácnosti). K takejto forme starostlivosti sa priklonilo 96,4 % opýtaných rodičov. Silný konsenzus ohľadne úlohy matky nájdeme aj v prípade starších detí vo veku 1 až 2 roky. Tu sa už však objavuje aj nemarginálne zastúpenie ďalších foriem starostlivosti, a to najmä striedavej starostlivosti matky a otca na rodičovskej dovolenke, ktorú za ideálnu pre svoje deti vo veku 1 až 2 roky považuje 6 % respondentov.

Tabuľka 3: Ideálny spôsob zabezpečenia starostlivosti o dieťa v predškolskom veku (%)

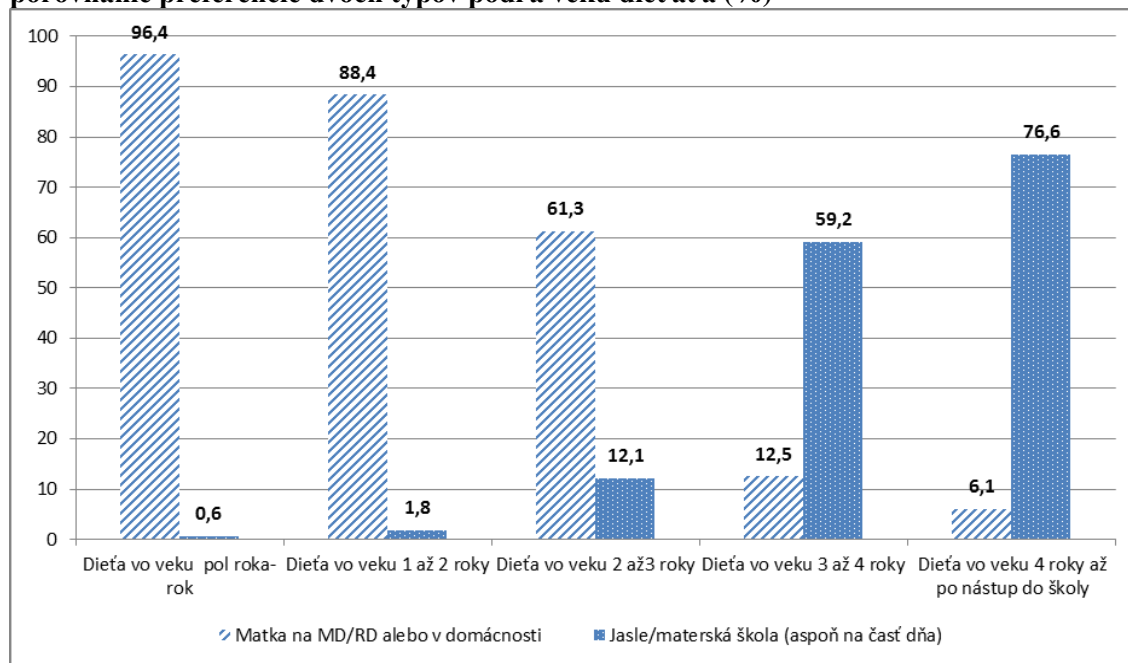
	Dieťa vo veku pol roka až 1rok	Dieťa vo veku 1 až 2 roky	Dieťa vo veku 2 až 3 roky	Dieťa vo veku 3 až 4 roky	Dieťa vo veku 4 roky až po nástup do školy
Matka na MD/RD alebo v domácnosti	96,4	88,4	61,3	12,5	6,1
Otec na RD /v domácnosti	0,1	1,0	2,2	0,6	0,6
Striedavo matka a otec na RD	1,9	6,1	12,5	8,5	5,1
Starí rodičia/ iní príbuzní	0,4	1,8	8,0	15,2	8,0
Vzájomné opatrovanie s inými rodičmi	0,3	0,6	2,7	2,5	2,7
Najatá osoba/ platené opatrovanie doma	0,1	0,3	1,2	1,3	0,9
Jasle/ materská škola (aspoň na časť dňa)	0,6	1,8	12,1	59,2	76,6
SPOLU	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámka: MD = materská dovolenka, RD = rodičovská dovolenka. Stĺpcové percentá.

Ako ukazuje ďalej tabuľka 3, s rastúcim vekom detí sa rozloženie preferencií ďalej mení. Starostlivosť matky ako ideálny spôsob zabezpečenia starostlivosti o dieťa postupne prestáva dominovať a do popredia sa dostávajú iné formy. V prípade dieťaťa vo veku dvoch až troch

rokov sa ešte väčšina opýtaných prikláňa k tomu, že ideálnym spôsobom starostlivosti je starostlivosť matky (61,3 %). Viac ako pätina respondentov ale preferuje iné rodinné formy: 12,5 % by uvítalo striedanie matky a otca na rodičovskej dovolenke a 8 % by privítalo pomoc starých rodičov alebo iných príbuzných. ***V prípade detí starších ako 3 roky sa dominantnou stala formálna nerodinná starostlivosť v materských školách a jasliach.*** Zmeny v preferenciách rodičov v závislosti od veku dieťaťa zreteľne ukazuje nasledujúci graf, ktorý znázorňuje dva hlavné typy starostlivosti – starostlivosť matky a starostlivosť v zariadeniach.

Graf 13: Ideálny spôsob zabezpečenia starostlivosti o dieťa v predškolskom veku – porovnanie preferencie dvoch typov podľa veku dieťaťa (%)

So zvyšujúcim sa vekom dieťaťa narastá aj regionálna variabilita v rozložení preferencií. Kým pri deťoch mladších ako dva roky je starostlivosť matky preferovaná väčšinou respondentov naprieč všetkými regiónmi, u starších detí niektoré kraje vykazujú významné odchýlky od celoslovenského priemeru. Ak sa pozrieme na deti vo veku od dvoch do troch rokov, tak výrazne nižší podiel respondentov, ktorí by uprednostnili starostlivosť matky, bol v Banskobystrickom (52,6 %) a v Bratislavskom kraji (56,8 %). V oboch prípadoch ide o hodnoty, ktoré sú výrazne nižšie než hodnota za celé Slovensko. Na druhej strane zastúpenie osôb, ktoré za ideálny spôsob zabezpečenia starostlivosti o deti od dvoch do troch rokov považujú striedavú starostlivosť matky a otca alebo starostlivosť v zariadeniach, je v týchto dvoch krajoch výrazne vyššie ako v ostatných. Z respondentov Bratislavského kraja sa ku kombinovanej starostlivosti matky a otca na rodičovskej dovolenke prikláňa 17,3 %; v Banskobystrickom je to 16 %. Voľba jasieľ alebo materskej školy predstavuje ideálne riešenie pre 16 % osôb z Bratislavského kraja a 15,4 % z Banskobystrického kraja.

V Nitrianskom a Žilinskom kraji zase možno – v porovnaní s ostatnými kraji – najst' väčší príklon k pomoci starých rodičov alebo iných príbuzných. Kým celkovo sa k takémuto spôsobu zabezpečenia starostlivosti o deti od dvoch do troch rokov hlási 8 % všetkých oslovených, v Nitrianskom kraji by ho uprednostnilo 11 % a v Žilinskom kraji 10 %

respondentov. Naopak, najnižšiu podporu si táto forma starostlivosti získala v Bratislavskom (4,9 %), Trenčianskom (5,1 %) a Nitrianskom (6,4 %) kraji.

Špecifický profil vykazujú rodičia maloletých detí z Trnavského kraja. Preferencia starostlivosti matky o deti tu má v porovnaní s ostatnými kraji najvyššie zastúpenie, a to pre každú jednu vekovú kategóriu detí od dvoch rokov. V prípade detí od dvoch do troch rokov by starostlivosť matky preferovalo 73 % respondentov z Trnavského kraja (celkovo ju za ideál považuje 61,3 % všetkých opýtaných), v prípade detí od troch do štyroch rokov ju za ideál považuje 19,7 % (hodnota za celé Slovensko je 12,5 %). Za pozornosť stojí, že tento sklon možno u respondentov z Trnavského kraja pozorovať aj pri najstaršej vekovej kategórii – pri deťoch od štyroch rokov do veku začiatku povinnej školskej dochádzky. Kým starostlivosť matky o dieťa v tomto veku považuje za ideál celkovo len 6,1 % všetkých respondentov, v Trnavskom kraji je to viac než dvojnásobne vyšší podiel (13,6 %).

Ideálne predstavy potom možno porovnať s reálnym správaním, ktoré je výsledkom zohľadňovania reálnych obmedzení, porovnania nákladov a prínosov, predchádzajúcich skúseností a pod. V tejto súvislosti bola respondentom položená otázka, či a aké služby využívajú alebo využívali pri zabezpečovaní starostlivosti o deti. Cieľom bolo zistiť rozloženie reálnych volieb rodín s malými deťmi. Zistovalo sa, aké služby rodiny využívajú aktuálne i aké využívali nedávno (do výskumu boli zahrnuté rodiny s deťmi v predškolskom veku, ktoré mohli byť aj vo veku, že niektoré služby – napríklad jasle – už v čase výskumu využívať nemohli, pričom v minulosti jasle mohli byť pre domácnosť reálnou voľbou).

Tabuľka 4: Reálne voľby služieb starostlivosti o deti (%)

	Áno	Nie, hoci (by) sme to chceli, potrebovali	Nie	SPOLU
Jasle	13,6	18,8	67,6	100,0
Materská škola	90,3	2,8	6,9	100,0
Družina/školský klub	73,7	6,2	20,1	100,0
Kružky pre deti	78,2	5,1	16,7	100,0
Opatrovanie detí v domácnosti	19,2	12,7	68,0	100,0

Poznámka: Bez osôb, ktoré odpovedali „netýka sa“ a „neviem“.¹²

Ukazuje sa (tabuľka 4), že jasle nepredstavujú pre rodiny s malými deťmi marginálnu službu stojacu na pokraji záujmu: pre 13,6 % rodičov boli služby jasle reálnou voľbou, ďalších 18,8 % o nich prejavilo záujem, ale neúspešne. Celkovo možno hovoriť o silnom potenciáli – takmer tretina rodín s malými deťmi sa pri zvažovaní zabezpečenia starostlivosti o veľmi malé deti orientuje smerom k detským jasliam.¹³ **Skutočnosť, že takmer každý piaty**

¹² Odpovede „neviem“ boli zastúpené marginálne. Odpovede „netýka sa“ sa vyskytli častejšie, a to v dvoch nasledujúcich prípadoch: družina/školský klub (37 %), krúžky pre deti (23 %).

¹³ Získané údaje nie sú v konflikte s údajmi z EU SILC, ktoré hovoria o veľmi nízkej participácii detí mladších ako dva roky na formálnej starostlivosti. Po prvé, náš výskum je orientovaný na špecifickú podskupinu – mladé rodiny s malými deťmi, kým indikátory z EU SILC pracujú s podielom detí vo veku do dvoch rokov navštevujúcich zariadenia starostlivosti z celkového počtu detí v danej vekovej kategórii. Po druhé, v našom výskume sa pýtame nielen na aktuálne využívanie jasli, ale aj na ich nedávne využitie, aby sme zachytili celkovú skúsenosť mladých rodín s týmito službami, a to aj v prípade, že v týchto rodinách sú o niečo staršie deti, ktoré momentálne jasle navštevovať nemôžu (ale v minulosti mohli). Po tretie, získané údaje ponúkajú dôležitú dodatočnú informáciu o zastúpení rodín, ktoré chceli využiť služby, ale nemohli (z rôznych dôvodov nachádzajúcich sa mimo rozhodnutia samotnej rodiny).

oslovený rodič chcel využiť služby jasieľ potvrdzuje predchádzajúce indície o previse dopytu nad ponukou v danej oblasti. Ďalej sa potvrdzuje silné postavenie materských škôl, ktorých využitie uviedlo 90 % opýtaných. Saturácia v prípade materských škôl je oveľa menej limitovaná než je tomu pri detských jasliach: podiel tých, ktorí chceli využiť služby materskej školy, ale neuspeli, predstavuje 2,8 %.

Za pozornosť stojí údaj o aktuálnom využívaní opatrovania detí v domácnosti. Ten kontrastuje s odpoveďami na otázku o ideálnom spôsobe zabezpečovania starostlivosti, z ktorých vyplýva, že rodičia malých detí opatrovanie v domácnosti nepovažujú za ideálnu formu starostlivosti: podiel respondentov, ktorí by sa k takémuto riešeniu priklonilo, nepresiahol 1,3 % v žiadnej vekovej kategórii. Na druhej strane reálne túto službu využíva takmer každá piata rodina s deťmi v predškolskom veku. A ďalších 13 % by ju potrebovalo, ale nakoniec ju nevyužilo. **Táto veľká disparita medzi častým využívaním a veľmi slabou pozíciou ako ideálneho riešenia naznačuje, že opatrovanie v domácnosti predstavuje z núdze cnosť a nie autonómnou voľbu,** ktorá by mala prednosť pred inými formami zabezpečenia starostlivosti.

Podobne ako pri odpovediach na otázku o ideálnom spôsobe zabezpečenia starostlivosti aj pri reálnej voľbe jednotlivých foriem starostlivosti sa objavili regionálne diferencie. Asi neprekvapí, že na služby jasieľ sa najčastejšie obracajú rodiny s malými deťmi v Bratislavskom kraji. Na druhej strane najmenej ich využívajú rodiny v Trnavskom a Trenčianskom kraji. Medzi respondentmi z Bratislavského kraja je zároveň najvyšší podiel tých, ktorí by jasle potrebovali, ale nemohli ich využiť. To platí aj pre materské školy – Bratislavský kraj vykazuje najvyšší podiel nesaturovaného dopytu po materských školách.

Regionálne rozdiely existujú aj v oblasti využívania opatrovania v domácnosti. Najčastejšie je voľbou v Bratislavskom a Nitrianskom kraji, najmenej v Trenčianskom. Najvyšší podiel osôb, ktoré by opatrovanie potrebovali, ale nevyužili ho, bol v Košickom a Bratislavskom kraji. Regionálna variabilita pri ostatných formách starostlivosti bola nízka.

Špeciálnu pozornosť sme venovali materským školám, ktoré od určitej vekovej hranice predstavujú hlavný spôsob zabezpečovania starostlivosti o deti v predškolskom veku. Na otázky o fungovaní materských škôl odpovedali len tí respondenti, ktorých detí v čase výskumu navštevovali materskú školu. V prvom rade výskum potvrdil všeobecne známy fakt obmedzeného počtu miest v materských školách. Približne každý štvrtý rodič uviedol, že pri hľadaní miesta v materskej škole sa stretol s veľkými problémami. Ďalších 30 % malo menšie problémy. S umiestnením dieťaťa do materskej školy nemalo žiadne problémy 44 % opýtaných rodičov.

Ak je už dieťa v materskej škole, potom medzi rodičmi prevládajú pozitívne názory na jej fungovanie. Vo výskume mohli rodičia hodnotiť päť aspektov fungovania materských škôl na Slovensku, ktoré sú dôležité pre zabezpečenie plnohodnotnej výchovy a vzdelávania. Popri kvalite vzdelávania a získavania vedomostí rodičia hodnotili aj to, ako materská škola podporuje osobnostný rozvoj dieťaťa, aký majú učiteľky/učitelia prístup k deťom, aké sú podmienky pre bezpečnosť detí počas dňa či aká je komunikácia s rodičmi. Hodnotenie prebiehalo ako v škole, pomocou známok od 1 do 5, kde 1 znamená výborné a 5 nedostatočné.

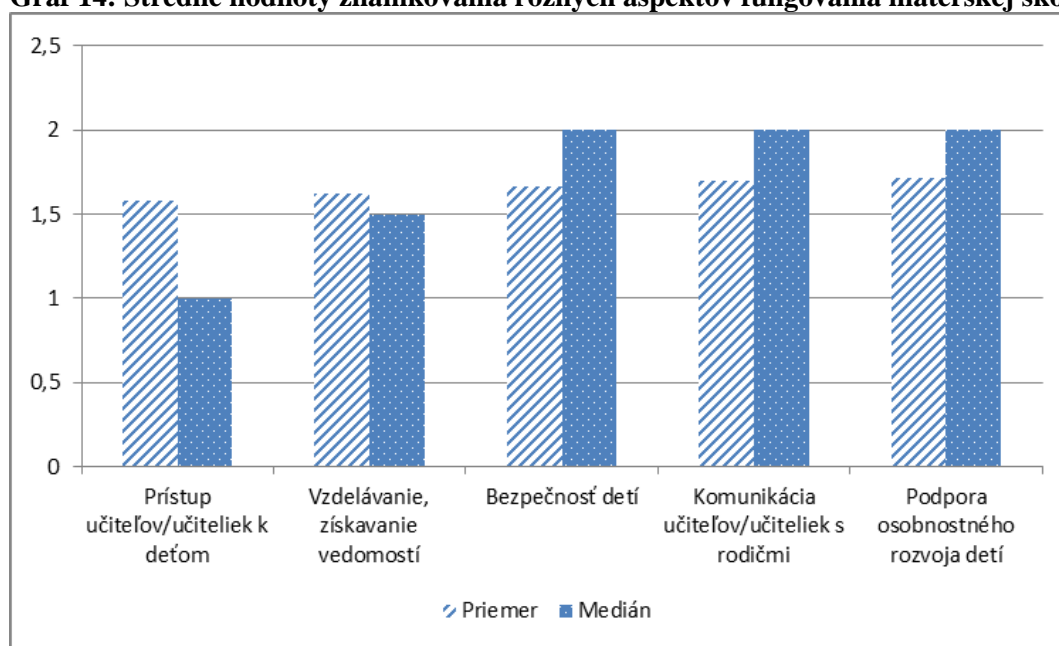
Vo všetkých piatich oblastiach dominovalo pozitívne hodnotenie: každá z nich bola hodnotená jednotkou viac ako 40 % respondentov. Jednotka bola najčastejšie udelená vzdelávaniu a získavaniu vedomostí (50 %) a prístupu učiteľského zboru k deťom (56 %). Tieto dva oblasti patrili k najlepšie hodnoteným oblastiam MŠ aj podľa priemerného skóre: priemerná známka pre prístup učiteliek/učiteľov k deťom bola 1,58 a priemerná známka pre vzdelávanie a získavanie vedomostí 1,62. S odstupom za nimi nasleduje bezpečnosť detí (1,67), komunikácia učiteliek/učiteľov s rodičmi (1,70) a podpora osobnostného rozvoja detí (1,72). Vo všetkých prípadoch bola výsledná priemerná známka nižšia než 2, čo ukazuje vysokú mieru spokojnosti rodičov so spôsobom, akým na Slovensku fungujú materské školy (a zriedkavosť zlých skúseností).¹⁴ Zhrňujúcu informáciu v podobe stredných hodnôt hodnotenia jednotlivých aspektov fungovania materských škôl zobrazuje graf 14.

Tabuľka 5: Hodnotenie rôznych aspektov fungovania materskej školy, ktoré navštevuje respondentovo dieťa/deti (%)

	1	2	3	4	5	SPOLU
Vzdelávanie, získavanie vedomostí	50,0	39,8	8,2	2,0	0,0	100,0
Podpora osobnostného rozvoja detí	43,3	44,7	10,2	1,6	0,4	100,0
Prístup učiteľov/učiteliek k deťom	55,7	34,0	7,8	1,2	1,2	100,0
Komunikácia učiteľov/učiteliek s rodičmi	48,4	38,1	10,2	1,6	1,6	100,0
Bezpečnosť detí	46,9	43,2	7,1	2,1	0,8	100,0

Poznámka: Fungovanie materskej školy hodnotili len osoby, ktorých dieťa/ deti materskú školu navštevujú. Hodnotenie pomocou „školských“ známok od 1 do 5.

Graf 14: Stredné hodnoty známkovania rôznych aspektov fungovania materskej školy

Popri známkovaní fungovania materských škôl sa zisťovali aj názory rodičov na organizačné podmienky poskytovania služieb v materských školách. Pozornosť sa venovala výške poplatkov, otváracím hodinám a vzdialenosti materskej školy od bydliska. Výšku poplatkov označilo za vyhovujúcu tri štvrtiny rodičov, ktorých deti v čase výskumu navštevovali

¹⁴ Pri hodnotení materských škôl boli najkritickejší rodičia z veľkých miest, kde počet obyvateľov prevyšuje 50 tisíc osôb. Priemerné známky za všetkých päť oblastí boli v ich prípade výrazne vyššie než hodnotenie rodičov z menších miest a obcí. Ani tu však výsledná známka nebola vyššia ako 2.

materskú školu (20 % ich považovalo za úplne vyhovujúce). Otváracie hodiny vyhovujú až 93 % rodičov (za úplne vyhovujúce ich označilo 47 %), vzdialenosť materskej školy od bydliska vyhovuje 91 % rodičov (pričom úplnú spokojnosť vyjadrilo 60 % z nich). ***Podobne ako pri hodnotení fungovania materských škôl, aj v názoroch na organizačné podmienky materských škôl boli najkritickejší obyvatelia veľkých miest (s počtom obyvateľov nad 50 tisíc). Výrazne vyššiu mieru nespokojnosti vyjadrovali najmä v súvislosti s výškou poplatkov a vzdialenosťou od bydliska.*** Výšku poplatkov vnímalo ako nevyhovujúcu 41 % rodičov z veľkých miest. Pre porovnanie: celkovo ich za nevyhovujúce označilo 24 % spomedzi všetkých rodičov, ktorých deti navštevujú materskú školu. Vzdialenosť materskej školy od bydliska nevyhovuje 25 % rodičov, ktorí žijú vo veľkých mestách. V celom skúmanom podsúbore je tento podiel výrazne nižší (9 %).

Podľa jednej z hypotéz, ktorú sme chceli vo výskume overiť, voľba spôsobu starostlivosti o deti v predškolskom veku je determinovaná nielen výškou (potenciálnych) nákladov, ale aj všeobecnejšími hodnotovými orientáciami a názormi na deľbu rol v rodine. Za týmto účelom sa respondentom položili otázky týkajúce sa rozdelenia rolí a zodpovednosti otca a matky malého dieťaťa v predškolskom veku. Išlo o výroky popisujúce určité situácie, s ktorými mali respondenti vyjadriť odstupňovaný súhlas alebo nesúhlas. Z týchto výrokov bol vytvorený index „Názory na deľbu rol“, pomocou ktorého sme testovali, či medzi skupinami rodičov s odlišnými názormi na deľbu rol medzi muža a ženu existujú rozdiely v preferovanej forme starostlivosti. Index bol vytvorený zo siedmich otázok uvedených v tabuľke 6. Do indexu boli zahrnuté otázky na základe predchádzajúcej analýzy reliability a jednodimenziality.¹⁵ Pre daných sedem otázok nadobúda celkové Cronbachovo alfa hodnotu 0,72; pričom vynechanie žiadnej z otázok by jeho hodnotu nezvýšilo. Všetkých sedem výrokov odkazuje k tomu istému konceptu a môžu byť použité pre tvorbu indexu. Index „Názory na deľbu rol“ bol vytvorený ako štandardný sumačný index zo siedmich premenných, ktoré mohli nadobúdať hodnotu od 1 (rozhodne súhlasím) po 4 (rozhodne nesúhlasím). Je definovaný ako podiel reálne získaných počtov bodov k celkovému možnému počtu bodov a môže nadobúdať hodnoty od 0,25 do 1,00.¹⁶

V prvom kroku sa v skratke pozrime na rozloženie súhlasu a nesúhlasu s jednotlivými výroky. V skratke preto, lebo hlavný spôsob využitia výrokov predstavuje už spomínaný sumárny index. Z tabuľky je zrejmé, že rodičia malých detí vykazujú silný príklon k egalitárnemu chápaniu deľby rol medzi mužom a ženou. Viac ako 80 % opýtaných súhlasilo s tým, že muži a ženy by mali mať rovnaké povinnosti, že by mali mať možnosť venovať sa svojmu zamestnaniu i vlastným koníčkom a že príjem domácnosti by mal byť výsledkom prispievania oboch partnerov. Viac ako tri štvrtiny respondentov vyjadrilo súhlas s tým, že v súčasnosti žena potrebuje vlastnú kariéru. Slabšia, ale stále vysoká zhoda nastala ohľadne doteraz veľmi málo populárnej alternatívy voči štandardnému spôsobu zaist'ovaniu starostlivosti spočívajúcej na dominantnej úlohy matky. To, že muž ostane doma s malými deťmi a matka pôjde do práce, si vie predstaviť 67 % rodičov malých detí. Jedinou výnimkou

¹⁵ Pri analýze reliability a aj v ďalších krokoch pracujeme s upravenými škálami odpovedí tak, aby všetky škály boli obrátené jedným smerom. To znamená, že vysoké bodové skóre pri jednom výroku musí mať rovnaký/podobný vecný význam, ako vysoké skóre pri akomkoľvek inom výroku.

¹⁶ Napr. respondent, ktorý na všetky otázky odpovedal „rozhodne súhlasím“, získal výsledné skóre 0,25 (4/16).

zo všeobecného príklonu k egalitárnemu vnímaniu rol mužov a žien je rozloženie súhlasu a nesúhlasu s výrokom, že „muž má zarábať peniaze a žena sa má starať o domácnosť“. Tento výrok je zámerné formulovaný vyhranene, aby odpovede naň pomohli diferencovať cieľovú populáciu. Súhlas s tým, že „muž má zarábať peniaze a žena sa má starať o domácnosť“, vyjadrilo 52,7 % opýtaných rodičov (pričom 15 % vyjadrilo rozhodný súhlas).

Tabuľka 6: Rozloženie súhlasu a nesúhlasu s výrokmi o deľbe rol v domácnosti (%)

	Rozhodne súhlasím	Skôr súhlasím	Skôr nesúhlasím	Rozhodne nesúhlasím	SPOLU
1. Muž a žena by mali mať pri starostlivosti o domácnosť rovnaké povinnosti	44,8	43,1	10,7	1,3	100,0
2. Muž má zarábať peniaze a žena sa má starať o domácnosť	15,4	37,3	37,2	10,1	100,0
3. Muž a žena by mali mať v manželstve rovnakú možnosť venovať sa svojmu zamestnaniu	33,9	53,3	12,2	0,6	100,0
4. Pokiaľ je to pre rodinu výhodné, je správne, ak muž ostane doma s deťmi a žena chodí do práce.	23,0	44,1	21,4	11,4	100,0
5. Do rodinného rozpočtu by mali prispievať muž aj žena	44,6	45,9	8,9	0,6	100,0
6. V súčasnej dobe žena potrebuje vzdelanie a vlastnú kariéru	22,5	55,7	19,4	2,4	100,0
7. Muž aj žena by mali mať v manželstve rovnakú možnosť venovať sa svojim koníčkom	48,2	47,0	3,9	0,9	100,0

Poznámka: Bez osôb, ktoré odpovedali „neviem“.¹⁷

Index „Názory na deľbu rol“ bol vytvorený z uvedených siedmich výrokov. Vyššie hodnoty indexu indikujú tradicionalistickejšiu orientáciu respondenta, nižšie hodnoty odkazujú k egalitárnemu vnímaniu deľby rol medzi mužom a ženou. Hodnoty indexu boli rozdelené do troch kategórií: egalitárna orientácia (hodnoty 0,25-0,5), zmiešaná/mix orientácia (0,51-0,60) a tradicionalistická orientácia (0,61-1,0). V centre pozornosti budú krajné/vyhranené kategórie (egalitáriánska a tradicionalistická orientácia) a ich vzťah k voľbe ideálnej formy starostlivosti o dieťa v predškolskom veku. Ukazuje sa, že **medzi respondentmi s egalitárnou a tradicionalistickou orientáciou existujú výrazné rozdiely v zastúpení predstáv o ideálnych formách starostlivosti**, a to najmä v prípade detí od dvoch do troch rokov a od troch do štyroch rokov. Pri starších deťoch sa rozdiely v preferenciách znižujú a preskupujú. U detí mladších ako dva roky rozdiely nie sú, keďže drvivá väčšina respondentov považuje za ideálnu starostlivosť matky.

Dominantným ideálom starostlivosti pre deti vo veku od dvoch do troch rokov je starostlivosť matky, a to bez ohľadu na názorovú profiláciu. Avšak kým spomedzi respondentov s tradicionalistickou orientáciou ju považuje za ideál 71 %, u osôb s egalitárnou orientáciou je to len 57 %. Respondenti podporujúci egalitárny model deľby rol výrazne častejšie volia ako ideál starostlivosti striedavú starostlivosť matky a otca (na rodičovskej dovolenke) a takisto služby jasieľ alebo materskej školy. V prípade detí od troch do štyroch rokov je situácia podobná. Starostlivosť matky o dieťa vo veku 3 až 4 roky je ideálom pre každého piateho

¹⁷ Podiel odpovedí „neviem“ bol pri všetkých siedmich otázkach veľmi nízky.

rodiča, ktorý preferuje asymetrickú deľbu rol v domácnosti sprevádzanú pasívnou rolou ženy – matky. Spomedzi respondentov preferujúcich spravodlivejšiu deľbu rol sa k starostlivosti matky ako ideálneho riešenia pre deti daného veku hlási každý desiaty.

Posun k najstaršej vekovej kategórii detí sa rozdiely medzi skupinami rodičov s opozitnými názormi čiastočne stierajú, no napriek tomu možno identifikovať typické tendencie. Starostlivosť matky o dieťa vo veku od štyroch rokov považuje za ideálnu formu starostlivosti 11 % tradicionalisticky orientovaných rodičov – v celej vzorke je to 6 % a u egalitárne orientovaných rodičov je to len 5 %. Na druhej strane voľba jasiel' alebo materskej školy je síce u rodičov nesúhlasiacich s rovnocennou deľbou rol vysoká, zostáva ale pod priemerom za celú vzorku (77 %).

Tabuľka 7: Ideálny spôsob zabezpečenia starostlivosti o dieťa v predškolskom veku podľa názorov na deľbu rol v domácnosti (%)

	Dieťa vo veku 2 až 3 roky		Dieťa vo veku 3 až 4 roky		Dieťa vo veku 4 roky až po nástup do školy	
	Egalitárna orientácia	Tradicionalistická orientácia	Egalitárna orientácia	Tradicionalistická orientácia	Egalitárna orientácia	Tradicionalistická orientácia
Matka	57,0	71,0	10,0	20,0	5,0	11,0
Striedavo matka a otec	16,0	9,0	9,0	3,0	5,0	3,0
Starí rodičia/ iní príbuzní	8,0	9,0	15,0	14,0	8,0	8,0
Jasle/ materská škola	13,0	8,0	62,0	58,0	79,0	71,0
Iné formy	6,0	3,0	4,0	5,0	3,0	7,0
SPOLU	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

6. POTREBY A PREFERENCIE V OBLASTI RODINNEJ A SOCIÁLNEJ POLITIKY

6.1. Preferované rodinno-politické opatrenia

Preferencie rodinno-politických opatrení môžu byť merané rôznymi spôsobmi. Vo výskume zameranom na potreby rodín s maloletými deťmi sa merali tak, že respondentom boli predložené dvojice opatrení (všeobecnejšej povahy), medzi ktorými si mali vybrať, pričom svoju voľbu mohli odstupňovať podľa miery stotožnenia sa s daným opatrením. Cieľom bolo získať silne vymedzenú predstavu o preferovaných opatreniach rodinnej politiky (silne vymedzenú v situácii nevyhnutnosti voliť „buď – alebo“) a identifikovať, k akým typom riešení sa prikláňajú rôzne skupiny rodičov definovaných na základe sociálno-demografických charakteristík.¹⁸ Respondenti sa mali vyjadriť k piatim dvojiciam opatrení: mali voliť medzi rozširovaním služieb starostlivostí (rozširovanie ponuky a dostupnosti) a zvyšovaním finančných dávok pre rodiny; medzi takou podporou rodín, ktorá umožní matkám zostať doma čo najdlhšie a vytváraním podmienok pre uplatnenie matiek na trhu práce; medzi zvyšovaním finančných dávok a zvyšovaním úľav na daniach; medzi dvoma rôznymi podobami rodičovského príspevku a nakoniec medzi poberaním rodičovského príspevku a príspevku na starostlivosť.

Tabuľka 8: Preferencia rodinno-politických opatrení voči rodinám s malými deťmi (%)

	Určite A	Skôr A	Skôr B	Určite B	SPOLU
A. Rozširovanie služieb starostlivosti pre deti. vz. B. Zvyšovanie finančných dávok pre rodiny s deťmi.	20,2	12,8	38,2	28,8	100,0
A. Zvyšovanie finančných dávok pre rodiny s deťmi. vz. B. Zvyšovanie daňových úľav pre rodiny s deťmi	37,5	21,8	23,9	16,8	100,0
A. Finančná podpora rodín tak, aby matka mohla zostať doma čo najdlhšie. vz. B. Vytvárať podmienky pre primerané uplatnenie matiek na trhu práce	38,3	23,0	25,7	13,0	100,0
A. Rodičovský príspevok vyplácaný do 3 rokov dieťaťa vo výške 200 eur mesačne. vz. B. Rodičovský príspevok vyplácaný do 2 rokov dieťaťa zvýšený o polovicu (300 € mesačne)	24,9	25,2	29,3	20,5	100,0
A. Poberanie rodičovského príspevku. vz. B. Poberanie príspevku na starostlivosť o dieťa	35,1	33,3	20,1	11,5	100,0

Pri voľbe medzi rozširovaním služieb starostlivosti pre deti a zvyšovaním finančných dávok sa väčšina rodičov prikláňa k peniazom „na ruku“ (67 %). Peniaze sú jednoznačnou voľbou pre

¹⁸ Navyše, tento postup zároveň – do určitej miery – odráža skutočnosť, že v reálnej praxi rodinnej politiky (a v podstate akejkolvek verejnej politiky) je veľmi náročné sledovať viaceré ciele súčasne a s rovnakou intenzitou/podporou. Vo väčšine prípadov sa verejno-politické opatrenia pripravujú v podmienkach nevyhnutnosti voliť medzi niekoľkými riešeniami, pričom tieto „trade offs“ môžu nadobúdať rôznu podobu.

29 % opýtaných. Na strane druhej, služby by jednoznačne uprednostnil každý piaty rodič. Rozloženie preferencií silno súvisí s regiónom, v ktorom respondenti žijú. Služby pre deti najviac rezonovali medzi respondentmi z Bratislavského kraja: služby pred dávkami tu preferuje 42 % opýtaných, čo je vysoko nad podielom za celú vzorku i za podiely v ostatných krajoch. Zvyšovanie dávok je dominantnou voľbou u respondentov z Trnavského, Žilinského a Prešovského kraja: v každom z týchto troch krajoch preferujú zvyšovanie dávok pred rozširovaním služieb starostlivosti približne tri štvrtiny respondentov (oproti 67 % v celej vzorke). Popri regionálnych rozdieloch sa preferencie líšili aj podľa veľkosti sídla. Potvrdila sa hypotéza, že respondenti z väčších miest budú častejšie preferovať rozširovanie služieb (37 % respondentov z miest s počtom obyvateľov nad 50 tisíc, v porovnaní s 31 % respondentov z obcí a miest do 10 tisíc obyvateľov) a respondenti z menších miest a dedín zase zvyšovanie súm finančných transferov. Ako diferenciacny činiteľ sa ukazuje aj zloženie domácnosti, konkrétne počet nezaopatrených detí. Zvýšenie dávok je preferované častejšie v domácnostiach s vyšším počtom nezaopatrených detí. Kým spomedzi respondentov s jedným nezaopatreným dieťaťom sa k zvýšeniu dávok prikláňa 63 %, u respondentov s dvoma závislými deťmi to je 68 % a pri respondentoch s tromi a viac nezaopatrenými deťmi až 75 %.

Pri rozhodovaní sa medzi zvýšením finančných dávok alebo zvýšením daňových úľav sa väčšina rodičov postavila na stranu zvýšenia finančných dávok, hoci rozdiel tu nebol taký výrazný ako pri voľbe medzi dávkami a službami. Za zvýšenie finančných dávok pre rodiny sa vyslovilo 59 % respondentov. Na druhej strane 41 % rodičov, ktorí preferujú daňové úľavy, nie je málo, a to najmä vzhľadom na skutočnosť, že pre viacerých rodičov je nárast takýchto zdrojov menej „viditeľný“ než v prípade finančných transferov. Ako sa dalo očakávať, preferencia zvýšenia daňových úľav je najvyššia medzi respondentmi, ktorí v čase výskumu pracovali. Naopak, výrazne nižšia než v celej vzorke je u ekonomicky neaktívnych (31 %) a nezamestnaných respondentov (30 %). Podiel osôb preferujúcich zvýšenie daní sa znižuje s počtom nezaopatrených detí i s počtom detí do 6 rokov v domácnosti.

Ďalšie predložené možnosti, medzi ktorými sa mali respondenti rozhodovať, sa týkali – či už priamo alebo nepriamo – dizajnu rodičovskej dovolenky. Jednou z klasických volieb, pred ktorými stojí rodinná politika, je, ako nastaviť systém podpory rodičovstva z hľadiska prechodu/návratu na trh práce. Existujú krajiny, ktoré tento systém – a v rámci neho predovšetkým rodičovskú dovolenku – nastavili s cieľom podporiť čo najdlhšie trvanie osobnej starostlivosti rodičov o malé deti.¹⁹ Inou voľbou je akcentovanie takých prvkov rodinnej politiky, ktoré buď priamo vedú k skorému návratu na trh práce, alebo ktoré k takýto krok uľahčujú, resp. poskytujú preň dostatočnú motiváciu. Z komparatívneho hľadiska sa Slovensko vyznačuje skôr dlhším trvaním rodičovskej dovolenky s nižšou sumou rodičovského príspevku a menej rozvinutým sektorom služieb pre deti mladšie ako tri roky. Na strane druhej sú v systéme zabudované nástroje, ktoré návrat na trh práce uľahčujú. Ide napríklad o príspevok na starostlivosť o dieťa či zníženie vekovej hranice pre dochádzku do materskej školy na dva roky (čo je v kontexte strednej a východnej Európy výnimkou).

Ako sa na dve alternatívy, spomenuté vyššie, pozerajú rodičia malých detí? ***61 % rodičov by privítalo takú finančnú podporu rodín, ktorá by matkám umožnila zostať doma čo najdlhšie.***

¹⁹ Zároveň platí, že v takýchto systémoch ide najčastejšie o matku.

²⁰ S takýmto nastavením určite súhlasí viac než tretina opýtaných. Na strane druhej vytváranie podmienok pre primerané uplatnenie na trhu práce je jasnou voľbou len pre 13 % rodičov. Predpokladáme, že takéto rozloženie preferencií odráža skúsenosť s vysokou mierou neistoty na trhu práce. V časoch, keď prechod na trhu práce nie je zárukou stability a zvyšovania životnej úrovne, zotrúvanie v „chránenom“ postavení mimo trhu práce predstavuje pre niektoré kategórie rodičov prijateľnejšie riešenie.²¹ Potvrdzujú to aj údaje z výskumu. Čo najdlhšia prítomnosť matky v domácnosti má výraznú podporu medzi rodičmi žijúcimi v domácnostiach, kde 50 % a viac z čistého mesačného príjmu tvoria sociálne dávky. Spomedzi rodičov z takýchto domácností sa za finančnú podporu umožňujúcu zotrúvanie matky v domácnosti vyslovilo 72 %. Pre porovnanie, u rodičov, ktorí uviedli, že sociálne dávky tvoria zanedbateľnú alebo dokonca žiadnu časť čistého príjmu domácnosti, sa k tomuto konzervatívnemu stanovisku pridalo 60 %. Ďalej sa potvrdil predpoklad, že atraktívnosť uvedených alternatív súvisí s hodnotovými orientáciami respondentov. Podiel respondentov, ktorí súhlasia s finančnou podporou čo najdlhšieho zotrúvania matky v domácnosti, je u „tradicionalistov“²² o viac ako 12 percentuálnych bodov vyšší než u osôb s egalitárnymi názormi na deľbu rol. V tejto súvislosti je zaujímavé, že finančnú podporu umožňujúcu zostať matkám doma čo najdlhšie, preferovali častejšie muži (64 %) než ženy (60 %).

Názory rodičov na rodičovský príspevok sa zisťovali ďalšou dvojicou alternatívnych výrokov, kde výber rodičov medzi dvoma podobami rodičovského príspevku nemá jasnú profiláciu. ***Rodičovský príspevok v sume 200 eur, vyplácaný do 3 rokov dieťaťa je voľbou pre polovicu opýtaných. Druhá polovica sa prikláňa k vyššiemu príspevku vyplácanému kratšiu dobu.*** Dlhšia doba zotrúvania na rodičovskom príspevku teda neláka taký vysoký podiel rodičov ako je tomu v prípade finančnej podpory, ktorá by umožnila matkám zostať doma čo najdlhšie. Nejde však o žiaden rozpor. Videli sme, že rodičia sú na jednej strane naklonení zvyšovaniu finančných transferov (preferujú to tak pred rozširovaním služieb, ako aj pred zvyšovaním daňových úľav), a zároveň častejšie preferujú také opatrenia rodinnej politiky, ktoré by umožnili matkám zostať mimo trhu práce čo najdlhšie. Kombinácia týchto orientácií môže byť jedným z vysvetlení rovnomerného rozdelenia názorov na dve rôzne podoby rodičovského príspevku.

Väčšie diferencie v rozložení názorov na rodičovský príspevok nájdeme v sub-kategóriách respondentov. Napríklad rodičovský príspevok v sume 200 € ktorý možno poberať do troch rokov dieťaťa, si získal väčšinu práve v cieľovej skupine – medzi rodičmi, ktorí boli v čase výskumu na materskej alebo rodičovskej dovolenke. K takejto podobe rodičovského príspevku sa prikláňa 54 % z nich. Ako zaujímavé sa ukazuje, že takúto podobu rodičovského príspevku by si želali častejšie mladší rodičia vo veku do 30 rokov, kým u starších rodičov získal viac hlasov vyšší príspevok poskytovaný kratšiu dobu. Výhody dlhšieho poskytovania rodičovského príspevku najčastejšie oceňovali rodičia z menších obcí. Spomedzi respondentov žijúcich v obciach s 2 až 5 tisíc obyvateľmi ho preferuje 56 %, rovnaký podiel nájdeme aj medzi

²⁰ Výrok bol zámerne formulovaný tak, aby sa respondenti vyjadrili k situácii matiek. Cieľom bolo zistiť názory rodičov práve na opatrenia vo vzťahu k matkám, keďže tie sú reálnymi nositeľkami starostlivosti a, všeobecnejšie, výsledkov nerovnomernej deľby práce v slovenských domácnostiach.

²¹ Chránené postavenie v porovnaní s rizikom nenájdenia pracovného miesta a následným rizikom poberania dávok v hmotnej núdzi.

²² Pre viac informácií o egalitárnej a tradicionalistickej orientácii viď podkapitolu venovanú starostlivosti o deti.

respondentmi z obcí s 5 až 10 tisíc obyvateľmi. Naproti tomu v stredne veľkých mestách sa tento podiel pohybuje len na úrovni 38 % až 42 %.

Rodičovský príspevok pred príspevkom na starostlivosť uprednostňuje 68 % rodičov malých detí, pričom jasnou alternatívou je pre viac než tretinu z nich. Príspevok na starostlivosť o deti je atraktívny pre 30,6 % respondentov. Berúc do úvahy údaje o počtoch poberateľov rodičovského príspevku a príspevku na starostlivosť, dominanciu rodičovského príspevku bolo možné očakávať. Avšak príklon k príspevku na starostlivosť – tvorený takmer jednou tretinou rodičov malých detí, ktorá volí príspevok na starostlivosť, a ďalšou približne desatinou, pre ktorých je príspevok na starostlivosť – je oproti predpokladom založeným na reálnom využívaní tohto príspevku podstatne vyššia.

Rodičovský príspevok bol pred príspevkom na starostlivosť veľmi často uprednostňovaný u osôb, u ktorých polovicu a viac príjmu domácnosti tvoria sociálne dávky (81 %). Výrazne častejšie bol preferovaný aj u rodičov s tradicionalistickými názormi na deľbu rol v rodine (76 %). Na druhej strane podiel osôb preferujúcich príspevok na starostlivosť bol výrazne nad hodnotou za celú vzorku u rodičov s jedným nezaopatreným dieťaťom (38 %), medzi osobami s egalitárnymi názormi na deľbu rol v domácnosti (36 %), u osôb, ktoré preferujú rozširovanie služieb pre rodiny pred zvyšovaním finančných dávok (42 %), a u osôb, ktoré preferujú vytváranie podmienok pre uplatnenie matiek na trhu práce pred finančnou podporou ich dlhodobého zotrvávania v domácnosti (39 %).

Popri rozhodovaní sa medzi dvojicami alternatívnych politických opatrení (prístupov) v oblasti rodinnej politiky sme pozornosť venovali aj **názorom na otcovskú dovolenku, resp. kvótu pre otcov**. Otcovská dovolenka predstavuje inovatívny prvok v rodinnej politike, ktorý vytvára podmienky pre plnohodnotnejšie zapojenie otcov do procesov starostlivosti o dieťa a ďalších aktivít týkajúcich sa chodu domácnosti. Nájdeme ju vo viacerých krajinách EÚ, kde sa stala súčasťou politik nasmerovaných na zvyšovanie rovnosti mužov a žien v oblasti rodičovstva. Nadobúda rôzne formy, pričom základom je rozlíšenie medzi otcovskou dovolenkou ako samostatným opatrením a otcovskou dovolenkou ako súčasťou rodičovskej dovolenky. V prvom prípade ide o čas vymedzený špeciálne pre otcov, ktorý môžu stráviť doma – poskytuje sa najmä bezprostredne po narodení dieťaťa. V druhom prípade ide o súčasť rodičovskej dovolenky určenej výhradne pre otcov (tzv. kvóta pre otcov) a o ktorú sa zvyčajne po neuplatnení nároku celková dĺžka rodičovskej dovolenky skracuje. V našom výskume sme chceli poznať názor respondentov na druhý prípad – teda na otcovskú kvótu v rámci rodičovskej dovolenky.²³

Ako ukazuje nasledujúci graf, drvivá väčšina rodičov sa vyslovila za zavedenie otcovskej kvóty v rámci rodičovskej dovolenky v nejakej podobe. Názor, že by sa nemala zaviesť uviedlo 19 % opýtaných. Otcovskú kvótu v trvaní do jedného mesiaca by uvítalo 37 % rodičov maloletých detí, vyčlenenie obdobia v trvaní od jedného mesiaca do pol roka 21,4 % respondentov. Dlhodobejšie zotrvanie otcov pri starostlivosti o deti by privítal každý piaty oslovený rodič. Vidíme, že aktívna participácia otcov na rodičovstve má nielen silnú podporu, ale že táto

²³ Otázka mala nasledujúcu podobu: „V mnohých krajinách EÚ je zavedená tzv. otcovská dovolenka – t.j. istá časť rodičovskej dovolenky vyhradená výlučne pre otcov. Ak si ju nevyčerpá otec, rodina o tento čas rodičovskej dovolenky prichádza. Pohybuje sa v rôznom rozsahu – od 1 týždňa do niekoľkých mesiacov. Aký je Váš názor na takúto podporu otcovstva na Slovensku, mala alebo nemala by sa zaviesť – a ak áno, v akom rozsahu?“

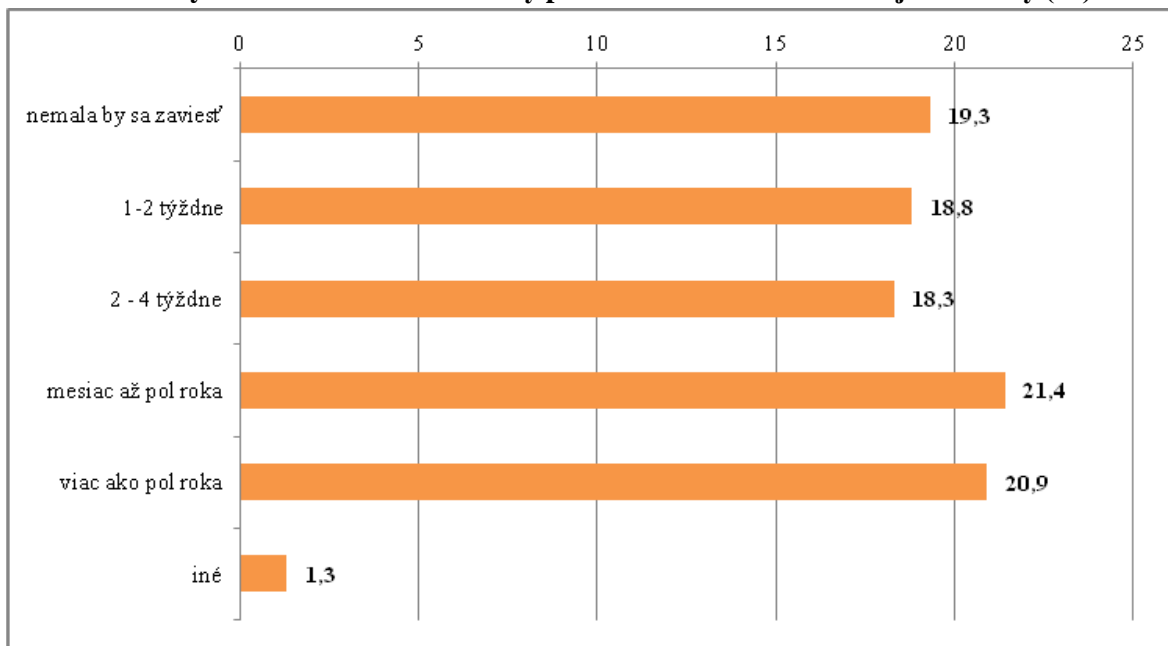
podpora je nasmerovaná aj k jej dlhodobejšiemu trvaniu. Existuje tu teda pomerne silný potenciál pre pozitívne prijatie prípadných inovatívnych opatrení podporujúcich fenomén „nového otcovstva“.

Zavedenie otcovskej kvóty odmietajú častejšie muži (23 %) než ženy (18 %). Ak muži s takouto intervenciou súhlasia, v porovnaní so ženami častejšie preferujú jej kratšie trvanie. Poukazuje to na menšiu mieru ochoty samotných mužov – otcov inštitucionalizovať participáciu na rodičovstve záväznejším spôsobom.

Odpor voči kvóte pre otcov súvisí s tým, či a koľko detí v predškolskom veku sa nachádza v rodine respondentov. Najvyšší podiel zamietavých názorov na kvótu pre otcov nájdeme medzi respondentmi, ktorí dieťa v takomto veku nemajú (22 %). Signifikantne nižší podiel nájdeme u osôb, ktoré majú dve a viac detí do 6 rokov – spomedzi nich ideu kvóty pre otcov odmieta len 11 % rodičov. Zastúpenie negatívnych odpovedí sa znižuje aj s dosiahnutým vzdelaním. Kým kvótu pre otcov odmieta 25 % rodičov so stredoškolským vzdelaním bez maturity, u rodičov so strednou školou s maturitou je to 19 % a u vysokoškolsky vzdelaných rodičov 17 %. Rodičia s vysokoškolským vzdelaním, ktorí vyjadrili súhlas, častejšie preferujú dlhšie trvanie otcovskej dovolenky.

Veľmi veľké rozdiely v názoroch na kvótu pre otcov existujú medzi rodičmi s egalitárnymi a tradicionalistickými názormi na deľbu rol v domácnosti. Kvóty pre otcov odmieta 38 % rodičov – tradicionalistov a 15 % rodičov preferujúcich egalitárnu deľbu rol. Ak tradicionalisticky orientovaní rodičia s kvótou pre otcov súhlasia, tak väčšinou preferujú jej kratšie trvanie. U egalitárne orientovaných rodičov by viac ako polovica preferovala kvótu pre otcov v trvaní viac ako mesiac.

Graf 15: Názory na zavedenie a dĺžku kvóty pre otcov v rámci rodičovskej dovolenky (%)

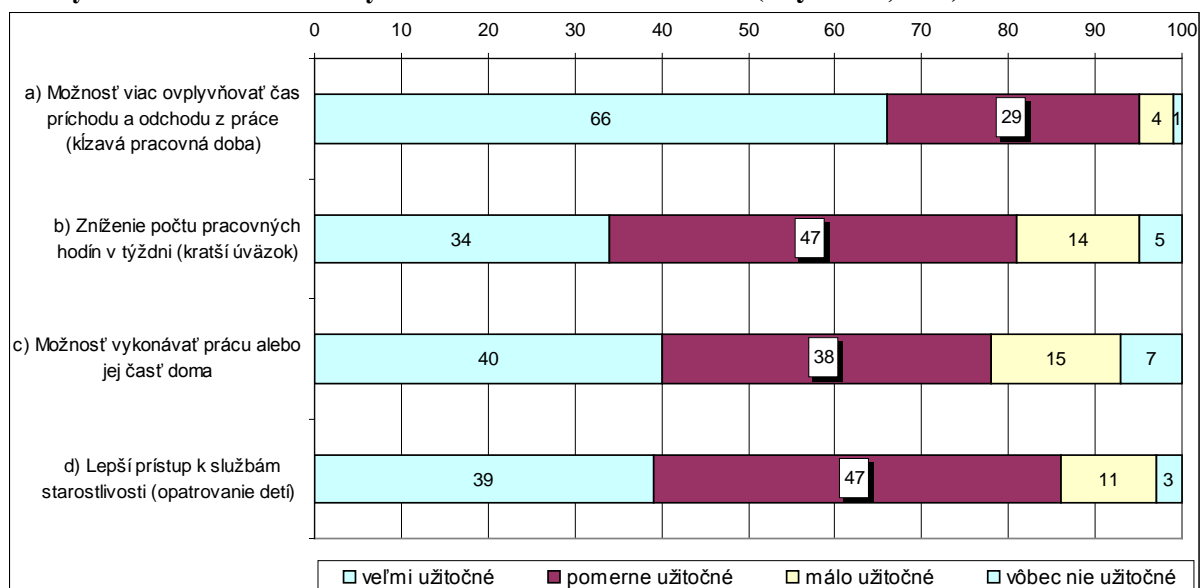
Poznámka: Bez odpovedí „neviem“.

6.2. Potreby a preferencie v oblasti zlad'ovanie pracovného a rodinného života

Vo výskume sa u rodičov maloletých detí zisťovalo aj to, *ktoré opatrenia pokladajú za účinné v záujme posilnenia možností prípadného zosúladenia pracovného a osobného života, respektíve pracovných a rodinných povinností*. Ako vidieť z grafu 16, spolu až 95 % skúmaných rodičov maloletých detí považuje za užitočný nástroj kľzavú pracovnú dobu. Možnosť viac ovplyvňovať čas príchodu a odchodu z práce deklarovalo až 66 % rodičov za veľmi užitočnú, ďalších 29 % sa priklonilo k odpovedi o užitočnosti takejto možnosti.

S celkovým podielom 86 % sa na druhé miesto v rebríčku užitočnosti jednotlivých opatrení na zosúlad'ovanie práce a starostlivosti zaradil lepší prístup k službám starostlivosti o deti. Pritom za veľmi užitočný ho považovalo 39 % a za užitočný 47 % skúmaných rodičov maloletých detí. Tretie miesto priradili respondenti kratším pracovným úväzkom s celkovým podielom presvedčených o jeho užitočnosti 81 % (34 % ich označilo za veľmi užitočné a 47 % za užitočné). Podľa celkového hodnotenia skončila na štvrtom mieste možnosť vykonávať celú alebo časť práce doma: ako užitočnú možnosť ju vidí spolu 78 % rodičov (pre 40 % bola veľmi užitočná a pre 38 % užitočná).

Graf 16: „Podľa Vás, aké užitočné sú z hľadiska dosiahnutia rovnováhy medzi pracovným a osobným životom rodičov malých detí nasledovné možnosti?“ (celý súbor, v %)

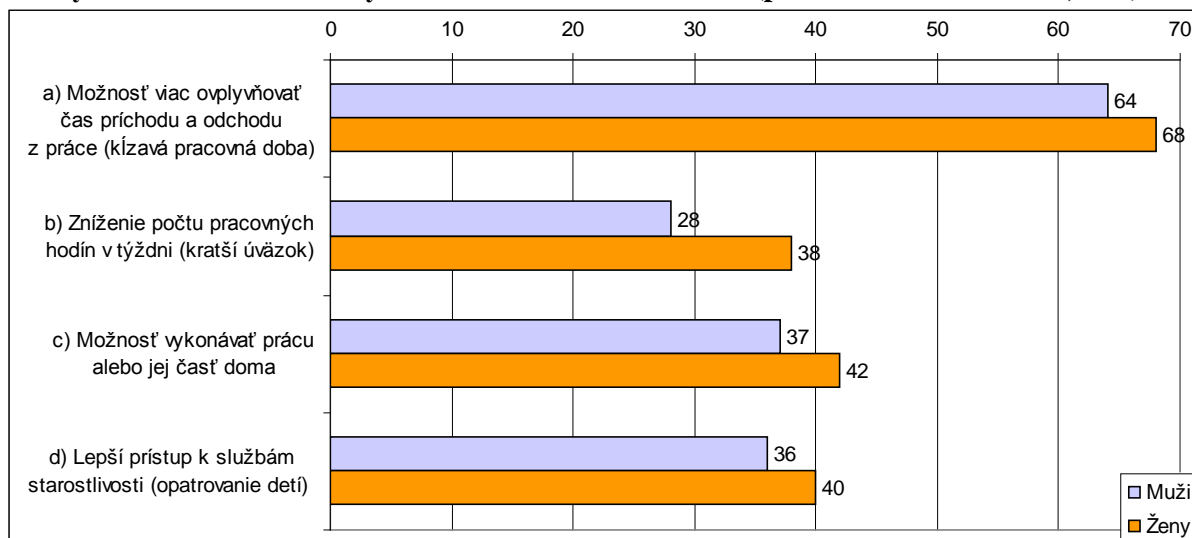
Poznámka: Bez odpovedí „neviem“.

Aj názory na užitočnosť jednotlivých nástrojov na podporu zlad'ovania práce a povinností starostlivosti v rodine sa diferencovali podľa viacerých demografických kategórií. Líšil sa predovšetkým pohľad otcov a matiek maloletých detí. Ženy prisudzovali všetkým hodnoteným opatreniam vyššiu užitočnosť ako muži, čo môže odrážať ich horšiu pozíciu na trhu práce a vyššiu mieru dvojitého zaťaženia žien – matiek.

Najväčší rozdiel v názore otcov a matiek sa zaznamenal pri kratšom pracovnom týždni: zníženie pracovných hodín označilo ako veľmi užitočné viac matiek ako otcov (rozdiel o 10 percentuálnych bodov; 38 % žien ku 28 % mužov). Možnosť vykonávať prácu alebo jej časť doma videlo ako veľmi užitočnú 42 % žien a spomedzi mužov 37 % (rozdiel o 5 p. b.). Pri

zostávajúcich dvoch možnostiach zosúladienia sa rozdiel medzi ženami a mužmi podľa názoru na ich veľkú užitočnosť pohyboval na úrovni 4 p. b. Kľzavú pracovnú dobu hodnotilo ako veľmi užitočnú pre rodičov malých detí až 68 % žien a 64 % mužov; lepší prístup k službám opatrovania detí označilo za veľmi užitočný 40 % skúmaných žien a 36 % mužov.

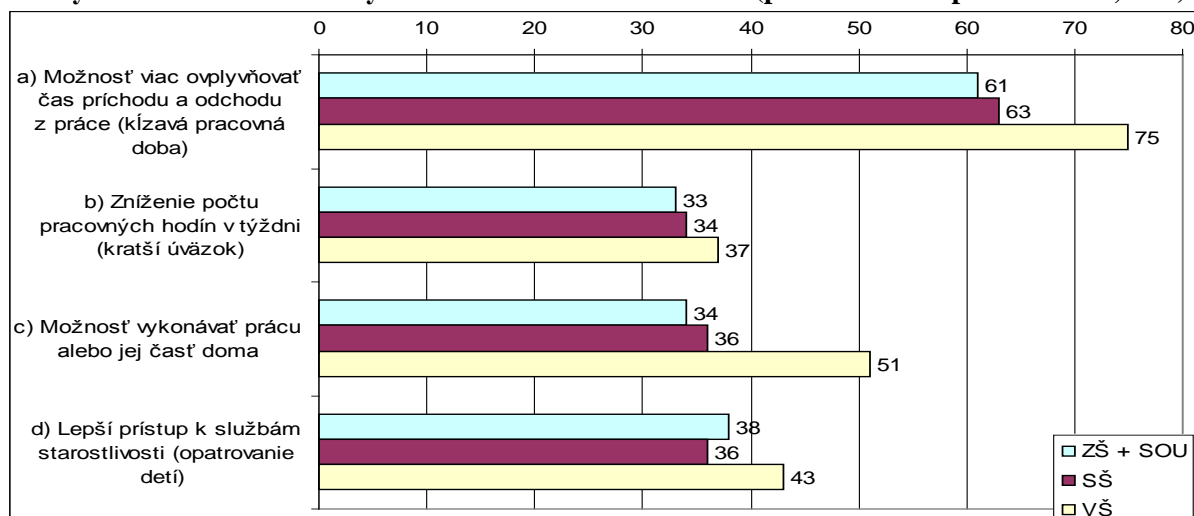
Graf 17: „Podľa Vás, aké užitočné sú z hľadiska dosiahnutia rovnováhy medzi pracovným a osobným životom rodičov malých detí nasledovné možnosti?“ (porovnanie žien a mužov, v %)

Poznámka: Graf uvádza percentuálny podiel odpovedí „veľmi užitočné“.

Významné rozdiely sa pri názoroch na opatrenia pre harmonizáciu práce a rodiny prejavili ešte na základe dosiahnutého vzdelania (graf 18). V podstate pri všetkých štyroch hodnotených možnostiach zosúladienia sa vnímanie užitočnosti zvyšovalo s rastúcim stupňom dosiahnutého vzdelania. Rozdiel v názore respondentov s vysokoškolským vzdelaním a s nižšími stupňami vzdelania bol najvýraznejší pri kľzavej pracovnej dobe (75 % vz. 63 % stredoškolské vzdelanie a 61 % základné a učňovské vzdelanie) a pri možnosti práce doma (51 % vz. 36 % stredoškooláci a 34 % respondentov majúcich základné a učňovské vzdelanie).

Graf 18: „Podľa Vás, aké užitočné sú z hľadiska dosiahnutia rovnováhy medzi pracovným a osobným životom rodičov malých detí nasledovné možnosti?“ (porovnanie skupín vzdelania, v %)

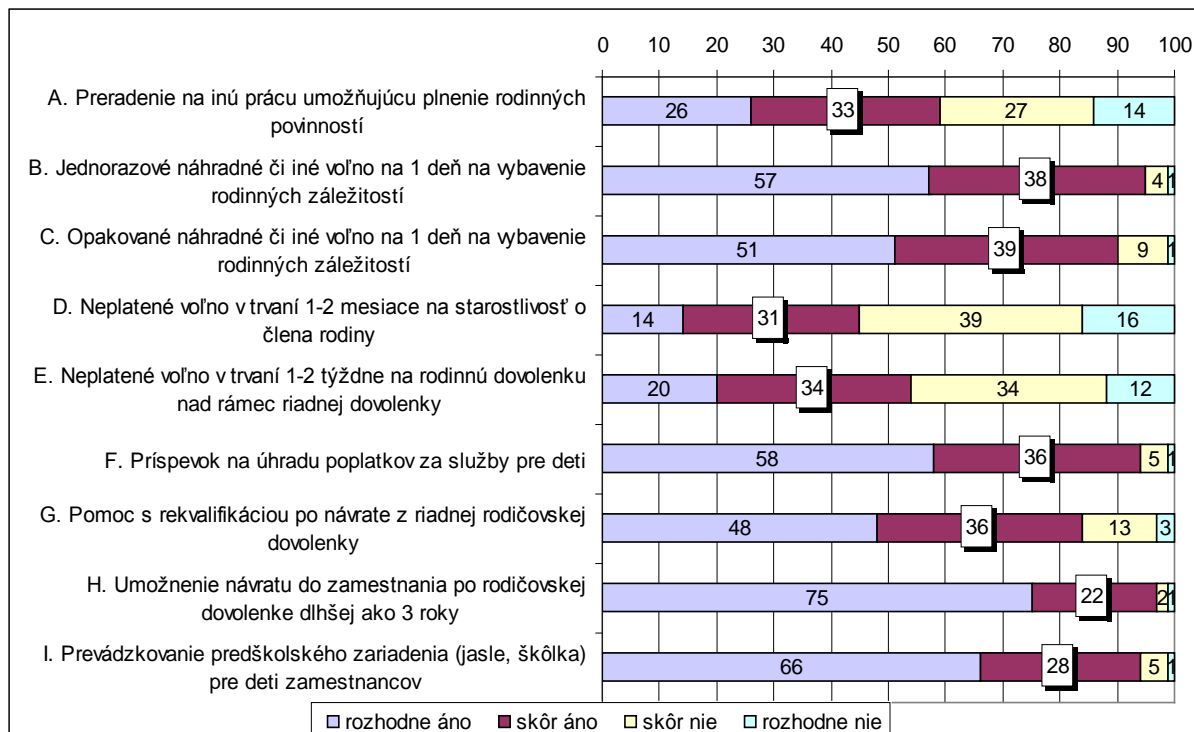
Poznámka: Graf uvádza percentuálny podiel odpovedí „veľmi užitočné“.

Výskumom sa zistilo pomerne vysoké presvedčenie rodičov maloletých detí o užitočnosti najznámejších opatrení na zladžovanie práce a rodinných povinností. Účastníci výskumu vnímali veľmi pozitívne predovšetkým možnosť prispôsobovania príchodu a odchodu do práce podľa potrieb detí; presvedčenie o užitočnosti výrazne prevažovalo tiež u prístupných služieb starostlivosti o deti, kratšom pracovnom úväzku i pri možnosti práce doma. Opatrenia pre zladžovanie práce a rodiny videli v pozitívnejšom svetle ženy a ľudia s ukončeným vysokoškolským vzdelaním.

Popri teoretickom posudzovaní vnímania prospešnosti niektorých najúčinnějších nástrojov zosúladenia práce a rodiny sa medzi rodičmi maloletých detí zisťoval aj osobný záujem o konkrétne nástroje a programy podpory rodičov malých detí zo strany zamestnávateľa. Celkové rozloženie odpovedí o záujme o jednotlivé opatrenia na štvorstupňovej škále od „rozhodne áno“ po „rozhodne nie“ uvádza graf 19.

Podľa získaných volieb sa na prvé miesto zaradila možnosť návratu do zamestnania po rodičovskej dovolenke dlhšej ako tri roky; vyslovilo sa pre ňu 97 % rodičov. Druhé v poradí skončilo jednorazové voľno na jeden deň, náhradné či iné, na vybavenie rodinných záležitostí s 95 % kladných odpovedí a na treťom mieste s rovnakým podielom súhlasných odpovedí 94 % dve opatrenia – prevádzkovanie predškolského zariadenia pre zamestnancov a príspevok na úhradu poplatkov za služby pre deti.

Graf 19: „Ktoré z nasledujúcich opatrení zo strany Vášho zamestnávateľa (aj potenciálneho, budúceho) by ste Vy osobne uvítali?“ (celý súbor, v %)

Poznámka: Bez odpovedí „neviem“.

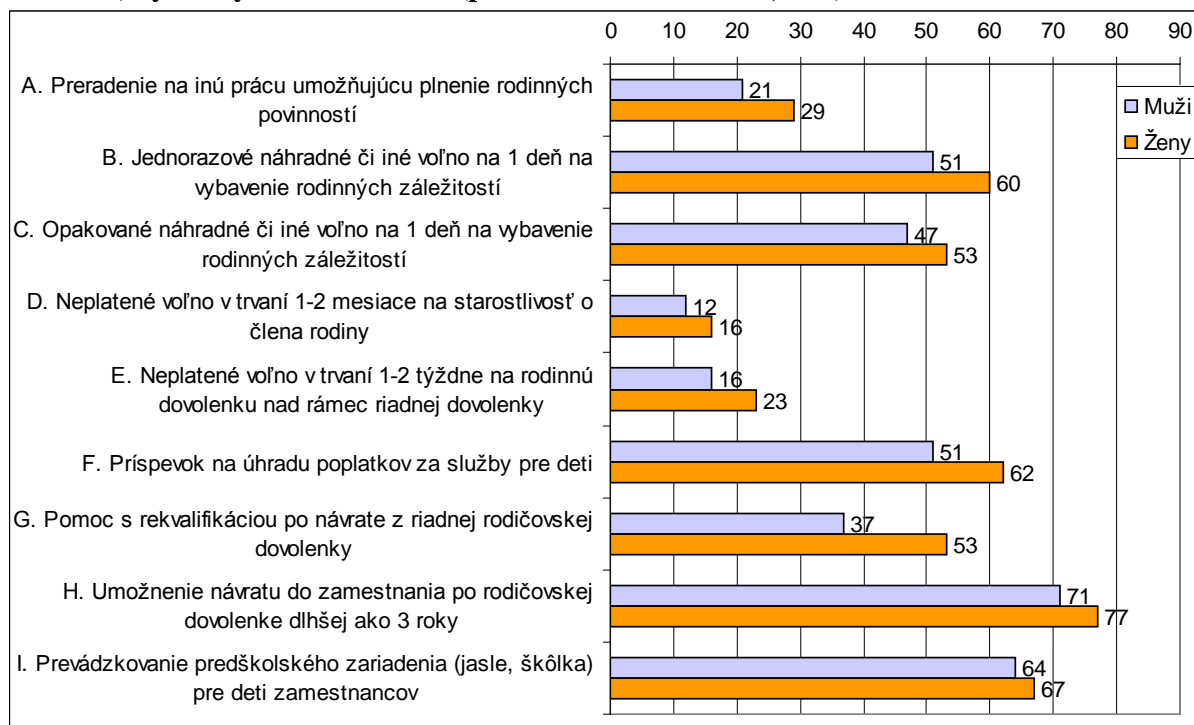
Za týmito najžiadanejšími opatreniami nasleduje opakované náhradné voľno na vybavenie rodinných záležitostí (90 %) a pomoc s rekvalifikáciou po návrate z riadnej rodičovskej

dovolenky (84 %). S väčším odstupom poradie uzatvára preradenie na inú prácu umožňujúce plnenie rodinných povinností s 59 % prejaveneho záujmu; neplatené voľno 1-2 týždne na rodinnú dovolenku nad rámec riadnej dovolenky s 54 %; a napokon neplatené voľno 1-2 týždne na starostlivosť o člena rodiny so 45-percentným záujmom.

Podobne ako pri všeobecnom hodnotení užitočnosti nástrojov zosúladovania práce a rodinných povinností starostlivosti pre rodičov malých detí, aj v prípade vyjadrovania osobných preferencií k opatreniam zo strany svojho zamestnávateľa sa preukázali diferencie predovšetkým podľa pohlavia a vzdelania.

Matky maloletých detí prejavili vyšší záujem o predložené opatrenia na úrovni zamestnávateľa než muži za všetky sledované položky bez výnimky. Podstatne silnejšie očakávania a preferencie vyjadrili v porovnaní s mužmi k pomoci s rekvalifikáciou po návrate z riadnej rodičovskej dovolenky (53 % ku 37 % rozhodného súhlasu) a vyjadrili silnejší záujem o príspevok zamestnávateľa na úhradu poplatkov za služby starostlivosti o deti (62 % ku 51 %). Intenzívnejšie by tiež uvítali jednorazové voľno na vybavenie rodinných záležitostí (60 % ku 51 %).

Graf 20: „Ktoré z nasledujúcich opatrení zo strany Vášho zamestnávateľa (aj potenciálneho, budúceho) by ste Vy osobne uvítali?“ (porovnanie žien a mužov, v %)

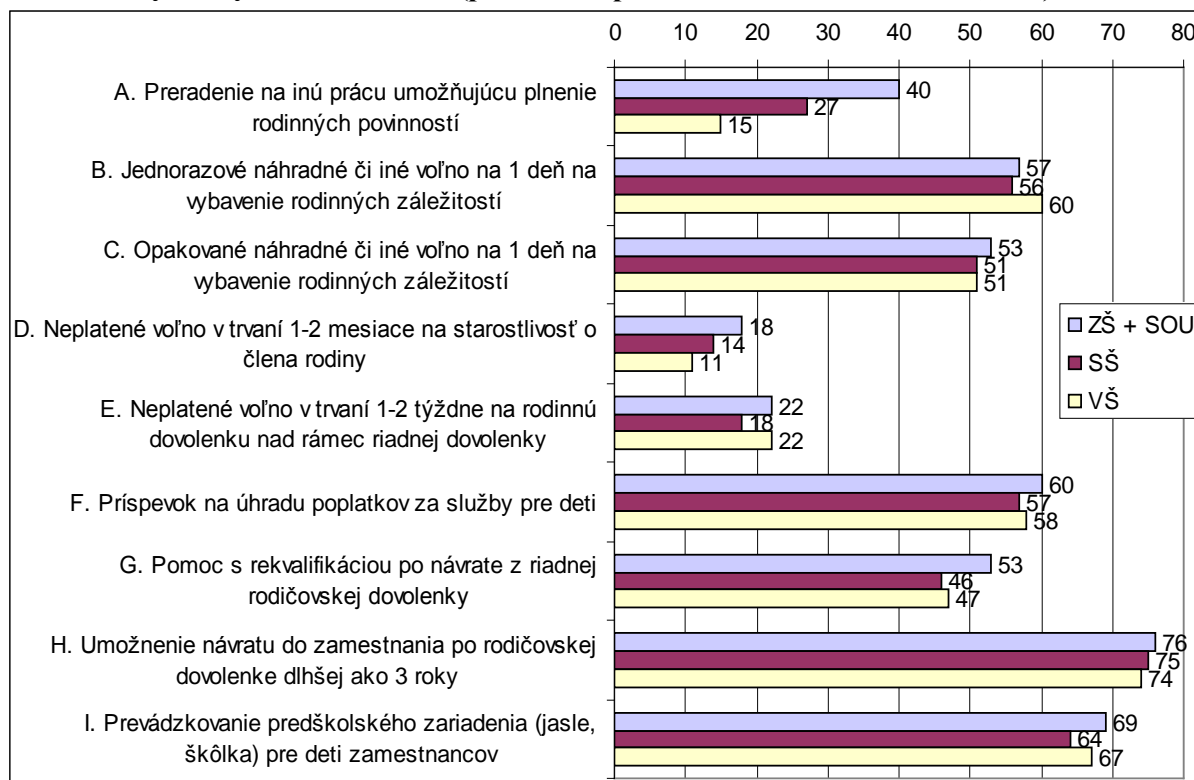

Poznámka: Graf uvádza percentuálny podiel odpovedí „rozhodne áno“.

Čo sa týka rozdielov podľa dosiahnutého vzdelania, štatisticky významné boli predovšetkým pri možnosti preradenia na inú prácu umožňujúcu plnenie rodinných povinností. Respondenti s najnižším dosiahnutým vzdelaním takéto opatrenie zo strany svojho zamestnávateľa uprednostňovali takmer trikrát častejšie ako vysokoškolsky vzdelaní respondenti. V rámci vzdelanostnej kategórie základná a učňovská škola bez maturity opatrenie získalo podporu od 40 % súboru, kým za skupinu s vysokou školou iba od 15 %. Pri ostatných nástrojoch

a opatreniach išlo o menej odlišný pohľad. Signalizuje to, že podporu a ústretovosť zamestnávateľov k rodičovským povinnostiam starostlivosti vítajú všetky skupiny pracujúcich.

Graf 21: „Ktoré z nasledujúcich opatrení zo strany Vášho zamestnávateľa (aj potenciálneho, budúceho) by ste Vy osobne uvítali?“ (porovnanie podľa dosiahnutého vzdelania, v %)

Poznámka: Graf uvádza percentuálny podiel odpovedí „rozhodne áno“.

Empirický výskum poukázal nie len na potrebu intervencií v prospech rodičov maloletých detí v oblasti zamestnanosti, ale potvrdil zároveň záujem rodičov maloletých detí o takýto typ podpory. Ukázalo sa tiež, že odlišná a v priemere horšia skúsenosť žien s trhom práce a zladovaním práce a rodiny sa prejavuje v silnejších preferenciách a v silnejšom záujme žien o opatrenia tohto typu.

Potreby rodín s maloletými deťmi v prospech ich kvalitnejšieho a flexibilnejšieho zapojenia sa do trhu práce sú pomerne intenzívne. Čo je pomerne logické zistenie, nakoľko ekonomické vylúčenie – vylúčenie z trhu práce – významne ovplyvňuje nie len hospodárenie a ekonomickú situáciu domácností, ale zvyšuje aj riziko upadnutia domácnosti do chudoby.

6.3. Názory na politiky podpory detí, ich rozvoja a potreby rodín s deťmi

Výskum zameraný na rodičov s deťmi v predškolskom veku má tú výhodu, že umožňuje získať spätnú väzbu na opatrenia nasmerované k rodinám a deťom priamo od ich „užívateľov“ (či už súčasných alebo nedávnych). V tejto časti predstavíme hodnotenie politik zameraných na podporu a rozvoj detí a rodín s deťmi. Na ohodnotenie boli predložené oblasti formulované na všeobecnejšej úrovni. Ide o skôr o okruhy opatrení a intervencií než o opatrenia samotné (napríklad úroveň predškolskej starostlivosti je spoluvytváraná celým

radom opatrení v oblasti vzdelávacej politiky, sociálnej politiky, rozpočtovej politiky a pod.). Cieľom je získať predstavu o celkovom vnímaní balíkov opatrení zameraných na rôzne potreby detí a rodín s deťmi, pričom tieto balíky nie sú len záležitosťou štátu, verejných aktérov, ale aj firiem či ďalších aktérov. Respondenti hodnotili vybraných deväť oblastí na škále od 1 do 5, kde jednotlivé hodnoty zodpovedali známkam v škole (1 znamenala „výborné“, 5 znamenala „nedostatočné“).²⁴

Rozloženie odpovedí ukazuje nasledujúca tabuľka 9, sumarizujúce informácie ponúka graf 22 znázorňujúci priemer a medián hodnotení. Prvým zistením je, že žiadna z predložených oblastí nebola hodnotená vysoko pozitívne, to znamená s vysokým podielom známok jedna. V tabuľke i grafe však možno na prvý pohľad rozlíšiť oblasti s pozitívnejším a negatívnejším hodnotením. V prvom prípade prevažovali hodnotenia dvojkou a trojkou, v druhom prípade trojkou a štvorkou.

Do prvej skupiny patrí predškolská starostlivosť, zdravotná starostlivosť, starostlivosť o deti po škole a, s určitým odstupom, základné školstvo či ponuka voľnočasových aktivít. Jednotkou bola najčastejšie hodnotená zdravotná starostlivosť o deti a starostlivosť o deti po škole (v družinách, školských kluboch) – v oboch prípadoch ich na výbornú ohodnotilo 17 % rodičov. Podobný podiel výborného hodnotenia získala aj predškolská starostlivosť v materských školách a jasliach. Až za ňou sa s odstupom takmer 4 percentuálnych bodov nachádza základné školstvo a s viac než 6 p. b. ponuka voľnočasových aktivít.

Do druhej skupiny s horším hodnotením patrí ponuka spoločných aktivít pre rodičov a deti, opatrenia rodinnej politiky, ponuka starostlivosti o deti počas prázdnin a ústretovosť zamestnávateľov k rodinám s deťmi, resp. pro-rodinné opatrenia na úrovni firiem. Tieto oblasti sa len zriedka hodnotili jednotkou; prevažovalo hodnotenie trojkou a štvorkou. Najviac negatívnych hodnotení štvorkou získali firemné politiky k rodinám s deťmi (34 %).

Prehľadnejší obraz o vnímaní politik voči deťom a rodinám s deťmi poskytujú stredné hodnoty znázornené v grafe 22. Keďže rodičia ich známkovali pomocou školskej stupnice, vyššie hodnoty priemeru a mediánu znamenajú celkové horšie hodnotenie. Ukazuje sa, že najhoršie sú hodnotené tie oblasti, ktoré nie sú výlučne v kompetencii štátu či samospráv. Ide o balíky opatrení, ktoré implementuje mix aktérov – štát (rodinná politika), firmy (zamestnávateľské politiky) či ďalší aktéri – napríklad neziskové organizácie (služby starostlivosti počas prázdnin, aktivity pre rodičov a deti). **Najhoršie celkové skóre** majú firemné politiky voči rodinám s deťmi. Ústretovosť zamestnávateľov v tejto oblasti ohodnotili rodičia priemernou známkou 3,55. Druhou najhoršie hodnotenou oblasťou boli opatrenia štátnej rodinnej politiky s priemerným hodnotením 3,44. Priemerné skóre vyššie ako 3 získala ešte ponuka starostlivosti o deti počas prázdnin (3,31). Na strane druhej, **najlepšie priemerné hodnotenie** získala zdravotná starostlivosť o deti (priemerné hodnotenie 2,20) a starostlivosť o deti v školských kluboch a družinách (priemerné hodnotenie 2,31), za ktorými s miernym odstupom nasledujú predškolská starostlivosť (priemerné hodnotenie 2,39) a základné školstvo (2,42).

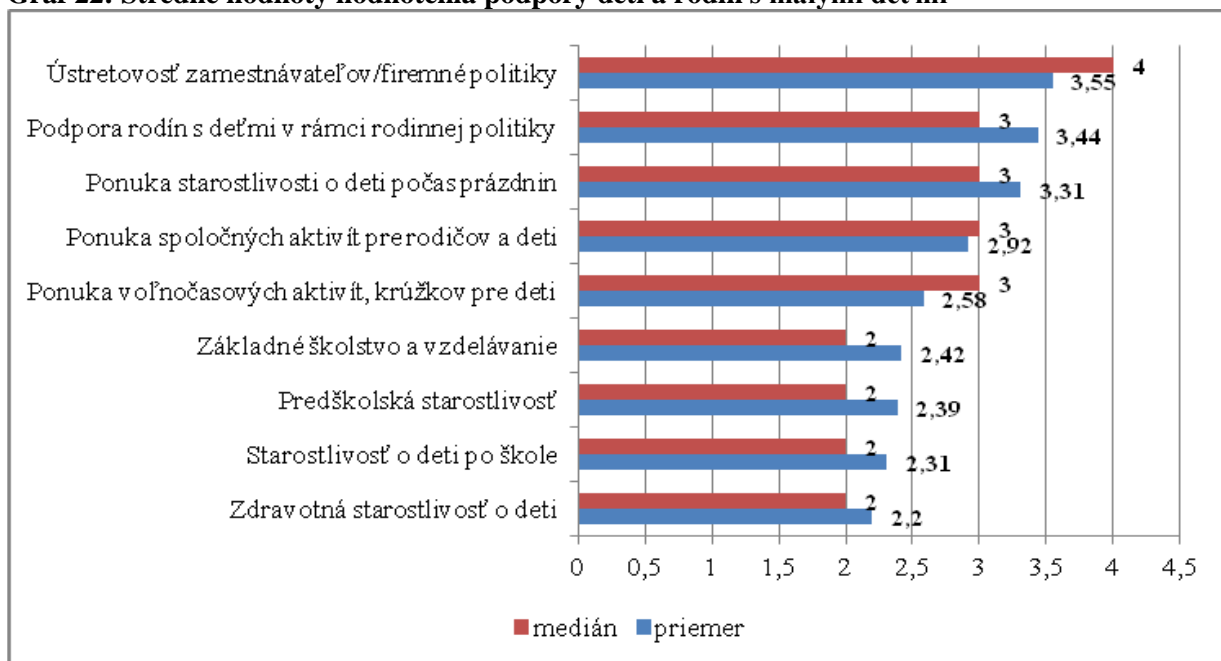
²⁴ Celá otázka mala nasledujúcu podobu: „Ako by ste na základe Vašich skúseností ohodnotili jednotlivé oblasti podpory, ktorá sa týka detí? Na hodnotenie použite stupnicu ako v škole od 1 do 5, kde 1 znamená „výborná“ a 5 „nedostatočná“.

V príslušnom grafe sú uvedené aj mediánové hodnoty, keďže používanie aritmetického priemeru v prípade poradových škál, akou školská stupnica bezpochyby je,²⁵ nie je úplne bez problémov. Z definície, pri krátkej poradovej škále poskytuje medián menej informácií ako aritmetický priemer. Výsledky však, samozrejme, poukazujú taktiež na rozdelenie oblastí podpory do dvoch odlišne hodnotených skupín.

Tabuľka 9: Hodnotenie podpory detí a rodín s malými deťmi v rôznych oblastiach (%)²⁶

	1 (výborné)	2	3	4	5 (nedostatočné)	SPOLU
Predškolská starostlivosť (jasle, materské školy)	16,5	41,6	30,8	8,8	2,3	100,0
Základné školstvo a vzdelávanie	12,7	44,9	32,2	7,9	2,2	100,0
Zdravotná starostlivosť o deti	17,1	51,4	26,6	4,1	0,9	100,0
Starostlivosť o deti po škole	16,9	46,4	27,2	7,4	2,1	100,0
Ponuka spoločných aktivít pre rodičov a deti	5,5	28,0	40,8	20,3	5,5	100,0
Podpora rodín s deťmi v rámci štátnej rodinnej politiky	1,3	10,3	44,2	31,7	12,5	100,0
Ponuka starostlivosti o deti počas prázdnin	2,2	16,5	42,0	26,7	12,6	100,0
Ústretovosť zamestnávateľov k rodičom malých detí	2,4	10,6	34,9	33,9	18,3	100,0
Ponuka voľnočasových aktivít, krúžkov pre deti	10,1	39,3	36,4	11,2	3,0	100,0

Graf 22: Stredné hodnoty hodnotenia podpory detí a rodín s malými deťmi

²⁵ Špeciálne v situácii, ak je prvá a posledná hodnota škály označená slovné.

²⁶ Prezentované údaje nezahŕňajú respondentov, ktorí odpovedali „neviem“ a „netýka sa“. Išlo o nasledovné počty: predškolská starostlivosť – 41 % „netýka sa“ a 5 % „neviem“; základné školstvo – 9 % a 4 %; zdravotná starostlivosť – 1,4 % „neviem“; starostlivosť o deti po škole – 32,7 % „netýka sa“ a 9 % „neviem“; spoločné aktivity – 7 % „neviem“; rodinná politika – 5 % „neviem“; starostlivosť počas prázdnin – 33,3 % a 4 %; politiky zamestnávateľov – 9 % „neviem“; ponuka voľnočasových aktivít – 5 % netýka sa“ a 4 % „neviem“.

Predškolskú starostlivosť respondenti hodnotili konzistentne s ich názormi na jednotlivé aspekty fungovania materských škôl (viď podkapitolu venovanú starostlivosti o deti). Kendallov koeficient poradovej korelácie medzi hodnotením predškolskej starostlivosti a jednotlivými aspektmi fungovania materskej školy bol vo všetkých prípadoch vyšší ako 0,26. Najsilnejšia súvislosť sa ukázala medzi všeobecným hodnotením predškolskej starostlivosti a hodnotením materských škôl podporovať osobnostný rozvoj detí (hodnota koeficientu 0,34) a hodnotením vzdelávania a získavania poznatkov v materských školách (hodnota koeficientu 0,28). Znamená to, že ak rodičia vnímali jednotlivé aspekty fungovania materských škôl pozitívnejšie, pozitívnejšie hodnotili aj celkovú oblasť predškolskej starostlivosti.

Hodnotenie oblasti predškolskej starostlivosti bolo ovplyvnené skúsenosťou s umiestňovaním dieťaťa do materskej školy. Rodičia, ktorí uviedli, že pri hľadaní miesta v materskej škole museli čeliť veľkým problémom, častejšie hodnotili predškolskú starostlivosť ako celok známku 3. Naopak rodičia, ktorí čelili menším alebo vôbec žiadnym problémom, oveľa častejšie použili známku 2. Priemerné hodnotenie rodičov s negatívnou skúsenosťou pri hľadaní miesta (2,51) sa štatisticky významne odlišuje od priemerného hodnotenia rodičov, ktorí čelili len drobným problémom (2,16) alebo vôbec žiadnym (2,13).

K faktorom, ktoré diferencujú vnímanie predškolskej starostlivosti, patrí aj charakteristika lokality, v ktorej respondenti žijú. Priemerné hodnotenie respondentov, ktorí popisujú podmienky pre život vo svojej lokalite ako zlé alebo veľmi zlé, je štatisticky významne horšie (3,00) než priemerné hodnotenie rodičov žijúcich v priemerných (2,55) a v priaznivých podmienkach (2,32).

Pri hodnotení ostatných oblastí patria k významným diferencujúcim faktorom subjektívne vnímanie podmienok pre život v lokalite, veľkosť obce a kraj.

Súvislosť medzi veľkosťou obce a hodnotením oblastí podpory detí a rodín s malými deťmi je najvyššia pri vzdelávaní. V najväčších sídlach – v mestách s viac ako 50 tisíc obyvateľmi – vzdelávanie získalo najhoršiu priemernú známku (2,74), ktorá sa štatisticky významne odlišovala od priemerných hodnotení v menších mestách a obciach.

Rodičia, ktorí žijú v lokalite s priaznivými podmienkami pre život, hodnotia pozitívnejšie zdravotnú starostlivosť o deti, základné školstvo a vzdelávanie a ponuku spoločných aktivít rodičov s deťmi.

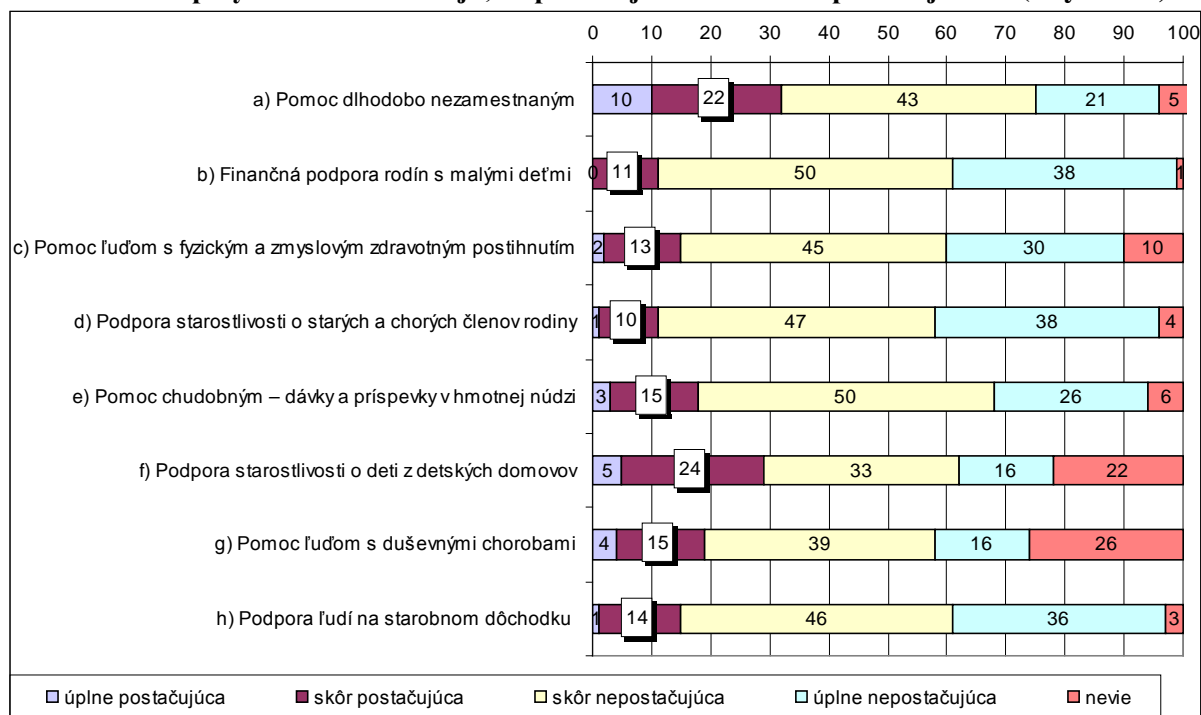
Diferencie v priemerných hodnoteniach jednotlivých oblastí podpory medzi krajinami nemajú jednoznačnú podobu, t. j. nemožno identifikovať kraje, v ktorých by respondenti systematicky hodnotili oblasti horšie alebo lepšie. Napriek tomu možno pozorovať niekoľko zaujímavých súvislostí. Bratislavský kraj vykázal najlepšie priemerné hodnotenia viacerých oblastí – zdravotnej starostlivosti o deti (2,03), ponuky spoločných aktivít pre rodičov s deťmi (2,70) a ponuky starostlivosti o deti počas prázdnin (3,13). Na druhej strane najhoršie hodnotenia sa niekoľkokrát objavili v Košickom kraji – najhoršiu priemernú známku tu získala zdravotná starostlivosť (2,33), základné školstvo a vzdelávanie (2,77), starostlivosť o deti v družinách a školských kluboch (2,67) a ponuka voľno-časových aktivít pre deti (2,91).

6.4. Názory na pomoc štátu vybraným skupinám obyvateľstva

Názory na podporu rodín s deťmi v kontexte ostatných skupín populácie vyžadujúcich pomoc zo strany štátu sa zisťovali prostredníctvom hodnotenia dostatočnosti či nedostatočnosti existujúcej podpory. Respondenti hodnotili úroveň existujúcej štátnej podpory za osem vybraných skupín, medzi ktorými bola aj finančná podpora rodín s malými deťmi. Konečné rozloženie odpovedí uvádza graf 23.

Ako sa ukázalo, *rodičia maloletých detí prejavili najväčšiu mieru kritických názorov k svojej vlastnej situácii – k podpore rodín s malými deťmi*. Podporu pre svoju skupinu aj dokázali všeobecne posúdiť – podiel odpovedí „nevím“ bol iba zanedbateľný. O nedostatočnosti finančnej podpory rodín s malými deťmi vyjadrilo v celkovom pohľade presvedčenie až 88 % skúmaných rodičov maloletých detí. Nasledoval nedostatok starostlivosti o starých a chorých ľudí a nedostatok podpory ľudí na starobnom dôchodku. Za nepostačujúcu označilo podporu starostlivosti o starých a chorých členov rodiny spolu 85 % súboru a nedostatočnú dôchodkovú podporu uviedlo celkom 82 %.

Graf 23: „Pozrime sa podrobnejšie na náš systém sociálnej ochrany. Radi by sme poznali Váš názor na to, ako štát pomáha rôznym skupinám obyvateľov. Považujete pomoc, ktorú nasledovné skupiny od štátu dostávajú, za postačujúcu alebo za nepostačujúcu?“ (celý súbor, %)

Poznámka: Graf uvádza rozloženie odpovedí za celý súbor.

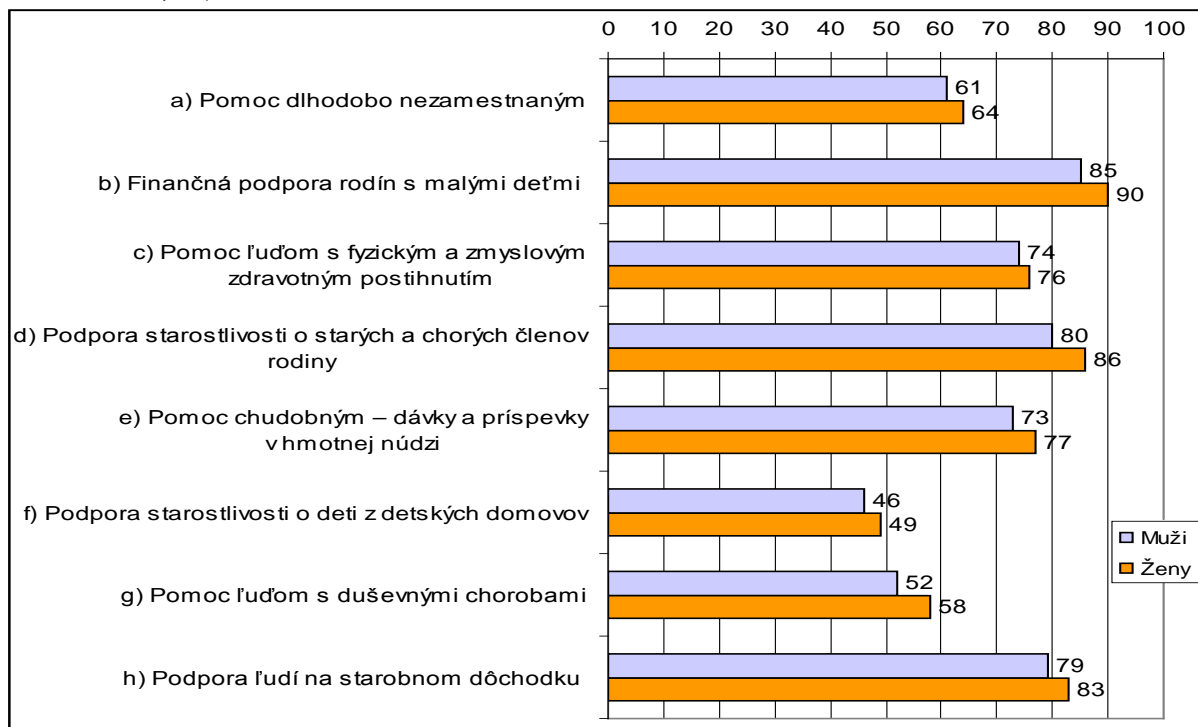
Štvrté miesto prisúdili rodičia maloletých detí pomoci chudobným špecifikovanej cez dávky a príspevky v hmotnej núdzi: za skôr a úplne nepostačujúcu ju deklarovalo 76 % výskumného súboru. S celkovým podielom 75 % kritických vyjadrení sa na piatu priečku zaradila oblasť pomoci ľuďom s fyzickým a zmyslovým zdravotným postihnutím: za skôr nepostačujúcu ju deklarovalo 45 % a za úplne nepostačujúcu 30 % výskumného súboru. Šiesta pozícia pripadla podľa kritického vnímania pomoci dlhodobo nezamestnaným, ku ktorej vyjadrilo slabšie alebo silnejšie výhrady 64 % respondentov. Podľa názoru rodičov maloletých detí sa

najmenej kritických odpovedí zaznamenalo za podporu pre skupinu ľudí s duševnými chorobami (55 %) a pre skupinu detí z detských domovov (49 %). Pri týchto dvoch druhoch pomoci špecifickým skupinám však rodičia maloletých detí zaznamenali najvyšší podiel odpovedí „neviem“. Za ľudí s duševnými chorobami nedokázalo situáciu zhodnotiť až 26 % a za deti z detských domovov 22 % súboru.

Názory rodičov maloletých detí na sociálnu pomoc zo strany štátu pre jednotlivé potrebné skupiny populácie sa diferencovali podľa základných demografických znakov aj podľa sociálnej situácie domácnosti. Ženy prejavili pri všetkých hodnotených druhoch podpory a pomoci mierne kritickejší názor (graf 24). Najväčšie rozdiely sa zaznamenali práve pri podpore rodín s malými deťmi, ktorú zhodnotilo ako nepostačujúcu 85 % mužov a 90 % žien. Ešte vyšší rozdiel medzi ženami a mužmi sa ukázal pri podpore starostlivosti o starých a chorých (nepostačujúca je podľa 80 % mužov a 86 % žien) a pri položke „pomoc ľuďom s duševnými chorobami“ (52 % mužov a 58 % žien).

Podobne ako v prípade skúmaných žien, stabilne kritickejší názor na jednotlivé posudzované položky mali respondenti a respondentky žijúci bez partnera oproti tým, čo žili v partnerskom vzťahu; ďalej nepracujúci oproti pracujúcim; ale aj rodičia maloletých detí v horšej sociálnej a ekonomickej situácii. Podiel presvedčených o nepostačujúcej pomoci sa tiež zvyšoval s poklesom dosiahnutej úrovne vzdelania. Podľa veku boli kritickejšie vyššie kategórie veku, a to predovšetkým pri pomoci týkajúcej sa starších ľudí. Najmenej kritickí boli obyvatelia Bratislavského, a potom Žilinského kraja.

Graf 24: „Pozrime sa podrobnejšie na náš systém sociálnej ochrany. Radi by sme poznali Váš názor na to, ako štát pomáha rôznym skupinám obyvateľov. Považujete pomoc, ktorú nasledovné skupiny od štátu dostávajú, za postačujúcu alebo za nepostačujúcu?“ (porovnanie žien a mužov, %)

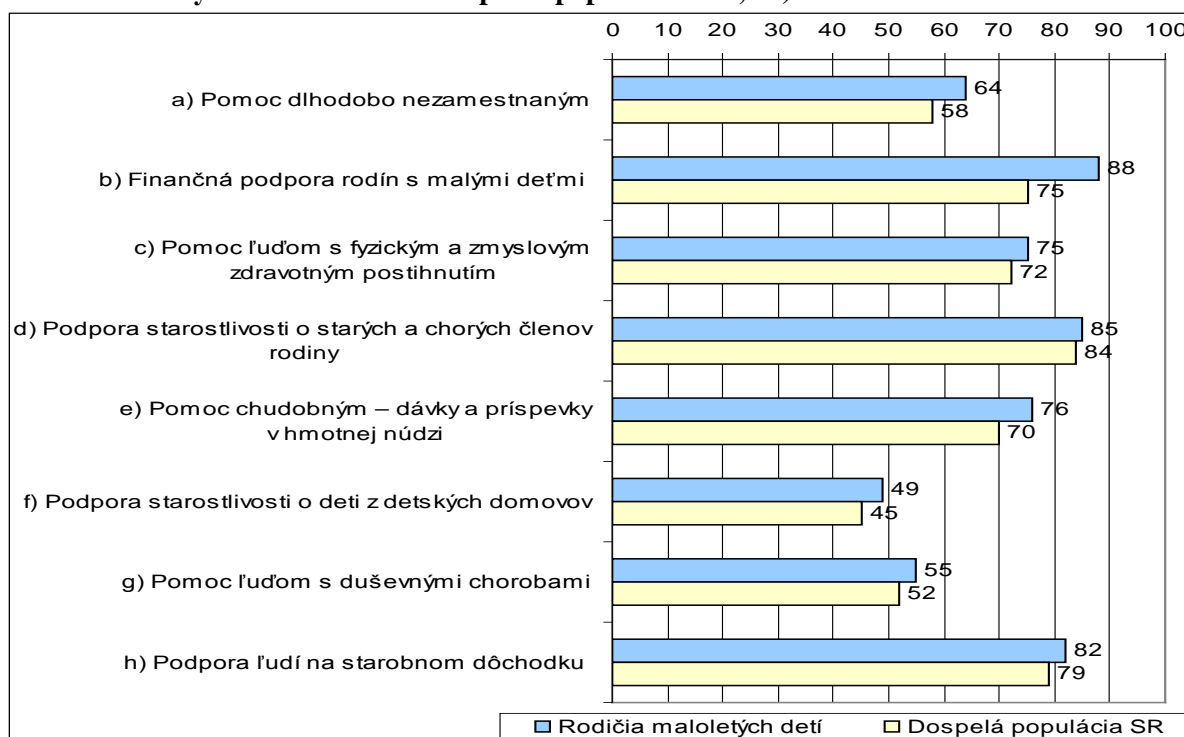

Poznámka: Graf uvádza celkové % za súčet odpovedí „je úplne nepostačujúca“ a „je skôr nepostačujúca“.

Zaujímavé výsledky prinieslo porovnanie názoru rodičov maloletých detí na jednotlivé druhy sociálnej podpory a pomoci s pohľadom celej dospeléj populácie Slovenska.²⁷ Podiel respondentov presvedčených o nedostatočnosti podpory bol v celkovom vyjadrení vyšší u rodičov maloletých detí. Mierna prevaha kritickejšieho hodnotenia sa ukázala pri všetkých sledovaných položkách, najmenší rozdiel sa pritom zaznamenal pri politikách a podpore pre starších ľudí. Podpora starostlivosti o starých a chorých členov rodiny získala v rámci súboru rodičov 85 % a za dospelých obyvateľov Slovenska 84 % kritických volieb; podpora ľudí na starobnom dôchodku medzi rodičmi maloletých detí 82 % a za dospelú populáciu 79 %.

Na druhej strane najväčší rozdiel z hľadiska súhrnného podielu odpovedí o nepostačujúcej podpore medzi rodičmi maloletých detí a celkom dospelých obyvateľov sa ukázal pri finančnej podpore určenej pre rodiny s malými deťmi. Ako nepostačujúcu ju označilo spolu 88 % rodičov maloletých detí, kým z celkovej populácie to bolo 75 %. Výrazný rozdiel vyšiel i pri porovnaní najvyhranenejších postojov: spomedzi rodičov maloletých detí deklarovalo, že finančná pomoc rodinám s malými deťmi je úplne nepostačujúca, až 38 %; v rámci celkovej populácie Slovenska to bolo o 11 percentuálnych bodov menej – 27 %.²⁸

Graf 25: „Pozrime sa podrobnejšie na náš systém sociálnej ochrany. Radi by sme poznali Váš názor na to, ako štát pomáha rôznym skupinám obyvateľov. Považujete pomoc, ktorú nasledovné skupiny od štátu dostávajú, za postačujúcu alebo za nepostačujúcu?“ (porovnanie rodičov maloletých detí s celkovou dospelou populáciou SR, %)

Poznámka: Graf uvádza celkové % za súčet odpovedí „je úplne nepostačujúca“ a „je skôr nepostačujúca“.

²⁷ Rovnaká otázka sa použila aj v reprezentatívnom výskume za dospelú populáciu Slovenska a zber dát prebiehal približne v rovnakom čase – v polovici roka 2014. Viac pozri: Filadelfiová, J. – Gerbery, D.: *Výskum spoločenskej klímy. Záverečná správa z výskumu realizovaného v rámci riešenia NP Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe*. Bratislava, IVPR 2014.

²⁸ Poznamenajme, že pri ostatných položkách nebol rozdiel v extrémnom hodnotení medzi porovnávanými súbormi veľký, dokonca sa našla zhoda za pomoc pre ľudí s duševnými chorobami a pre starších ľudí.

Pozrime sa ešte podrobnejšie na finančnú podporu rodín s malými deťmi. Či a ako sa názory na mieru dostatočnosti tejto formy štátnej podpory líšili medzi jednotlivými skupinami rodičov maloletých detí ukazuje tabuľka 10. Ako vidieť, názory žien a mužov sa odlišovali nie len v celkovom podiele kritických odpovedí: menej často považovali rodinné príspevky za postačujúce (9 % vz. 13 %) a častejšie ich označovali za úplne nepostačujúce (41 % vz. 35 %). Podľa veku sa priama súvislosť s rastúcim vekom nepreukázala, najkritickejší názor pritom vyjadrili najmladší rodičia maloletých detí. Za skupinu rodičov vo veku do 30 rokov výskum zaznamenal iba 5 % odpovedí o postačujúcej podpore rodín, na druhej strane za úplne nepostačujúcu ju považovalo až 44 % z nich. Spomedzi kategórií vzdelania vyjadrili najnegatívnejší názor rodičia s najnižším vzdelaním (42 % odpovedí „úplne nepostačuje“ oproti 35 % za skupinu s vysokoškolským vzdelaním), na základe ekonomickej aktivity mali kritickejší postoj tí z respondentov, čo aktuálne nepracovali.

Výraznejší vplyv sa pri štátnej rodinnej podpore prejavil podľa zloženia a typu rodín a domácností. Rozdiel sa ukázal podľa existencie partnerského vzťahu: kým spomedzi rodičov maloletých detí žijúcich bez partnera či partnerky bolo o úplnej nedostatočnosti finančnej podpory rodinám presvedčených až 51 %, medzi rodičmi žijúcimi v partnerstve to bolo 38 %. Podiel vyhranených negatívnych názorov na podporu rodín sa výrazne znižoval s rastúcim počtom pracujúcich členov v domácnosti: zo 47 % pri respondentoch z domácností, kde nikto nepracoval, až na 37 % pri tých, kde v domácnosti pracovali dvaja a viacerí členovia. Naopak negatívne odpovede priamoúmerne pribúdali s rastúcim počtom závislých detí.

Empirické údaje preukázali silnú súvislosť názorov na štátnu rodinnú podporu s aktuálnou sociálnou a ekonomickou situáciou domácnosti. Lepšie hodnotenie uvádzali respondenti, ktorí sa necítili chudobní a dokázali v domácnosti šoriť; kde domácnosť šoriť nedokázala a s narastajúcim pocitom chudoby kritických hlasov na podporu rodín pribúdalo (až na 52 % za skupinu pod hranicou chudoby). Pohľad na rodinné dávky sa zlepšoval zároveň s rastom spokojnosti so životom; podľa deklarovanej politickej orientácie mali najkritickejší názor stúpenci ľavice (43 % ku 36 % za politicky nevyhranených); podľa náboženského vyznania veriaci rodičia (41 % ku 34 % za nerozhodnutých).

Tabuľka 10: „Pozrime sa podrobnejšie na náš systém sociálnej ochrany. Radi by sme poznali Váš názor na to, ako štát pomáha rôznym skupinám obyvateľov. Považujete... finančnú podporu rodín s malými deťmi ...za postačujúcu alebo za nepostačujúcu?“ (vybrané skupiny, v %)

		1 = úplne postačujúca	2 = skôr postačujúca	3 = skôr nepostačujúca	4 = úplne nepostačujúca
Pohlavie	Muži	0	13	52	35
	Ženy	0	9	50	41
Veková skupina	Do 30 rokov	1	4	51	44
	31-35 rokov	0	13	50	37
	36-40 rokov	0	13	45	42
	41+ rokov	0	10	58	32
Dosiahnutý stupeň vzdelania	ZŠ + SOU	1	5	52	42
	SŠ s maturitou	0	12	48	40
	VŠ	0	13	52	35
Ekonomická aktívita	Pracujúci	0	12	50	38
	Nepracujúci	1	7	52	40

Typ domácnosti podľa dieťaťa	Iba deti do 6 rokov	0	8	53	39
	Iba deti 7-16 rokov	0	11	52	37
	Deti aj – aj	1	15	43	41
Typ domácnosti podľa partnera či partnerky	S partnerom	0	11	51	38
	Bez partnera	0	6	43	51
Počet pracujúcich členov rodiny	Nikto	0	6	47	47
	1 člen	0	11	49	40
	2+ členov	1	11	51	37
Počet závislých detí (0 rokov až ukončenie VŠ)	1 dieťa	0	7	55	37
	2 deti	0	13	48	38
	3+ detí	1	11	41	47
Schopnosť odložiť financie	Áno, dokáže	1	14	54	31
	Nie, nedokáže	0	7	47	46
Subjektívna chudoba (škála 1 až 6 stupňov)	Najlepší /1+2	1	13	54	32
	Stredný /3+4	0	9	46	45
	Najhorší /5+6	0	2	47	52
Celková spokojnosť so životom	Najnižšia /0-3	0	8	45	47
	Priemerná /4-6	1	11	49	39
	Najvyššia/7-10	0	11	52	37
Ľavo-pravá politická orientácia	Nikam	1	11	52	36
	Ľavica /1-4	0	10	47	43
	Stred /5-6	0	11	51	38
	Pravica /7-10	1	10	52	37
Vzťah k náboženstvu, viere	Veriaci	0	10	49	41
	Neveriaci a nerozhodnutí	1	12	53	34

Poznámka: Riadkové percentá. Prepočet bez odpovedí „neviem“.

Pri hodnotení jednotlivých oblastí sociálnej podpory zaznamenal empirický výskum rodičov maloletých detí prevahu negatívnych názorov. Spomedzi osem druhov politík boli respondenti najkritickejší práve k štátnej podpore rodín s deťmi; a túto svoju primárnu pozíciu si tento segment sociálnej politiky udržal vo všetkých demografických a sociálnych kategóriách rodičov maloletých detí. Hodnotenie finančnej podpory rodín s malými deťmi sa diferencovalo nie len podľa základných demografických a sociálnych znakov rodičov, ich hodnotových orientácií, a tiež podľa sociálnej situácie domácnosti. Negatívnejší názor na rodinné dávky prejavili ženy, najmladšia skupina, respondenti s nižším vzdelaním, ale najmä rodičia bez partnerského vzťahu, z domácností, kde nikto nepracuje, s vyšším počtom detí a žijúci s výrazným pocitom chudoby.

Zistené silne negatívne hodnotenie rodičov maloletých detí práve finančnej podpory pre rodiny s deťmi nie je v kontexte vyššie zaznamenaných nepriaznivých dopadov rodičovstva na finančnú a hospodársku situáciu rodinnej domácnosti a v kontexte popísanej ekonomickej situácie tohto segmentu domácností prekvapujúce. Skutočnosť, že takmer deväť z každých desiatich rodičov maloletých detí považuje tento druh sociálnej podpory za „skôr“ alebo „úplne“ nepostačujúcu naznačuje, že poskytovaná pomoc nedokáže výraznejšie kompenzovať stratu jedného pracovného príjmu (niekedy aj jediného – v prípade jednorodičovských rodín) kvôli starostlivosti o dieťa.

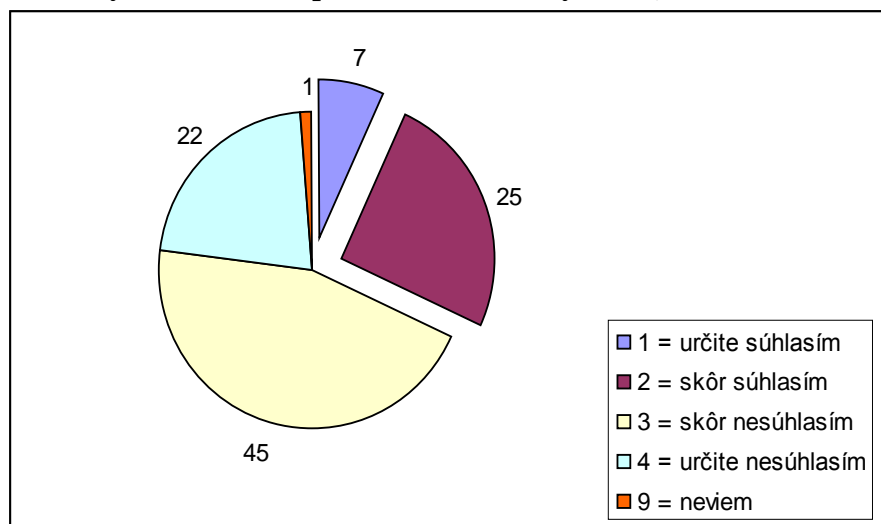
Potrebu zlepšenia, prípadne stabilizácie ekonomickej situácie svojich domácností počas životnej etapy venovanej primárne nevyhnutnej starostlivosti o deti signalizovali skúmaní

rodičia maloletých detí v mnohých kontextoch, vo veľkej šírke a vo výraznej intenzite. A bez ohľadu na to, či boli aktuálne v situácii vyžadujúcej intenzívnu starostlivosť alebo bezprostredne za touto etapou.

Otázku porovnávajúcu rodičmi vnímané dopady nastavenia sociálnych politík pre jednotlivé znevýhodnené skupiny obyvateľov (vrátane rodín s malými deťmi) sprevádzala všeobecná otázka zameraná na predstavy a očakávania spájané s rozsahom úloh sociálneho štátu – zisťovala všeobecný názor na rozsah pomoci štátu v sociálnej oblasti. A ako ukazuje graf 26, názor rodičov vyznel skôr „antiliberalne“ či „antilibertariánsky“: medzi rodičmi maloletých detí prevládalo odmietanie obmedzenia poskytovania sociálnych dávok a služieb iba na najchudobnejšie príjmové skupiny. S výrokom: „Štát by mal poskytovať sociálne dávky a sociálne služby len tým najchudobnejším a všetci ostatní by sa mali o seba postarať sami“, nesúhlasilo až 67 % výskumného súboru rodičov maloletých detí (určite nesúhlasilo 22 % a skôr nesúhlasilo 45 %). Istú formu podpory získal uvedený princíp od 32 % skúmaných rodičov, pričom rozhodný súhlas s ním uviedlo len 7 % respondentov, zostávajúcich 25 % sa priklonilo k odpovedi „skôr súhlasím“.

Ukázala sa tiež vyššia citlivosť skúmanej skupiny „mlado-rodičovskej“ populácie v porovnaní s celkom k nastaveniu sociálnej pomoci so širším akčným rádiom než iba na najchudobnejšie vrstvy spoločnosti.²⁹

Graf 26: „Do akej miery súhlasíte alebo nesúhlasíte s nasledujúcim názorom na úlohu štátu: „Štát by mal poskytovať sociálne dávky a sociálne služby len tým najchudobnejším, všetci ostatní by sa mali o seba postarať sami.“ (celý súbor, v %)

Tabuľka 11 prináša podrobnejší pohľad na rozloženie odpovedí v rôznych podskupinách skúmanej vzorky rodičov. Súhlas s prísnyim zacielením sociálnych dávok a služieb len na

²⁹ Vo výskume spoločenskej klímy reprezentatívnom za celú dospelú populáciu Slovenska získal celkový súhlas s daným výrokom vyšší podiel – spolu 45 %; z toho rozhodný súhlas predstavoval 15 %. To je dvojnásobne viac ako za rodičov maloletých detí. Na druhej strane nesúhlas s princípom výlučnej adresnosti sociálnej pomoci na najchudobnejších bol na úrovni celej dospeléj populácie o 11 percentuálnych bodov nižší ako za rodičov maloletých detí (56 %). Viac pozri: Filadelfiová, J. – Gerbery, D.: *Výskum spoločenskej klímy. Záverečná správa z výskumu realizovaného v rámci riešenia NP Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe*. Bratislava, IVPR 2014, s. 40-41.

najchudobnejších občanov zaznel menej výrazne od žien (celkový súhlas uviedlo 29 % žien a 36 % mužov). Menej často ho uvádzali rodičia stredných vekových kategórií od 31 do 40 rokov (28 % a 29 % oproti 39 % za 41-ročných a starších), skupina nepracujúcich rodičov (28 % oproti 33 % za pracujúcich), tiež rodiny kombinujúce deti predškolského i školského veku (29 % oproti 33 % za ostatné typy domácností s deťmi).

Tabuľka 11: „Do akej miery súhlasíte alebo nesúhlasíte s nasledujúcim názorom na úlohu štátu: „Štát by mal poskytovať sociálne dávky a sociálne služby len tým najchudobnejším, všetci ostatní by sa mali o seba postarať sami.“ (vybrané skupiny; %)

		1 = rozhodne súhlasím	2 = skôr súhlasím	3 = skôr nesúhlasím	4 = rozhodne nesúhlasím
Pohlavie	Muž	6	30	44	20
	Žena	7	22	47	24
Veková skupina	Do 30 rokov	4	29	45	22
	31-35 rokov	4	24	45	27
	36-40 rokov	9	21	49	21
	41+ rokov	9	30	42	19
Dosiahnutý stupeň vzdelania	ZŠ + SOU	10	24	44	22
	SŠ s maturitou	5	25	46	24
	VŠ	7	27	46	20
Ekonomická aktivita	Pracujúci spolu	8	25	46	21
	Nepracujúci spolu	4	24	46	26
Typ domácnosti podľa veku dieťaťa	Iba deti do 6 rokov	5	28	45	22
	Iba deti 7-16 rokov	9	24	43	24
	Deti aj – aj	6	23	51	20
Typ domácnosti podľa partnerstva	S partnerom/-kou	7	25	46	22
	Bez partnera/-ky	8	22	41	29
Schopnosť odložiť si financie	Áno, dokáže	6	27	48	19
	Nie, nedokáže	7	24	43	26
Subjektívna chudoba	Najlepší /1+2	6	26	47	21
	Stredný /3+4	6	25	47	22
	Najhorší /5+6	12	21	35	32
Celková spokojnosť so životom	Najnižšia /0-3	10	26	38	26
	Priemerná /4-6	5	24	46	24
	Najvyššia /7-10	7	26	46	21
Ľavo-pravá politická orientácia	Nikam	8	28	44	20
	Ľavica /1-4	7	22	45	26
	Stred /5-6	5	29	41	25
	Pravica /7-10	9	18	52	21
Vzťah k náboženstvu, viere	Veriaci	8	26	45	21
	Neveriaci a nerozhodnutí	4	24	47	25

Poznámka: Riadkové percentá. Prepočet bez odpovedí „neviem“.

Vôbec najsilnejšie odmietnutie princípu obmedzujúceho sociálnu pomoc výlučne iba na najchudobnejších obyvateľov a skupiny vyjadrili respondenti s vyhraneným pocitom chudoby (až 32 % odpovedí „rozhodne nesúhlasím“), jednorodičovské rodiny (29 %), potom rodičia z vekovej kategórie 31-35 rokov (27 %); ďalej rodičia maloletých detí najmenej spokojní so životom, nepracujúci a ktorí si z príjmu nedokážu nič odložiť (všetci po 26 %). A rovnakých 26 % rozhodného nesúhlasu s daným výrokom o rozsahu sociálnej podpory a pomoci sa zistil tiež za rodičov inklinujúcich k politickej ľavici a tiež za respondentov bez hlbšieho vzťahu

k náboženstvu a viere. Súhrnný podiel súhlasných odpovedí – rozhodne súhlasím a skôr súhlasím – sa u vymenovaných skupín rodičov pohyboval až okolo 70 %.

Pri porovnaní oboch názorov, t. j. názoru na dostatočnosť finančnej podpory rodín s malými deťmi a názoru na rozsah sociálnej pomoci štátu, sa preukázala významná súvislosť. Čím slabší bol súhlas a čím silnejšie odmietnutie výroku o obmedzení pomoci zo strany štátu len na najchudobnejších, tým bol širšie zastúpený názor o nedostatočnosti rodinných dávok. Medzi stúpenkami princípu o redukcii pomoci štátu iba najchudobnejším bol podiel rodičov, ktorí považovali finančnú podporu rodín s malými deťmi za postačujúcu, na úrovni 21 %; a v rámci tých, ktorí redukcii pomoci na najchudobnejších odmietli, to bolo len 6 %. Priamoúmerne tomu sa zvyšoval podiel názorov o nedostatočnosti rodinných dávok: zo súhrnných 80 % medzi vyznávačmi minimálnej úlohy štátu, po 94 % v rámci najsilnejších odporcov tohto princípu. Názory rodičov maloletých detí vyznievajú pomerne konzistentne.

Tabuľka 12: Názor na dostatočnosť finančnej podpory rodín s malými deťmi podľa očakávanej úlohy štátu (celý súbor; v %)

		Štát by mal pomáhať len najchudobnejším...:			
		rozhodne áno	skôr áno	skôr nie	rozhodne nie
Názor na finančnú podporu rodín s malými deťmi...:	úplne postačujúca	0	1	1	0
	skôr postačujúca	21	12	10	6
	skôr nepostačujúca	36	58	55	36
	úplne nepostačujúca	43	29	34	58

Poznámka: Stĺpcové percentá. Prepočet bez odpovedí „neviem“.

Rodičia maloletých detí vyjadrili vo veľkom rozsahu potrebu pomoci zo strany štátu v situácii starostlivosti o deti v podobe príspevkov a služieb, zároveň hodnotili aktuálnu úroveň poskytovanej pomoci rodinám s deťmi za nedostatočnú.

7. ŽIVOTNÉ PODMIENKY A KVALITA ŽIVOTA RODÍN S MALOLETÝMI DEŤMI

To, že rodiny s deťmi patria k zraniteľným skupinám, je všeobecne známy fakt. Vo všeobecnosti čelia domácnosti so závislými deťmi oveľa vyššiemu riziku príjmovej chudoby než domácnosti bez nich. V roku 2013 sa pod hranicou chudoby ocitlo 16,3 % osôb z domácností so závislými deťmi a len 7,5 % osôb z domácností, v ktorých závislé deti neboli. K najviac ohrozeným patria jednorodičovské domácnosti (30,3 %) a domácnosti s troma a viac závislými deťmi (29,9 %).³⁰ Vysokému riziku chudoby čelia i deti ako samostatná kategória. Spomedzi detí v predškolskom veku sa pod hranicou chudoby ocitlo 17,6 %.

Miera rizika chudoby detí do 17 rokov v roku 2013 predstavovala 20,3 %, čo z nich robí najviac ohrozenú vekovú kategóriu na Slovensku. Podobne sú na tom aj z hľadiska materiálnej deprivácie. Závažnej materiálnej deprivácii čelilo 13 % detí do 17 rokov, čo bolo približne o 3 percentuálne body nad hodnotou za celú populáciu. Osoby v domácnostiach bez závislých detí zažívali závažnú materiálnu depriváciu v menšej miere (9,6 %) než osoby z domácností so závislými deťmi (10,6 %). A rovnako k najviac ohrozeným patria domácnosti s jedným rodičom a závislými deťmi/dieťaťom (25,5 %) a viacdtné domácnosti (17,1 %).

Vo výskume potrieb rodín s maloletými deťmi sme sa popri identifikácii ich potrieb, názorov a preferencií zamerali aj na preskúmanie životných podmienok a kvality života. Zámerne sme sa pri tom vyhli niekoľkým tematickým okruhom, o ktorých existujú detailné a robustné údaje za celú populáciu SR. Ide o zisťovanie príjmov a ich zloženia, štandardných ukazovateľov materiálnej deprivácie a pod., ktoré sú predmetom výberových zisťovaní Štatistického úradu SR. Naopak pozornosť sme venovali takým skutočnostiam, ktoré sa v štatistických zisťovaniach nesledujú (a to tak v každoročných, ako aj v *ad hoc* moduloch). Zamerali sme sa na množstvo času venovaného starostlivosti o členov domácnosti a iným domácim povinnostiam, ďalej na indikátory sociálno-ekonomickej situácie, ktoré by doplnili existujúce poznatky zo štatistických zisťovaní, ako napríklad výskyt nedoplatkov, schopnosť šetriť či zhodnotenie situácie vlastnej domácnosti.

Analýzu životných podmienok rodín s maloletými deťmi začneme analýzou výskytu a distribúcie aktivít v domácnosti. **Časovo najnáročnejšou aktivitou (spomedzi tých, ktoré sa zisťovali) je starostlivosť o deti.** V priemere jej rodičia venujú 36,5 hodín týždenne.³¹ Za týmto údajom vzťahujúcim sa k celej vzorke možno vypožorovať zaujímavé diferencie, ktoré sa odvíjajú od počtu detí v domácnosti. Počet hodín venovaných starostlivosti o deti variuje podľa počtu nezaopatrených detí – vo všeobecnosti, ako aj podľa počtu detí v predškolskom veku. Potvrdzuje sa viac-menej samozrejmy predpoklad, že s rastúcim počtom detí sa zvyšuje priemerný počet hodín, ktorý rodič týždenne venuje starostlivosti o ne. Rodičia, ktorí majú jedno dieťa do 6 rokov, vykazujú v priemere 41 hodín starostlivosti. Rodičia s dvoma a viac deťmi v predškolskom veku venujú starostlivosti o ne viac než polovicu času. Ide o výsledok toho, že drvivá väčšina rodičov s dvoma a viac deťmi v predškolskom veku je na materskej/rodičovskej dovolenke a tak – na rozdiel od rodičov starších detí – nie je zahrnutá

³⁰ Štatistický úrad SR (2014): EU SILC 2013. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia.

³¹ 95%-ný interval spoľahlivosti pre túto priemernú hodnotu sa pohybuje od 20,0 do 23,3 hodín týždenne.

do aktivít na trhu práce. Ak sa na to pozrieme prizmou počtu nezaopatrených detí, čo je všeobecnejšia kategória, tak rozdiely nie sú tak výrazné. Rozdiel v čase strávenom starostlivosťou o deti medzi rodičmi s jedným nezaopatreným dieťaťom a troma a viacerými nezaopatrenými deťmi predstavuje 3,3 hodiny týždenne.

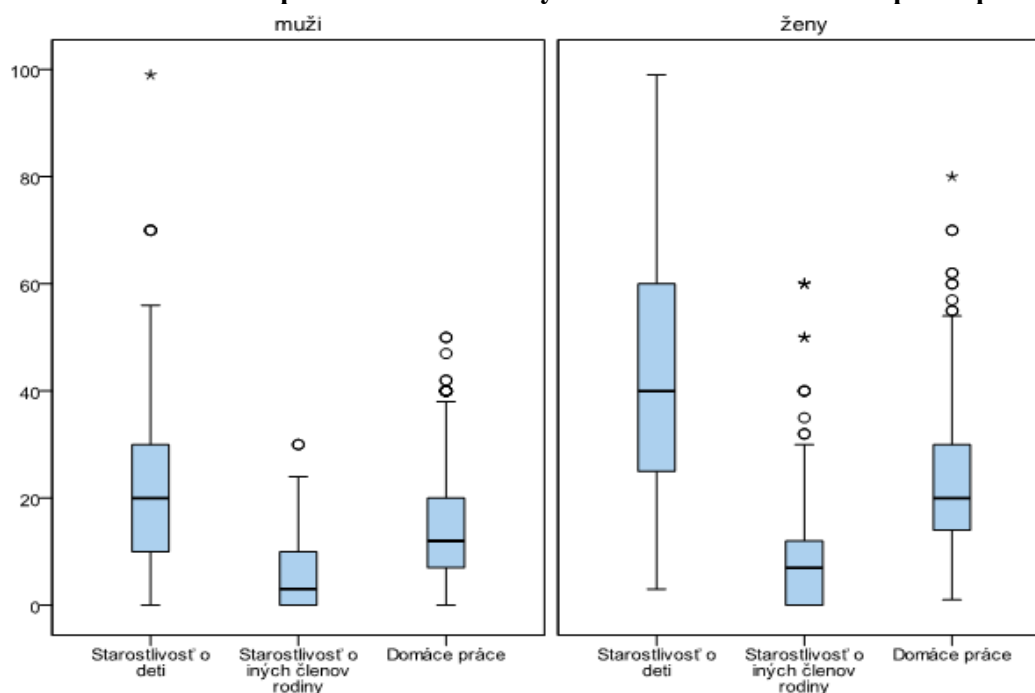
Druhú časovo najnáročnejšiu aktivitu predstavujú domáce práce, ktoré zaberajú rodičom týždenne v priemere 21 hodín; u domácich prác sú rozdiely podľa počtu detí menej výrazné. To isté platí pre ďalšiu sledovanú aktivitu – starostlivosť o iných členov rodiny. Priemerný počet hodín venovaných starostlivosti o iných členov rodiny predstavuje necelých 8 hodín.

Tabuľka 13: Počet hodín týždenne venovaných aktivitám v domácnosti (%)

	Starostlivosť o deti	Starostlivosť o iných členov rodiny	Domáce práce
Celá vzorka	36,5	7,7	20,5
Počet nezaopatrených detí			
- jedno	35,7	8,0	19,2
- dve	36,8	7,6	20,6
- tri a viac	39,0	7,1	24,7
Počet detí do 6 rokov			
- jedno	40,9	7,4	20,2
- dve a viac	52,2	7,4	23,3

Že medzi mužmi a ženami existuje zreteľná asymetria v časovej dotácii jednotlivých domácich aktivít ukazuje graf 27; vo všetkých troch aktivitách sú viac zaangažované ženy. Najväčšie rozdiely sú pri starostlivosti o deti: matky maloletých detí jej venujú v priemere 44 hodín týždenne, otcovia o polovicu menej. Pri domácich prácach je priemerný čas mužov (15,3 hod.) nižší o 8 hodín. Najmenšie rozdiely boli pri starostlivosti o iných členov rodiny, kde ale muži taktiež vykazujú slabšiu participáciu než ženy (5,9 hod. oproti 8,6 hod.).

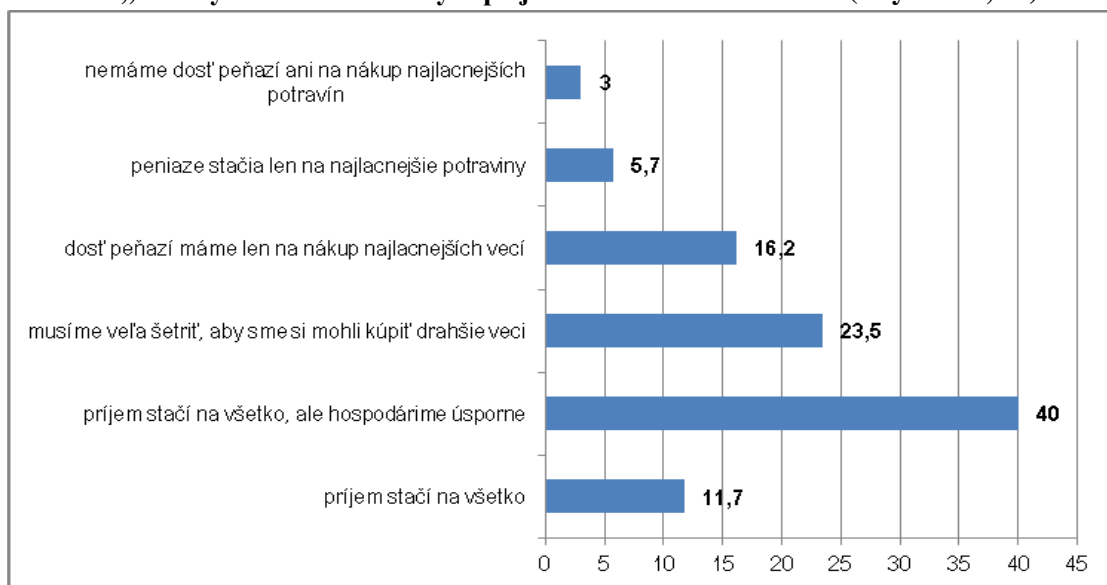
Graf 27: Sumarizácia počtu hodín venovaných aktivitám v domácnosti podľa pohlavia

Ako sa uvádza v úvode kapitoly, rodiny s deťmi patria k zraniteľným kategóriám obyvateľstva (hoci to, samozrejme, neplatí paušálne). Jedným z indikátorov zraniteľnosti je schopnosť domácnosti vytvárať finančnú rezervu. **Medzi respondentmi bolo 48 % takých, ktorí žili v domácnostiach, ktoré sú schopné každý mesiac odložiť nejakú finančnú čiastku bokom. Pravidelné vytváranie rezervy nedokáže 42 % domácností.** Ďalších 10 % uviedlo, že peniaze bokom neodkladá z iných dôvodov. Ťažkosti s vytváraním finančnej rezervy sa vyskytujú oveľa častejšie v domácnostiach s vyšším počtom nezaopatrených detí. Kým problém s vytváraním rezervy sa týka 38 % domácností s jedným nezaopatreným dieťaťom, spomedzi domácností s dvoma nezaopatrenými deťmi sa s tým stretáva 43 % a v prípade domácností s tromi a viac nezaopatrenými deťmi je odkladanie financií bokom nemožné pre 52 %. Finančná zraniteľnosť je častejšia v domácnostiach, kde rodič dieťaťa do troch rokov poberá rodičovský príspevok: až 55 % takýchto domácností nedokáže odložiť mesačne peniaze bokom. Domácnosti, v ktorých sa poberá príspevok na starostlivosť, sú na tom oveľa lepšie. Finančnú rezervu si nedokáže vytvoriť 32 % domácností.

Uvedené údaje dopĺňajú odpovede na otázku, ako domácnosť respondenta vychádza so súčasným príjmom. Respondenti mohli vybrať jednu zo šiestich odpovedí, aby popísali aktuálnu situáciu vlastnej domácnosti. Necelých 12 % rodičov maloletých detí uviedlo, že ich domácnosti stačia príjmy na všetko. Ďalším 40 % príjem stačí na všetko, ale za podmienky, že hospodária úsporne. 23,5 % respondentov žije v domácnostiach, ktoré musia veľa šetriť, aby si mohli dovoliť drahšie veci. Približne 25 % respondentov žije v domácnostiach, ktoré majú peniaze len na nákup najlacnejších vecí alebo sú na tom ešte horšie. Samozrejme, medzi týmito kategóriami domácností existujú výrazné rozdiely v schopnosti šetriť, vytvoriť finančnú rezervu. Spomedzi domácností, ktorých príjem stačí na všetko a nemusia sa obmedzovať, dokáže mesačne bokom odložiť nejakú finančnú čiastku až 91 %. Medzi domácnosťami, ktorých príjem stačí na všetko, ale hospodária úsporne, sa to darí 65 %. U domácností, ktoré musia veľa šetriť, aby si mohli kúpiť drahšie veci, sa finančná rezerva vytvára zriedka (14 %). A u domácností, ktorých príjmy im dovoľujú len veľmi obmedzenú spotrebu, sú finančné rezervy len veľmi zriedkavou záležitosťou.

Graf 28: „Ako vychádza so súčasným príjmom Vaša domácnosť?“ (celý súbor, %)

Signifikantná prítomnosť nepostačujúcich príjmov a ťažkostí s vytváraním finančnej rezervy na horšie časy podčiarkuje zraniteľnosť rodín s deťmi. V kombinácii s obmedzenými možnosťami dočasného zvýšenia príjmov môže dochádzať k problémom s uhrádzaním základných pravidelných platieb, ktoré sú nevyhnutné pre chod domácnosti. Vo výskume sme sa preto zamerali na zisťovanie výskytu nedoplatkov počas posledného roka, a to v piatich oblastiach: nedoplatky na nájomnom, na službách súvisiacich s bývaním (elektrina, kúrenie, voda, plyn), v súvislosti so starostlivosťou o odkázaného/chorého člena domácnosti, nedoplatky súvisiace s umiestnením dieťaťa v materskej škole, s povinnou školskou dochádzkou.³²

V domácnostiach rodín s maloletými deťmi sa najčastejšie vyskytujú nedoplatky súvisiace s bývaním. Nedoplatky za služby (ako je dodávka tepla, vody, plynu, elektriny) uviedlo spolu 23 % oslovených domácností, z čoho 9 % sa s takýmito nedoplatkami potýkalo viac než raz. V tejto súvislosti sme zisťovali aj to, či sa domácnosti niekedy dostali do situácie, keď im bola odpojená elektrina. V takejto situácii sa ocitlo 3,1 % domácností (0,8 % dvakrát alebo viackrát). Vo väčšine prípadov išlo o domácnosti, ktoré mali opakovane nedoplatky za služby spojené s bývaním. Nedoplatky za nájomné sa týkajú 15 % skúmaných domácností, pričom 6 % z nich sa do tejto situácie dostáva opakovanne. Na druhej strane návšteva predškolských a školských zariadení je s nedoplatkami spojená len zriedka. Rovnako to platí pre oblasť starostlivosti o odkázaných členov rodiny.

Tabuľka 14: Výskyt nedoplatkov v domácnostiach s maloletými deťmi v poslednom roku (%)³³

	Raz	Dvakrát	Viackrát	Nie	Nevie
Nedoplatky na nájomnom	9,1	2,6	3,7	84,1	0,5
Nedoplatky za služby súvisiace s bývaním	14,0	5,8	3,4	76,3	0,4
Nedoplatky v súvislosti so starostlivosťou o odkázaného, chorého člena rodiny	1,6	1,6	0,8	94,0	1,9
Nedoplatky súvisiace s umiestnením dieťaťa v MŠ	4,0	1,6	0,4	93,6	0,4
Nedoplatky súvisiace s povinnou školskou dochádzkou dieťaťa	2,1	0,8	0,4	95,6	1,1

Poznámka: Riadkové percentá. Z výpočtu boli vylúčení respondenti, ktoré uviedli, že sa ich daná situácia netýka.

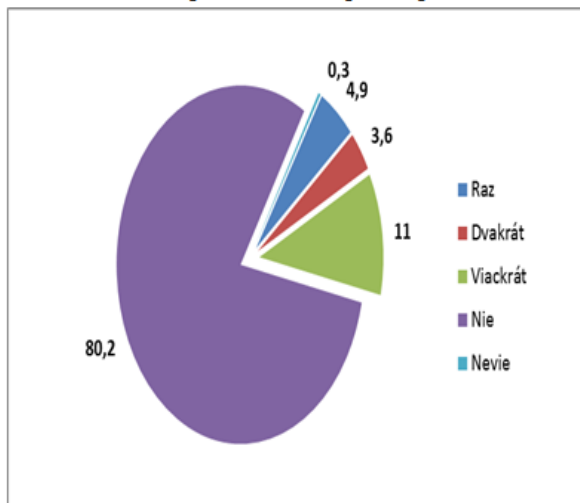
Tieto údaje, spolu s vyššie uvedenými dátami o hodnotení vlastnej situácie, naznačujú vysoký stupeň zraniteľnosti domácností s maloletými deťmi. Potvrdzujú to aj odpovede na ďalšiu otázku zameranú na popis ich sociálno-ekonomickej situácie, konkrétne odpovede na otázku o výskyte problémov s nedostatkom peňazí na zabezpečenie základných potrieb – s nedostatkom peňazí na nákup základných potravín a na nákup liekov a zaplatenie poplatkov za lekársku starostlivosť. Ako ukazuje nasledujúci graf, takmer pätina respondentov uviedla, že sa aspoň raz ocitli v situácii, že nemali dostatok peňazí na nákup základných potravín. Za

³² Napriek tomu, že povinná školská dochádzka je poskytovaná bezplatne, spájajú sa s ňou viaceré poplatky, ktorých neuhrádzanie môže viesť prinajmenšom k sociálnej stigme či sociálnemu vylúčeniu.

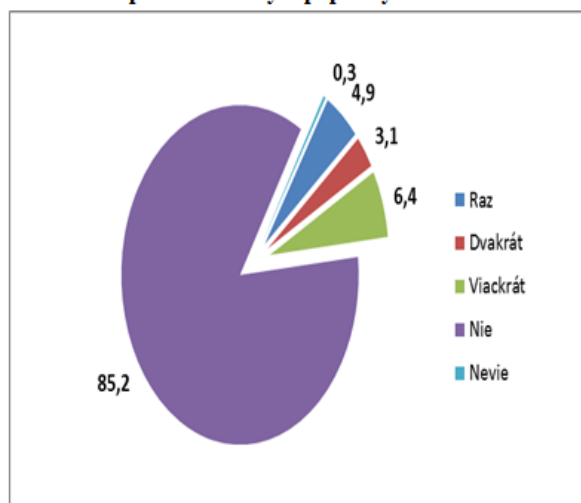
³³ Rovnaká otázka bola položená vo výskume *Spoločenská klíma vo vzťahu k podpore sociálneho začlenenia a boja proti chudobe 2014*, ktorý bol zameraný na celú dospelú populáciu SR. Výsledky ohľadne nedoplatkov boli veľmi podobné. Nedoplatky za nájom uviedlo 14 % respondentov, z toho 5,2 % ich malo viac než raz. Nedoplatky za služby malo spolu 18 %, z toho 7 % opakovane.

pozornosť stojí vysoký podiel tých, u ktorých sa takáto situácia opakovala (14,6 %). V situácii nedostatku financií na lieky a/alebo poplatky za lekársku starostlivosť sa ocitlo 14,4 % domácností, pričom 9,5 % z nich malo túto skúsenosť viac než raz.

Graf: Nedostatok peňazí na nákup zákl. potravín

Nedostatok peňazí na lieky a poplatky za lek.starostl.

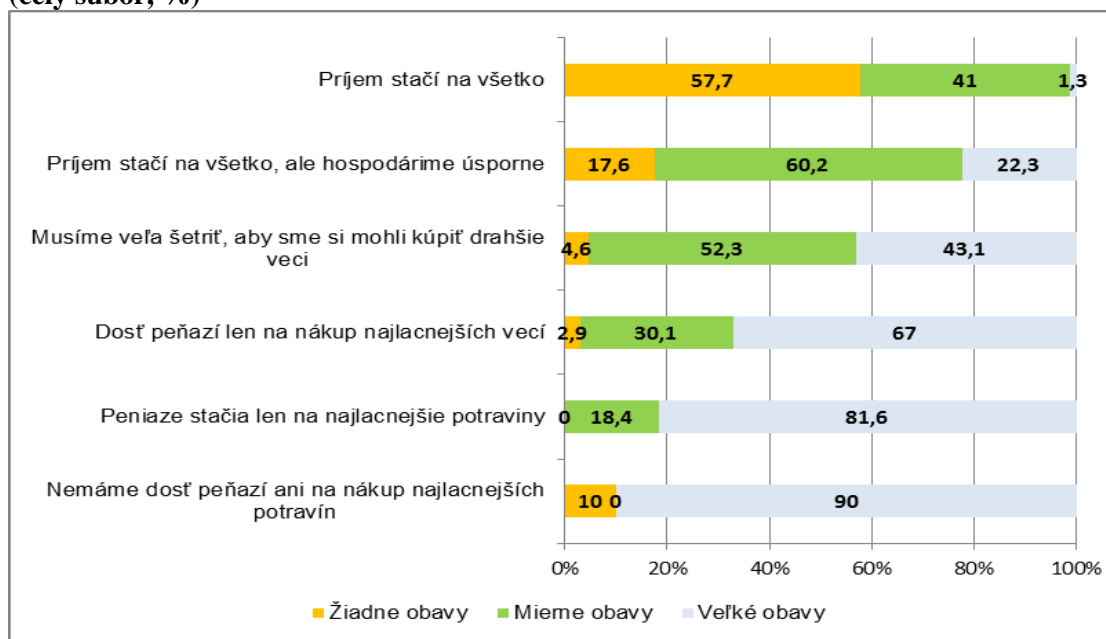

Skúsenosti s nedoplatkami za bývanie, nájom či nedostatok peňazí na pokrytie nevyhnutných potrieb nie sú len prejavom zlej sociálno-ekonomickej situácie, ale predstavujú zdroj neistoty ohľadne budúcnosti. Spomedzi oslovených respondentov 37,4 % vyjadrilo veľké obavy³⁴ zo zhoršenia situácie v najbližšom období. 46,8 % sa zhoršenia situácia obáva trochu a vôbec žiadne obavy nemá 15,8 % opýtaných rodičov. Veľký strach z ďalšieho vývoja majú podstatne častejšie respondenti, ktorí žijú v domácnostiach poznamenaných zlou sociálno-ekonomickou situáciou. Napríklad porovnajme výskyt veľkých obáv podľa toho, či daný respondent žije v domácnosti, ktorá mala za posledný rok nedoplatky za služby súvisiace s bývaním. Medzi respondentmi, ktorí v takejto domácnosti nežijú, sú veľké obavy zo zhoršenia situácie oveľa menej zastúpené (31 %), než je tomu u respondentov z domácností, ktoré mali nedoplatky raz (50 %) alebo viackrát (69 %). Podobne sú na tom respondenti z domácností, ktoré nemali zaplatený nájom – aj u nich možno pozorovať zvýšený výskyt veľkého strachu z možného negatívneho vývoja v najbližšej budúcnosti. To isté platí, ak sa pozrieme na odpovede respondentov podľa toho, ako ich domácnosť vychádza so súčasnými príjmami. Graf 30 ukazuje, že **čím väčšej materiálnej deprivácii domácnosti čelia, tým častejšie sa u nich objavujú veľké obavy z ďalšieho zhoršenia situácie.**

Výskyt obáv zo zhoršenia situácie sa odvíja aj od toho, či je domácnosť schopná vytvárať finančné rezervy alebo nie. Domácnosti, ktoré dokážu každý mesiac usporiť finančné prostriedky, sa zhoršenia obávajú menej často ako domácnosti, ktorým sa to nedarí. Kým spomedzi domácností s finančnými rezervami má zo zhoršenia situácie veľké obavy 19 %, v domácnostiach bez rezervy sú veľké obavy z možného negatívneho vývoja oveľa častejšie (58 %).

³⁴ Výraz „veľké obavy“ zahŕňa odpovede „dosť sa obávam“ a „veľmi sa obávam“.

Graf 30: Obavy zo zhoršenia situácie domácnosti v najbližšom období podľa hodnotenia situácie (celý súbor, %)

Výskumné údaje potvrdili, že rodičovstvo je spojené s rizikom poklesu životnej úrovne, ktoré sa môže prejaviť viacerými navzájom prepojenými spôsobmi. Vážny problém predstavujú najmä nedoplatky, ktoré vytvárajú ohrozenia do budúcnosti, a to aj v prípade, že sa rodič rozhodne vstúpiť na trh práce (hrozba exekúcie za dlhy má silný odrádzajúci účinok). Hodnoty ďalších indikátorov však naznačujú, že problémy s nedostatkom financií idú naprieč jednotlivými oblasťami spotreby a zasahujú celkovú životnú úroveň. Samozrejme, nemožno tieto zistenia paušalizovať na všetky rodiny s maloletými deťmi. Ale dotýkajú sa významnej časti tejto kategórie. To napokon naznačujú aj výsledky hodnotenia politik nasmerovaných na rodiny s deťmi a ich preferencie v oblasti rodinno-politických názorov.

ZHRNUTIE VÝSKUMNÝCH ZISTENÍ A ZÁVERY

Empirický výskum medzi rodinami s maloletými deťmi bol zameraný na niekoľko tematických okruhov, ktoré umožňujú identifikovať ich potreby a formulovať odporúčania. Pozornosť sa venovala predpokladom zakladania rodiny a konzekvenciám rodičovstva a z nich plynúcich potrieb; ďalej starostlivosti o deti v predškolskom veku, ktorá predstavuje primárnu agendu viacerých sektorových politík a v neposlednom rade preferenciám v oblasti intervencií zacielených na podporu rodín.

1. Rodičia maloletých detí prisúdili významnú úlohu platenej práci, a to vo viacerých významoch a polohách.

Rodičia maloletých detí vnímajú prácu ako základný a najzávažnejší predpoklad pre založenie rodiny vôbec. Nedostatok práce je zároveň vnímaný ako najčastejšia príčina odkladania založenia rodiny do neskoršieho veku. V tomto ohľade je signifikantné, že tri najčastejšie dôvody posunu založenia rodiny sa neviažu na zmenené preferencie mladých ľudí alebo na nejaké špecifiká životného štýlu, ale týkajú sa externých/vonkajších podmienok, akými sú nedostatok práce, problémy so zabezpečením bývania a nedostatočná finančná podpora rodín.

2. Nepriaznivé konzekvencie rodičovstva sa týkajú najmä finančnej a materiálnej situácie domácnosti a postavenia matiek na trhu práce.

Negatívny dopad rodičovstva na kariérne šance uviedlo 41 % opýtaných. Zhoršenie šancí na udržanie alebo získanie zaujímavej práce zaznamenalo 39 % respondentov. Tieto negatívne dopady sú však rozložené asymetricky: týkajú sa predovšetkým matiek. Zhoršenie šancí na postup v zamestnaní uviedla viac ako polovica oslovených matiek, spomedzi otcov to bolo len 16 %. Podobne tomu je aj v prípade zhoršenia šancí na udržanie alebo získanie zaujímavej práce: zhoršenie konštatovalo 52 % matiek a 15 % otcov. Celkovo dopady rodičovstva v sociálno-ekonomickej oblasti boli vnímané negatívnejšie matkami než otcami.

Odpovede na otázku, čo sa zmenilo v charakteristikách práce po narodení dieťaťa, potvrdili výraznejšie a negatívnejšie dopady rodičovstva na pracovnú pozíciu matiek na trhu práce. Častejšie u nich dochádza k zníženiu postavenia v riadení, k zvýšeniu náročnosti práce a k zníženiu výšky príjmov.

3. Práca rezonuje aj prostredníctvom identifikovaného silného dopytu po zosúladiení práce a rodinného života. Spomedzi opatrení na zosúladienie pracovných a rodinných povinností je najpozitívnejšie hodnotená kľzavá pracovná doba.

Trh práce je pre rodičov maloletých detí atraktívny za predpokladu zmysluplnej kombinácie so starostlivosťou o deti. Rodičia maloletých detí by uvítali najmä kľzavý pracovný čas (za veľmi užitočné opatrenie ho považuje 66 % respondentov, ďalších 29 % ho hodnotí ako „pomerne užitočné“) a prístup k službám starostlivosti o deti. Medzi rodičmi maloletých detí sa pomerne často vníma ako veľmi užitočné opatrenie aj možnosť skrátenia úväzku

a možnosť práce doma. Oceňovali ich najmä ženy – matky, žiadanejšie boli tiež od vysokoškolsky vzdelaných rodičov.

Z konkrétnych opatrení by od svojich vlastných zamestnávateľov uvítali predovšetkým umožnenie návratu do zamestnania po viac ako trojročnej rodičovskej dovolenke, podnikové jasle alebo škôlku, prípadne príspevok na služby pre deti. Žiadanejšie bolo ešte voľno jeden deň na vybavenie rodinných záležitostí.

4. Predstavy o ideálnom spôsobe zabezpečenia starostlivosti o deti sa menia podľa veku dieťaťa.

Ideálny spôsob zabezpečenia starostlivosti o deti vo veku pol roka až rok je na Slovensku spájaný takmer výhradne so starostlivosťou matky. Silný konsenzus ohľadne úlohy matky nájdeme aj v prípade starších detí vo veku 1 až 2 roky. So zvyšujúcim sa vekom detí sa preferencie ohľadne starostlivosti menia a na význame získavajú iné formy starostlivosti. V prípade dieťaťa od 2 do 3 rokov ešte väčšina opýtaných považuje za ideál starostlivosť matky, ale ďalšia pätina rodičov už preferuje iné, rodinné formy starostlivosti: striedanie matky a otca na rodičovskej dovolenke (12,5 %) a pomoc starých rodičov alebo iných príbuzných (8 %). V prípade detí starších ako 3 roky sa dominantnou stala formálna nerodinná starostlivosť v materských školách.

5. Reálne voľby rodičov ukazujú silný potenciál inštitucionalizovaných foriem starostlivosti. V prípade niektorých foriem starostlivosti existujú medzi ideálom a reálnymi voľbami rozdiely.

Výskum potvrdil silné postavenie materských škôl. Zároveň ukázal, že využívanie detských jasíel nie je marginálnym javom: detské jasle reálne využíva takmer 14 % respondentov, ktorí majú dieťa v danom veku, a ďalších 19 % o nich prejavilo záujem, avšak neúspešne. Celkovo tak možno hovoriť o silnom potenciáli, keď takmer jedna tretina rodičov veľmi malých detí sa pri zvažovaní ako zabezpečiť starostlivosť orientuje smerom k detským jasliam.

Rozdiely medzi predstavou o ideálnom spôsobe starostlivosti a reálnymi voľbami možno pozorovať pri využívaní opatrovania detí v domácnosti. Hoci opatrovanie v domácnosti považuje za ideálny spôsob starostlivosti len veľmi nízke percento rodičov, reálne ho využívala takmer každá piata rodina s deťmi. Veľká disparita medzi častým využívaním opatrovania v domácnosti a jeho slabou pozíciou ako ideálneho riešenia naznačuje, že ide skôr o riešenie z núdze a nie o autonómnou voľbu.

6. Hodnotenie fungovania materských škôl rodičmi vyznieva prevažne pozitívne. Výnimkou je nedostatok voľných miest.

Výskum potvrdil všeobecne známy fakt previsu dopytu nad ponukou miest v materských školách. Približne každý štvrtý rodič mal pri umiestnení dieťaťa do materskej školy veľké problémy. Ďalších 30 % rodičov sa stretlo pri hľadaní miesta s menšími problémami. Na druhej strane, ak je už dieťa v materskej škole, potom medzi rodičmi prevládajú pozitívne názory na jej fungovanie. Vo všetkých piatich sledovaných oblastiach (vzdelávanie a získavanie vedomostí, podpora osobnostného rozvoja dieťaťa, prístup učiteliek/ učiteľov

k deťom, komunikácia s rodičmi a podmienky pre bezpečnosť detí) dominovalo pozitívne hodnotenie. K najlepšie hodnoteným oblastiam patrilo prístup učiteliek/učiteľov k deťom a vzdelávanie a získavanie vedomostí.

7. V oblasti rodinnej politiky rodičia častejšie preferujú finančné transfery. Rodičovský príspevok má silnejšiu podporu ako príspevok na starostlivosť o deti.

Pri voľbe medzi rozširovaním služieb starostlivosti o deti a zvyšovaním finančných transferov sa väčšina rodičov prikláňa k peniazom „na ruku“. Podobne je to aj pri rozhodovaní sa medzi zvýšením finančných dávok a zvýšením daňových úľav na deti. Aj tu väčšina rodičov preferuje zvýšenie finančných transferov. Príklon k disponibilným zdrojom potvrdzuje aj 61 % rodičov, ktorí by uprednostnili finančnú podporu rodín, ktorá by matkám umožnila zostať doma čo najdlhšie, a nie vytváranie podmienok pre primerané uplatnenie matiek na trhu práce. Uvedené rozloženie preferencií môže odrážať skúsenosť s vysokou mierou neistoty na trhu práce. Zotrvanie mimo trhu práce s prísľubom vyšších disponibilných zdrojov môže byť v takomto prípade silnejším motivátorom než uľahčovanie prechodu na trh práce.

Rodičia uprednostňujú rodičovský príspevok pred príspevkom na starostlivosť. V prípade voľby medzi dvoma formami rodičovského príspevku (200 € do 3 rokov dieťaťa a vz. 300 € do 2 rokov dieťaťa) rodičia nevykazujú jasnú profiláciu.

8. Existuje silný potenciál pre pozitívne prijatie inovatívnych opatrení podporujúcich vyššiu účasť otcov na starostlivosti o deti.

Zvýšenie participácie otcov na starostlivosti o deti prostredníctvom zavedenia tzv. otcovskej kvóty v rámci rodičovskej dovolenky má medzi rodičmi silnú podporu. Drvivá väčšina rodičov sa vyslovila za zavedenie nejakej formy tzv. otcovskej kvóty v rámci rodičovskej dovolenky. Proti jej zavedeniu sa vyjadrilo 19 % respondentov. Otcovskú kvótu v trvaní do jedného mesiaca by uvítalo 37 % opýtaných. Vyčlenenie obdobia v trvaní od jedného mesiaca do pol roka 21,4 % respondentov. Dlhodobejšie zotrvanie otcov pri starostlivosti o deti by preferoval dokonca každý piaty opýtaný rodič.

9. V hodnotení oblastí podpory detí a rodín s malými deťmi najlepšie obstála starostlivosť: zdravotná starostlivosť o deti, starostlivosť o deti po škole, predškolská starostlivosť a základné školstvo.

Bežiac do úvahy skutočnosť, že žiadna z predložených oblastí nebola hodnotená vysoko pozitívne, najlepšie priemerné hodnotenie získala zdravotná starostlivosť o deti (priemerné hodnotenie 2,20) a starostlivosť o deti v školských kluboch a družinách (2,31), za ktorými s miernym odstupom nasledujú predškolská starostlivosť (priemerné hodnotenie 2,39) a základné školstvo (2,42). Najhoršie celkové skóre majú firemné politiky voči rodinám s deťmi (s priemernou známku 3,55).

10. Ťažkosti spôsobené výpadkom príjmu počas starostlivosti o deti ilustruje vysoký podiel rodín, ktoré malo za posledný rok nedoplatky spojené s bývaním a ktoré zápasia s nedostatkom finančných zdrojov

Riziko prepadu životnej úrovne spojené s rodičovstvom ilustruje výskyt nedoplatkov a hodnotenie vlastnej sociálno-ekonomickej situácie. Najčastejšie sa vyskytujú nedoplatky súvisiace s bývaním. Nedoplatky za služby (dodávka tepla, vody, elektriny, plynu) malo počas posledného roka 23 % rodín. Nedoplatky za nájomné uviedlo 15 % respondentov. Zraniteľnosť tejto kategórie potvrdzujú aj údaje o podiele rodín, ktoré majú skúsenosť s nedostatkom peňazí na nákup základných potrieb. Prejavuje sa aj vo vysokom podiele obáv z najbližšej budúcnosti.

Na základe výskumných zistení možno naformulovať **niekoľko odporúčaní k intervenciám zameraným na podporu rodín s maloletými deťmi.**

- ✓ Ako kľúčová sa ukazuje podpora zamestnanosti a pracovného postavenia matiek. Negatívne dopady rodičovstva v oblasti trhu práce sa týkajú predovšetkým žien, či už ide o zhoršenie vyhliadok na pracovný postup, zhoršenie postavenia v oblasti riadenia, či zníženie príjmov. V oblasti podpory zamestnanosti tak existuje silný dopyt po podpore zvyšovania kvality pracovného uplatnenia po ukončení rodičovskej dovolenky. Zároveň sa ukazuje, že spomedzi konkrétnych opatrení sú najviac preferované opatrenia podporujúce flexibilizáciu pracovného režimu. Podpora zamestnanosti a pracovného postavenia matiek sa nezaobíde bez posilňovania rodovej rovnosti a odbúravania tradičných stereotypných predstáv.
- ✓ Ukazuje sa, že pozornosť by mala byť venovaná aj ďalšej motivácii zamestnávateľov, aby pristúpili k implementácii opatrení na podporu rodičov (rodín) s malými deťmi. Táto oblasť získala od rodičov najviac negatívnych hodnotení.
- ✓ S podporou zamestnanosti matiek úzko súvisí dostupnosť služieb starostlivosti, a to najmä kolektívnych zariadení pre deti v predškolskom veku. Tejto téme je v súčasnosti venovaná veľká pozornosť, pretože je priesečníkom záujmov viacerých sektorových politík. U rodičov rezonujú služby podnikových jasli, verejných detských jasli a samozrejme materských škôl. Kvalita poskytovaných služieb v materských školách je hodnotená pozitívne. Problémom stále zostáva dostupnosť voľných miest.
- ✓ Kvóta pre otcov v rámci rodičovskej dovolenky ako inovatívne opatrenie, ktoré môže prispieť k zvýšeniu participácie matiek na trhu práce a zároveň zlepšiť kvalitu rodinných vzťahov, má medzi rodičmi silnú podporu. Jej zavedenie by privítala väčšina opýtaných, a to aj v dlhšom trvaní.
- ✓ Preferencie zvyšovania úrovne finančných transferov pred investíciami do „nepeňažných“ intervencií (služby, daňové úľavy) možno chápať ako reakciu na pretrvávajúcu vysokú neistotu na trhu práce. To sa odráža aj v príklone väčšiny rodičov k dlhšiemu zotrvaní na rodičovskej dovolenke. Vychádzajúc z predpokladu, že dlhodobé fungovanie určitých inštitucionálnych vzorcov ovplyvňuje názory verejnosti na fungovanie inštitúcií, možno predpokladať, že zvyšovanie dostupnosti

služieb pre rodiny s malými deťmi by prispelo k zmene tohto pohľadu. Reakcia modernizovaných sociálno-politických systémov na nové sociálne riziká by sa mala odohrávať viac než doteraz vo sfére služieb.

- ✓ Jedným z determinantov založenia rodiny, ktorý u rodičov silno rezonuje, je dostupnosť bývania pre mladé rodiny. Je považovaný za jeden z najdôležitejších predpokladov založenia rodiny, a zároveň aj za dôvod, prečo sa posúva obdobie zakladania rodiny na neskôr. V tomto ohľade môže zohrať pozitívnu úlohu podpora sociálneho a nájomného bývania, pričom sociálne bývanie by nemalo mať len charakter pomoci ekonomicky najzraniteľnejším, ale malo by cieľiť aj na širšiu kategóriu rodín s malými deťmi.

Literatúra a použité zdroje:

1. Bleha, B. – Vaňo, B.: *Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2025 (aktualizácia)*. Bratislava, INFOSTAT 2007.
2. Bosá, M.–Bútorová, Z. – Filadelfiová, J. – Gyárfášová, O. – Minarovič, M. – Sekulová, M. – Šumšalová, S. – Velšic, M.: *Ona a on na Slovensku: Zaostrené na rod a vek*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2008.
3. Bútorová, Z. – Cimmermanová, K. – Doval'ová, G. – Filadelfiová, J. – Košta, J. – Štefánik, M. – Šumšalová, S.: *Analýza exogénnych a endogénnych faktorov ovplyvňujúcich účasť starších na trhu práce*. CV MPSVR SR 2013.
4. Bútorová, Z.– Filadelfiová, J. – Bodnárová, B. – Guráň, P. – Šumšalová, S.: *Štvrtý rozmer tretieho veku. Desiat' kapitol o aktívnom starnutí*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2013.
5. Cviková, J. (ed.), *Rodové dôsledky krízy. Aspekty vybraných prípadov*. Bratislava, Aspekt 2010.
6. Databáza *Slovstat*, Bratislava, Štatistický úrad SR 2014. Dostupné na: <http://www.statistics.sk/pls/elisw/vbd>.
7. Eurostat 2008: EUROPOP2008 convergence scenario.
8. Filadelfiová, J.: *Evaluácia podmienok pre zlad'ovanie práce a rodinného života na Slovensku, s dôrazom na identifikáciu rizík a rizikových skupín. Podkladová analýza pre Národnú rámcovú stratégiu podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe* (pracovná verzia). Bratislava, IVPR 2014.
9. Filadelfiová, J. – Gerbery, D.: *Výskum spoločenskej klímy. Záverečná správa z výskumu realizovaného v rámci riešenia NP Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe*. Bratislava, IVPR 2014.
10. Gerbery, D.: *Starostlivosť o deti a trh práce*. In.: J. Cviková (ed.), *Rodová perspektíva v ekonómii. Aspekty mocenských vzťahov*. Bratislava, ASPEKT 2010.
11. Giannakouris, K.: *Ageing characterises the demographic perspectives of the European societies. Statistic in focus 72/2008*. Eurostat 2008.
12. IVPR: http://www.ceit.sk/IVPR/index.php?option=com_content&id=7&lang=sk
13. *Národná stratégia rodovej rovnosti na roky 2009 – 2013*. Vláda SR 2009.
14. *Národný akčný plán rodovej rovnosti na roky 2010 – 2013*. Vláda SR 2010.
15. *Národný program reforiem Slovenskej republiky 2010 – 2014*. MF SR 2010.
16. *Národný program reforiem Slovenskej republiky 2013*. Bratislava, Úrad vlády SR, 2013.
17. *Národný projekt Stratégia aktívneho starnutia: Analýza exogénnych a endogénnych faktorov ovplyvňujúcich účasť starších na trhu práce*. CV MPSVR SR, 2013.
18. *Prognóza vývoja ponuky práce v Slovenskej republike do roku 2020*. Štúdiá pre Národný projekt Stratégia aktívneho starnutia. Bratislava, Centrum vzdelávania MPSVR SR 2013.
19. Saxonberg, S.: *Právo na otce: Rodičovská „dovolená“ ve Švédsku*. In: A. Křížková, R. Dudová, H. Hašková, H. Maříková a Z. Uhde (eds.): *Práce a péče. Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky v Evropské unii*. Knížnice Sociologické aktuality, Praha 2008.
20. Sirovátka, T.: *Rodinné chování a rodinná politika v České republice*. In Možný, Ivo (ed.): *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister and Principal 2003.
21. *Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku v roku 2011, 2012 a 2013*. Bratislava, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR 2012, 2013 a 2014.
22. Štatistický úrad SR (2014): *EU SILC 2013. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia*.
23. Vaňo, B. (ed.): *Populačný vývoj v Slovenskej republike v roku 2011*. Bratislava, INFOSTAT 2012.